

551838

A'

Philos.
O.
74.

MAGYAR PARTHENON'

ELŐCSARNOKAI.

ACADEMIAI FELOLVASMÁNYAIBAN

ALAPRAJZOLTA

HETÉNYI JÁNOS,

ACAD. REND. TAG.

Nil dulcius est, bene quam munita tenere
Edita doctrina sapientum templa serena.
Lucretius.

PESTEN, 1853.

EMICH GUSZTÁV' KÖNYVNYOMDÁJA.

838177

MAGYAR PÁRTTUDOMÁNYI

ELŐSZÓ

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

MAGYAR PÁRTTUDOMÁNYI

ELŐSZÓ

MAGYAR PÁRTTUDOMÁNYI

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

MAGYAR PÁRTTUDOMÁNYI

MAGYAR PÁRTTUDOMÁNYI

BEVEZETÉS.

Midőn én nemzetem philosophiai műveltségére, és ez által élte' szé-
pítésére irányzott harmonisticai igénytelen rendszeremet *Magyar
Parthenon* cím alatt közre bocsátni indulok; legelső tisztemnek is-
merem e' vállalat' alapeszméjét és főirányát felderíteni, és együtt ama'
görög régiségre vonatkozó elnevezésről is számat adni.

A' szemlélődő philosophia oly mélység, mellynek könnyelmű-
leg neki vágtatni, nagy merény; oly tenger, mellyen kitűzött elér-
hető czél, és iránytű nélkül elindulni vakmerőség. Előre tudnunk
kell hát, mit akarunk. Engem itt, mikép ezt már a' m. Acad. Évköny-
vei' VI-dik kötetében nyilvánítám, három vezéresillag kalauzol: ész,
élet, és harmonia.

Elsőt illetőleg, az ész, melly záloga isteni eredetünknek, oly
fenséges lény, hogy, ha ez az őt sokkép leverő állati szükség, elő-
ítélet, szenvedély' bilincseiből kiszabadulhat, a' józan bölcselés által
magasb kiképeztetést nyer, a' széptani jeles ízléssel párosulhat, és,
mint a' nap, a' ködökön felülemelkedve, fénysekerén diadallal tűn-
dökölhet, tisztán emberivé, széppé, és boldoggá teheti mind az
egyéni, mind a' társalmi életet; melly életszépség, vagy harmonia
aztán, csálhátlanul tetőpontja minden szellemi vágyainknak, czélja
létünknek, legfőbb indoka minden cselekvényeinknek. Ennél én sar-
kalatosabb, magasb, és életérdekesb igazságot 's főbb elvet nem is-
merek, melly, úgy vélem, viszhangzik minden emberészenben, és
szívben; ugyanazért méltó hogy minden philosophia' alapelvül te-
kintessék, sőt tétessék.

Mi nagy kincset bírnak mi emberek a' fejlett észben, és en-
nek első szülöttjében, az életbölcsességben, megtetszik abból, hogy,
midőn az ősvilág sokáig nem tudná, mi legyen a' világegyetem' él-
tető elve, midőn kétkednék, mellyik istennek adja az elsőséget, és
kit ültessen e' roppant alkotmány' trónjára? elvégre a' Pallas' myste-
riumába mélyen beavatott *Anaxagorás*nak sikerült kitalálni, és föl-
deríteni e' nagy igazságot, hogy: „az örök és végtelen ész — vsz —

illeti, nem pedig Zeüsz't a' világ' trónja", és aztán e' bölcs, laertai Diogenes' előadása szerint, ekkép kezdé a' természetről irt nagy munkáját : „A' világ' anyagja együtt volt roppant tömegben ; akkor hozzá járult az ész és mindent fölségesen elrendezett.“ Philosophiát illetőleg, hitelt felülmúló eredménynyel dús vala Anaxagorasnak e' világnézete, főleg ama' sokisten-hívésbe merült ősvilágban, és ép olly hatású, mint Mózesnek ama' nyilatkozata : „Kezdetben teremté isten a' mennyet és földet“ : mi megtetszik abból, hogy valamint a' hellen bölcs' alapmondata neki majdnem életébe került, mivel ez hadat izent a' sokisten-hívésnek : úgy az ősvilág' bölcsei e' világnézetért őt magasztalni meg nem szüntenek ; és mintegy új philosophiai világ' fölfedezőjét erről nevezték el, őt *Anaxagoras nus* névvel tiszteltvén meg. Őutána a' hellen bölcsök különösen Athen' philosophjai Pallas' nagyszerű jelvében tisztelék a' világot teremtő és rendező ész't, ki a' mythus szerint fegyveresen született, és sisakpánczélosan villant elő Zeüsz' agyából, azért hogy társalmakat és egyéneket életszépségre tanítson, 's vezéreljen a' józan életbölcsek által.

Már ezelőtt más nemzetek közt is fénylett némileg az életszépítő bölcsesség ; de sehol olly kellemes fényben nem világított, mint az észnek oltárt, 's templomokat emelő helleneknél, kiknél az ész' leánya, a' philosophia, nem csak született, hanem egyetemes bölcséleti fenségre is, és eddig meg nem közelített tökélyre emelkedni látszott, főleg a' nagy *Socrates*' munkája által. Szükség, hogy az igaz philosophia' eredetét illetőleg tisztában legyünk, és ismerjük a' kútfőt 's forrást, mellyből ez kibuzgott ; mert ezt ismerve, ismerendjük ennek eszméjét, körét, és főirányát, mellytől e' tudományok' királynéja sokkép, és sokszor eltávozva, elferdült, 's e' miatt olly magasságra jutott, hogy pár ezerév óta mivelletve, még ma sem bírt szilárd állapotra jutni, sőt, mi megfoghatatlannak látszik, jelenkorunkban magát értelmezni sem bírja.

Anaxagorást illeti tehát a' dicsőség, hogy ő a' világ' harmoniája' fölvétét kitalálta, és ezt az örök, 's végtelen isteni észben létezni hirdette ; látott és észlelt e' bölcs törvényszert és célirányt a' kültermészetben, melly ennek külalakját széppé teszi, és a' melly sem a' vak sors, sem a' buta véletlen, hanem egyedül az öntudattal munkás ész' műve lehet. Ő tehát a' természet' vizsgálatában helyezé az élet és philosophia fő célját, melly elvéhez hű is vala haláláig, megalapítva az egyisten-hívést, mellyért az athenaeiektől halálra ítélteték, de Pericles' munkája által, innen Lampsacusba menekült.

A' nagy *Socrates* is hű vala *Anaxagoras*' fölvééhez ennyiben, hogy ő is elismeré azt, mikép e' világ' harmoniája és szépsége alapja az egy örök és végtelen észben rejlik ; de ő már nem az eget és földet tevő vizsgálatá tárgyául, nem ennek rendjére, célszerűre, és szépségire függeszté szemeit, mint *Thales* és mások, hanem az ember, és ennek erkölcsi életét tüzé ki tanulmányául, és azt mi szépíti,

mi rútitja ennek életét? Ő is törvényszerű és harmóniát fedezett föl az emberéletben, az észben szintúgy, mint a szívben; és ezt ő sokkal érdekesebbnek, az emberi nemre általánosan hasznosnak és szükségesnek ismeré és tanítá, mint az ég és föld' törvényeinek mélyebb ismeretét; atyja lőn tehát és első föltalálója 's tanítója az életvezérlő *erkölcstannak*, mellyet az egyisten-hívésre alapított, úgy tekintve a' fölényt mint nem csak physical, hanem erkölcsi törvényadót, a' ki szívünkbe, öntudatunkba irt erkölcsi törvényei által rajtunk szelíd hatalommal uralkodik.

Socrates tehát igen bölcsen kitalálá az igaz philosophia' *irányját*, melly nem más, mint az emberi főleg erkölcsi természetünkben rejlő törvény- és czélszer' vizsgálata, az ezekből folyó életszépesség' tanulmánya, és az erénygyakorlat, melly teheti egyedül széppé az életet. Épen nem vala ő ismeretlen az ég és föld' harmóniáival, és jól tudá azt, hogy a' természetteli ismeretlenség számtalan élet-rútságnak szülő anyja; de ő mégis e' nemes irányú tudvágyat, bölcs vala alárendelni, egy nála magasb, szükségesb, és szebb czélnek, a' *szép és erénnyel ékes életvágy*nak, a' *καλοκαγαθου*-nak, annál inkább hogy amaz eget megrohanni akaró ismeretvágy az élet' céljaitól könnyen eltávolít, az élet' körén túlcsepangó szemlélődés igen hamar kételyre, és olly szirtekre vezet, mikbe ütközve fő irányunktól messzire tévedünk és a' sok erőpazarlás után is boldogok nem lehetünk.

Figyelmeztetem itt nyájas hallgatóimat, azon lélek- és szívemelő harmóniára, melly van a' bürökkel itatott bölcs, és az isteni kijelentés' sarkelvei, és fő tanai között: mik csak annyiban különböznek egymástól, mennyiben amazokon hellen, emezeken héber hely- és korszinezet ömlik el jelélül annak, hogy a' tiszta észvallás lényegében egy és azon a' kijelentett bölcseséggel. Életbölcsesség mind kettő; mindenik életharmóniára vezérlő tudomány.

Ámde a' *tudat' viszketegétől* elfoglalt sophismus szűknek, csekélynek, sőt útfélinck találá az életbölcsesség' ama' hőse, és atyja, Socrates által kijelölt tartományt: a' ki pedig teljes életében ironiáival, színlett nemtudásával mindig oda munkált, hogy tanítványait az élet' gyakorlati terén tartóztassa, és foglalkoztassa, ezek' elméjét a' felsőbb életszépesség' létesítésére nélkülözhető tudat' hiúságaitól elvonja. És mégis minden iparával meg nem akadályozható, hogy ezek az életszépítés' nagy mezejét elhagyva, a' világegyetem' fürkészetébe, az ideávilág' kémleléseibe ne bonyolódjanak, és szemlélődési buzgalomtól hevülve, kiválólag és csupán azt tegyék tanulmányukká, mit tudni lehet, érteni és cselekedni pedig hasznos és szükséges.

Már Plátó a' philosophia' főkérdését, jelesen az élet' cél- és törvényszerre építendő szépségét és harmóniáját mellözve, e' helyett a' *tudat* és ismeret' alaposságát vette kérdés alá, és ennek alapjául, igen

hibásan, az egyoldalú eszményiséget állítá, főnöke és atyja lévén az elméleti idealismuskak. *Aristoteles* is, kit a későbbi századok, méltán roppant tudományáért, és rendszerező finom tapintatáért tisztelték, és még az arabok is „ég' pohárnokának“ neveztek, elhagyá az életszépítés' terét; mi abból is eléggé kitűnik, hogy erkölcsstana önző, ki nem elégitő, és sok kívánni valót hagy fenn. *Antisthenes* és *Zénó* hívebbek lőnek ugyan *Socrates*' elveihez, és az élet' gyakorlati terén forogtak; de az is igaz, hogy túlzásaikkal hátra léptették az igaz socratismust, ép úgy mint *Aristipp* és *Epicur*, kik a' fensőbb vagy szellemi élet' tisztább gyönyöreit nem ismerve, azon érzékiséget élénkítették, melyet az igaz philosophia mindig tartóztat és elhatalmazni nem enged. Ezen egyoldalú, most idealismusba, majd empirismusba, most túlrigorismusba, majd túleudemonismusba sülyedt, és az élet' egészletét át nem ölelő rendszerek aztán az életharmonia' létesítésére alkalmasoknak nem találtatván, — bár a' philosophiai segéd tudományokat, minők: az ész- és természettan, részint feltalálták részint földéritették; — de mégis a' főirány, az életszepség, az erre vezető eszközöknek feláldoztatván, a' versengés' magva elhintetvén, a' minden tudományokat egyesíteni tartozó philosophia dialecticai alakot öltött, szörszálhasgatássá vált, a' kétely' árjának áldozatul esett, és azon fénypontról, melyre azt *Socrates* emelé, olly igen lesülyesztetett, tekintélyétől annyira megfosztatott, hogy a' kijelentés' írói, ép eszü és szívü híveiket ettől óvni, *Lucianus* pedig és mások ezt keserü, és éles gúny' tárgyává tenni jónak látták.

Ezen szomorú jelenet — mit titkoljuk? — korunkban szinte megújult Európa' egy részében, 's pedig ennek legmíveltebb, és a' philosophia' oltarán leghevesebben áldozó nemzetei között. *Kant*, ki a' romlott, és kételybe sülyedni kezdő philosophia' reformátora akart lenni, eleinte vizszatért *Socrates*' elveihez, és állátva azon szírtet, 's örvényeket, mikbe vezetü a' szemlélődő philosophia az emberiséget, és ő is mint az atheni hős bölc's a' gyakorlati és erkölcsi bölcseségtől várva üdvöt, elsőben az elkölcsi élet, és észtvényszerít, az erkölcsi élet' szépségét tette ennek főirányául, erre építé, ép úgy mint *Socrates*, a' metaphysicát, főleg a' vallást, mit úgy értelmezett, hogy ez nem más, mint az erkölcsi parancsoknak isten' törvényeiül elismerése. Sokra is ment ez ösvényen, és morálja olly fenséges, tiszta, és nemes, hogy őt itt második *Socrates*nek lehet nevezni. Ámde ő is nem állhatott ellent az élettudomány' telkéről lelépni ösztönző erős vágynak; így tehát a' helyett, hogy az elmélő, cselekvő, és érzelmi élet' harmoniáit vizsgálta, ezek' egységét megállította volna, mint jól tudjuk, az ismeret és tudat' alaposságát vette kérdés alá, és az által olly általános alanyiségba sülyedt, mely az őt követőkben gyógyíthatlan korbetegséggé válván, az egész philosophiának ferde irányt adott; miként ezt majd, ha a' német philosophiáról leend szó, bővebben földéritendjük.

Azonban, hogy — mit felette sajnálnánk — itt félre ne értesünk, egyelőre ki kell jelentenünk, hogy mi épen nem vagyunk ellenei az *elmélő bölcselésnek*, nem a' magát határaiban tartó szemlélődésnek; mert a' *derült ész* az élettudomány' fő életműszere, ebből fejtett az ki a' helleneknél is, mint láttuk, és valóban helyes elmélés nélkül nincs, nem lehet helyes gyakorlat, tiszta eszme nélkül tiszta elv nem képzelhető; és a' philosopháló észnek, három főirányban kell működnie, úgymint: 1. *elmélő*, vagy *theoreticai*, 2. *birálati*, vagy fensőbb *criticai*, és 3. *cselekvő* irányban, az elsőnek vég célja lévén a' tudat és igazság, másodiké alanyilag a' széperzelem, tárgyilag, a' szép és nemes, a' harmadiké alanyilag az erkölcsi erő, tárgyilag az erény és jog. Olly háromság ez, melly megoszthatlan, és elválhatlan, ezek' együttléte teszi az életszépséget, miket az *általános harmonia'* fő elve köt egybe, mellyből én kiindulok, és igénytelen rendszeremet is erre épitem.

Ebben látom tehát gyenge ítéletemmel a' philosophia ó- és újkorbeli *gyöktévedéseit*, hogy ez elvetve szemei elől eszünk' három említett szinte egyformán alapos és lényeges fő irányait, úgymint: az elméletit, széptanit, és gyakorlatit, ezeket egyformán nem méltányolva, és a' fő célra az életszépítésre egyaránt nem használva, megtörtént, hogy az most egyes egyedül az elsőnek, a' tudásvágyának, majd a' másodiknak a' széptaninak 's érzeménynének, majd a' harmadiknak, úgymint a' cselekvésének adá a' túlnyomatot; így aztán az élél' arányainak és, hogy úgy szóljak, idomainak el kelle fordulni, torzulni, és rúdulni: 's vagy a' túlhajtott szemlélődés és idealismusba, vagy a' durva érzékiségbe, sensualismus, vagy pedig a' finomabb érzélgésbe, mysticismusba, vagy végre az eszme és elvtelen cselekvésbe, tétovába, desultorismusba kelle merülni; melly utolsó nyavalya jellemzi a' philosophia által ki nem képzett nép' embereit, jellemzi a' fensőbb néposztálybelieket, és az álnok színjátatókat, kik szilárd elveket nem követnek, hanem maximákat, most egy, majd más ösvényen indulnak el a' szerint, mint ellenkezetbe szinleg jöhétő érdekeik kívánják.

Nem; a' harmonistica azt meg nem engedheti, hogy aránytalanul használjuk és miveljük szellemi tehetségeinket, és egyiket a' másik' kárával fejtsük ki. És valamint nagy fonákság lenne az, ha mi akár szemünket, akár fülünket, akár szaglásunkat, akár izlésünket, akár tapintatérzékünket saját szolgálatából elbocsátnók: ép így nem kell szellemi fensőbb tehetségeink' egyikét is elhanyagolnunk, hanem kimívelnünk és egyaránt használnunk; így lesz aztán szellemi fensőbb életünk szép és arányos. Ezen szellemi *éptant* tanítá a' socratismus is; ennek feladata nem az vala, hogy tudatszörnyeket, tudványban sínlődő szellemi vízkórokat, polyhistorokat neveljen, kik kutatással örökké a' természet és szabadság' országainak soha ki nem nyomozható mélységét, minden évtizedben csodás söt rémletes, az

észtant sarkaiból kiforgató rendszerekkel álljanak elő, és vagy azt tanítsák, hogy mi emberek a' növények vagy pedig a' barmok' se-regletéhez tartozunk, vagy azt, hogy épen gépek vagyunk, vagy más oldalról legyözhetlen alanyiságba sülvedve ilyen paradoxonokat tanítsanak, hogy : mi urai vagyunk a' kültermészetnek, mi szabunk ennek törvényt, és ez kívülöttünk nem is létezik, hanem föl-adatául ismeré a' nagy Socrates képezni előbb embert, aztán polgárt; képezni olly férfiakat, kik később mind Athennek mind Hebének, mind Rómának díszei valának; és nagyok, mind a' csatamezőn, mint *Epaminondas* és *Xenophon*; mind a' szószéken, mint *Demosthenes* és *Cicero*; nagyok mint főhivatalnokok, például *Phocion* és *Aristides*; nagyok mint költők és írók, pl. *Eurípides*, *Menander* és *Cato*, kik dicsőségei valának mind Hellas mind Latiumnak, és általok a' társalmi és nemzeti élet szépítették.

Ellenben lássuk, mi történék akkor, midőn a' szemlélődő philosophia egyeduralkodásra jutva, túlszárnyalá mind a' fensőbb szép-tani, mind a' gyakorlati életet. Kétely, iskolaiság, mystitica i homály, felhődiség, versenygés, villongás boríták el a' philosophia' szép egét; mi abból megfejthető, hogy a' józan bölcselés elveszt-vén eredeti és saját típusát, élettudományból természetanná, kopár sziklán tengő apriorismussá, világköltészetté változott; eredeti rom-latlanságából sőt fenségéből kivetkőzött, és akármí más vala mint élettudomány. Így aztán a' harmoniában lenni kellő elmélet, és az élet egymással meghasonlott. Már pedig mindennek, mi élni és hal-ni akar, östypusától eltávozni, azon kört, melyet elfoglalni köteles, átlépni, és míveletlen hagyni nem szabad. Így lőn aztán, hogy az emberélet magára hagyatva, és mintegy elcsapott gyermek elha-nyagoltatva, főleg a' népelet szép nem lehet; és a' nép' emberei közül a' legjelesbek saját bukásaikon okultak, és mint drága *tan-pénzen* vásárlák meg azt, mire őket vezetni, az élet' érdekében mű-ködő bölcsék' tiszte, 's feladata vala.

A' philosophiának e' régi és újkori bajait, és elhanyaglásait szomorúan látja, és érzi az emberiség; sajnálattal tekintik amannak tisztelői, hogy jelenkorunkban a' *metaphysica* nem hogy előre ment, és szilárdabb alapot nyert volna, hanem hátra lépett és túlszárnyal-tatva a' *természet' philosophiája* által, ebbe szinte beléolvasztatott, régi gyámolaitól megfosztatott, és csaknem megsemmisítettett. Leg-alább e' fenséges tudomány a' népeletre, a' nép' erkölcsé' nemesbí-tésére, lelke és szíve' emelésire hatástalanná lett, és oda jutott, hogy ez nagynevűeknek tartott bölcselőktől a' philosophiai tudományok' díszes sorából kiigazították, és mint ábránd, 's be nem teljesedhető álom tekintették. Vállalkoztak tehát majd minden mívelt nemzetek közt jeles férfiak, kik a' *philosophia' reformját* tevék magoknak feladatul, és nemzetök' fiait ennek alaposb előadása által akarták emelni, és a' nemzeti köz életet is általa szépíteni.

Illyen átalakítója, sőt helyreállítója akart lenni a' philosophiának a' francia forradalom' kezdetével majdnem egyidőben, *Kant*, és, mint fennebb is érintettük, a' gyakorlati és erkölcsi élet' terén kezdte reformjait; ezeket eleinte elég szerencsésen is tevé, mivel az erkölcsan' kútfejit megtisztítá, építve ezt nem a' jutalomvársra, vagy büntetéstől félelemre, hanem a' *törvénytiszteletre*, minél tisztább és helyesb indok nem is gondolható. Ámde a' mennyi jót tett *Kant* a' morállal, annyi, sőt több kárt okozott a' *metaphysicának*, sőt az egész szemlélődő philosophiának az által, hogy *Hume'* egyoldalú, és épen nem alapos scepstisét akarván megczáfolni, az *ész' alanyiségában*, az öntudatban keresett mentsvárat; mi az erkölcs-tanban és a' gyakorlatban megjárja ugyan, de elméletben vajmi gyenge fogódzó, mit a' königsbergi bölcs is tapasztalva, az elinélő ész't tehetlennék, magával, ha a' tapasztalaton fölüllemelkedni akar, meghasonlónak, és így a' metaphysicálásra alkalmatlannak hívé és állítá. E' szerint ő a' *gyakorló ész'nek* adá a' túlnyomatot, melly föl-tét nélkül parancsol, és szerinte teljesen meggyőz bennünket arról, mit a' szemlélődő ész' ne bizonyíthat. Ezen észjárás ferde, és illetlen olly derék, vallásos, és roppant tudományú bölcselőhöz, minőnek *Kantot* ismeri a' világ. Első hibája ennek az, hogy az ész' harmoniáját és megoszthatlan egységét el nem ismerve, ezt előbb critikai bonczkésével ketté metszé, egyikét — alaptalanul — szemlélőnek, másikat gyakorlónak nevezé, holott ezek csak különböző irányai — mint följebb érintettük — az egy és ugyanazon ész'nek. Illy helytelen nézete lévén *Kantnak* az emberészről, a' ketté metszett ész't egymás ellenébe állítá; egyikét trónra ülteté, másikat lealacsonyítá; egyiknek igen is sokat, másiknak, úgy szólván, semmit tulajdonítá; holott az ész' harmoniájánál fogva, a' lélek' különemű tehetségei ép állapotban egy-frígyben működnek mindig, és jaj azon ferdült ész'nek, mellyben a' szemlélet külön vált a' gyakorlattól. Ezen szomorú jelenet a' szellemkórosoknál tapasztaltatik, kik hiszik hogy ők törékeny _testűek_, mint az üveg, és más efféle rögeszmék által kínoztatnak. Hála! az emberiség' igen nagy része még illyen sajnálatos kórságban nincs. Nem akarom nevetségessé tenni *Kantot*; de észjárása, min épül pedig a' korphilosophiáktól olly nagy lelkesedéssel fogadott *alanyiságtana*, ép olyan, mint ha valamely *bakó* szerencsés nyakvágást tevé, egy ott álló sophista ezt egyes egyedül a' pallos' élének tulajdonítná. Igaz, hogy tompa fegyverrel ez nem vala eszközölhető; de hozzá kelle ehhez járulni a' bakó' erős karján kívül, a' pallos' súlyos vasának is.

Mégfoghatlan azon nem reform, hanem forradalom, mellyet *Kant'* említett álészlete — paralogismusa — előidézett, a' *Leibnitz* óta különben is alanyiségban — mert a' tapasztalattal kezét nem fogó idealismust másnak alig nevezhetni — sinlődő németek közt. Mihelyt *Kant* elveté az alanyiség' *Eris-almáját*, rögtön felkapá azt *Fichte*, és

az ént, az alanyiség' alapját, az általános tárgyiség, vagy más szóval a' nem-én, vagy a' kültermészet' hegyibe emelve, amannak egyedüli létet ada, emezt pedig, szerény alanyiséga' trónján ülve, megsemmité. Schelling ezt megsokallá; de azért az egyoidalú idealismus' édes mérgétől szabadulni még sem birt; mert Fichte' alanyi idealismusát *tárgylagos idealismussá* csavarta, mi ép annyi, mint fából készült vaskarika. Mert, ha valami ideale, az tárgyban nem szemlélhető; ellenben a' mi tárgy és concret, az közelíthet ugyan az eszményihez, de ennek nevét nem bitorolhatja. Illy szorultságában mit tegyen Schelling, ki a' főlényt saját művébe, a' természetbe, a' végtelent a' végesbe, az általánost a' viszonyosba, a' szabadsággal bírós és öröklétű lelket a' gépszerűsbe zagyválta? mikép szabaduljon ki e' kelepceből? A' józan ész itt azt súgta volna, hogy hagyjon fel e' világnézettel, melly úgy is képtelenségekre vezet, és minden jóban fejben ellenmondásra talál. Nem; a' német idealismus' elve az: „criticisme ne recule pas.“ Szerinte is tehát állani kell az alanyiség' elvének, hamind a' józan logica' elferdítésével is. Schelling tehát az *azonságtanban* keresett védelmet, egyesítve, sőt — mirabile dictu! — egynek és azonnak mondva a' tudatot a' léttel. A' tudatot a' léttel ugyan öszhangba lehet hozni; de azt állítani, hogy ezek egyek, és azok, ez már csakugyan gúnyüzés az emberi köz észjárással: mert hányszor megesik — hogy most az alanyiség' imádott köréből példaért ki ne lépünk — miként a' gonosztevő tudja azt jól, hogy tilos az, mit ő most tenni nem irtózik, még is ezen öntudattal ellenkezőleg cselekszik? Ámde ezen ellenvetésre, az alanyiség' és azonság' hőse csak azt feleli, hogy: „a' jó és gonosz közötti különbség alanyi, ezek tárgylagosan tekintve, egyek és azok, szabadság nem léteztén, ama' különbség áll ugyan alanyilag, de tárgyilag nem. Ex ungue leonem!

„Úgyde, — kiált itt a' még el nem ferdült józan ész — ez ellenkezik a' tökélyes és tökéletlenről, jó és rosszról, véges és végtelenről, anyagi és szellemiről fogalmainkkal?“ Hegel itt vállat von, és nagy hidegen azt mondja: „A' philosophia csak az által philosophia, hogy az értelemnek és józan észnek ellent mond, melly viszonyban a' philosophia' világa egy általán fogva megfordult világ“ 1).

Illy drágalátos eredményeket szült az *alanyisági philosophia*, melly a' főlényt, erkölcsi szabadságot, és személyes öröklétet, szóval a' végtelent beolvastva a' végesbe, a' gépszerűsbe, és a' tiszta észvallási világnézetet alárendelve a' természetphilosophiának, — melly hiszi, hogy a' természet' vizsgálata' segélyével még valaha annyira mened, hogy a' természetben magában, és ennek elemi részeiben azoknak fő okát feltalálandja, — a' metaphysicát földhöz ütötte, megsemmitette.

1) Kritisches Journal der Philos. I. 1. 17.

Ámde a' *fensőbb élettudomány*, mely szellemünk' alsóbb ér-
zéki tehetségeinél ismér még fensőbbeket is, minő pl. a' tárgyla-
gosra, valóra, erkölcsire, fensőbb szépre törő ész, látja ezek' tör-
vényszerét és harmoniáját, érzi, hogy e' törvényszernek, mely
egyetemes és így tárgyisággal bír, kell lenni e' világtól különböző
főökának, ha törvény van, kell lenni erkölcsi szabadságnak, kell
lenni erkölcsi törvény' végrehajtójának, ha itt nem, a' más életben,
és tudja, hogy ezen világnézet nem ma sem tegnap született; hanem
egyidős az emberiséggel, és bár millió színváltozatban tűnik elő, de
azért lényében egy és azon; mely világnézet aztán harmoniát visz
be elméletünkbe úgy, mint cselekvényeinkbe, egyéni életünkbe úgy,
mint társalmainkba: mit az alanyiség' hagymázába még nem merült
Socrates, *Plátó*, *Ciceró* tanítottak 's vallottak: ezen *fensőbb élet-
tudomány*, melynek szilárd alapra állítása igénytelen harmonisti-
cámnak is fő feladata, mely érzi, és látja, hová vezetendi az embe-
riséget a' hittenség, hová sülyesztendi azt az élő, nem csak ideában
létező, hanem a' világban, ennek tükrében valósággal is működő
istennek, az emberi szabadságnak, és a' személyes öröklétnék ha-
mind óvatos, sőt álarczos, de értők előtt igen is föltűnő tagadása;
ezen élettudomány, mondom, azt meg nem engedheti, hogy a' ferde
észjáráson alapuló, sőt a' köz logicát elavítani akaró természetphilo-
sophia az emberi nem és ész' ama' dicsőségét, a' *philosophia*' tető-
pontját, a' *metaphysicát* letapossa, és ennél fogva tőlünk emberektől
annak büszke, de nemes érzetét elragadja, hogy mi eszünkkel, amaz
istenszikkával, csakugyan a' többi természeti dolgoknál jóval följebb
emelkedett lények vagyunk.

Ész, élet, harmonia! A' ki hiszi, hogy az emberiség *észszel*,
ama' bennünket a' barmoktól megkülönböztető palladionnal bír — és
erről ki kételkednék? a' ki szemeit fölnyitja, és az emberiség' hala-
dásait megtekinti — annak hinni kell, hogy van fensőbb, és szel-
lemi *élet*, mely szinte lényegesen különbözik az alsóbb vagy állati
élettől; vannak ennek törvényei, van törvényszere, van normali-
smusa ép úgy, mint az anyagi és testi természetnek, van életműsze-
re, van canonja, minőt alkota testét illetőleg a' hellen *Polyctet*; ha
van ilyen szellemi élettörvényszer, és van bennünk ezen eszmét
életbe léptetni törő vágy: lehető és elérhető, valósítható az *életszép-
ség*, vagy *harmonia* is, csak hogy aztán ezt igazán akarjuk. Miért
hát emberi fensőbb hivatásunkról gyáván lemondani, és emberisé-
get gyalázó alanyiségbe sülyedni.

Mi érezzük emberi méltóságunkat, eszünk' isteni erejét, keb-
lünk' nemességét, mely, ha akarja, erőt vesz a' mindenhatósággal
határos életvágyon, és saját alsóbb érdekeit háttérbe tolva, elin-
dulni képes azon rögs ösvényen, melyre kötelesség, hűség, szóval
az, mit mi a' fensőbb élet' törvényszerének nevezünk, és harmoni-
sticánk' szegletkövéül állítunk, hív sőt ragad. Mi nemes öntudattal

érezzük, hogy nagyobbak vagyunk a gépszeres természetnél, és fenségesebbek, semhogy a szorosán vett természetlan tárgyai lehetnének. Úgy van; az anyagi természetet — bár ezt a korphilosophia monismusa elpárologatja, és üres ideába, vagy semmibe sülyeszti, — a szellemi fensőbb természettel, a szabadság, és erkölcsiség, a fensőbb tudat, és ismeret, a fensőbb szép és fenséges tündérhónával, szóval a természetfölötti világgal sohasem lehet egy categoria alá venni, és bármi szín, képzetmód alatt egybe olvasztani, mint előbb korunkban *Schelling*, *Spinos*a tőnek; mert ezek égtávolilag különböznek egymástól, mint ellenkező elemek: mit ha ki még is tenni elég merész, az vagy utat nyit a legszembeeszköbb képtelenségek állítására, pl. vagy a szellem- vagy pedig az anyagtágadásra, vagy előidézi a kételyt, melly a különben szilárd alapon álló észvallást 's metaphysicát párvonalba állítja a kísértethívessel: mit aztán a felvilágultság mint erőre kelt nap eloszlát és megsemmít.

Nagy szükség van tehát arra, hogy az emberiség legfensőbb érdekei felett örködő philosophia itt vigyázó és éber legyen, és az istentagadást semmi szín alatt, — legyen az, *spinosa*i állománytani, vagy *Schelling-féle ugyanazonsági*, vagy *Hegel-féle általános idealismusi* alakban — becsúszni ne engedje.

És itt már a tárgy fontosságától indíttatva; az ügynek az emberiség legmagasb érdekeibe vágó szentségitől hevitve, magamat kissé részletesebben is kifejezni tartozom. Elismerem én azt, hogy a német philosophia napjainkban nem kevés haladást tőn, és fejleményeiben ugyan hitelt felülmúló változatosságot, elágazásaiban roppant gazdagságot, eredményeiben minden tudományokra majdnem csodával határos hatást fejtett ki. Ámde azt sem kell felednünk, hogy, mivel tisztán emberi érdekeink legfőbb, 's legfensőbb tetőpontját a vallás és erkölcsiség teszik, ezek alapjait pedig amaz hatalmasan meggyöngítette, el lehet róla mondani azt, mit *Horátz* egy római művész műveiről mondott: infelix operis summa.

Ezen, még a múlt században ajánlatos, szerényen haladó, alapos philosophia, korunkban elpártolva az élettől, a józan észjárástól, a lélektan soha nem nélkülözhető vezérletétől, el a tiszta, világos, igazán tanítani és építeni akaró előadástól, napjainkban ellenkező ösvényre tért; mert pusztán előleges fogalmakból indúlt ki, üres formákba — mik reál ismeretet, ha csak a tapasztalást meg nem lopják, nyújtani sohasem képesek — bonyolódva, elsöben az igazat, a valót kereső észt lealázta, és ha ezt teszi, magával meghasonlásba jöni állította; aztán mégis csakugyan, magát a lealázott ész vezérletére bízni kénytelen lévén, iszonyú *alanyiség*-állításba sülyedt, és el akará velünk hitetni, hogy a természet-fölöttiekben semmi tárgylagos ismeretnek birtokába nem juthatunk. Ennyit ugyan el kell ismernünk, hogy a legfölségesb emberész is azt, miben álljon a fölény, az emberlélek, a világ lényé, és belvalósága, soha ki-

mutatni nem képes : ezt mi is szerényen hiszszük, és valljuk ; sőt csodával határosnak állítnók azt, ha mi itt alatt, azt sem tudva kimutatni, mi az *életerő*, mi a' *fény és hév*, mi a' *villany és delej'* természete, oly dolgok' földériteése által tüntetnök ki eszünk' erejét, mik említett anyagi tárgyakkal sokkal rejtettebbek 's nagyobbak. De már ezek' lételet érteni, törvényeiket észlelni, sőt érezni, hozzájuk viszonyainkat átlátni, irántok tisztteinket és kötelességeinket ismerni, csak ugyan képesek vagyunk ; mert maga szellemünk' életművezete erre nem csak megtanít, sőt ösztönz. Ámde az alanyiságba merült német bölcselők — és én itt csak ezek felett tartok szemlét, a' józan elvűeket tisztelve — lelkünk' e' fensőbb tehetségeit, sőt előnyeiket el nem ismerik, és mindent az alanyiság' sarába vonni törek-szenek. Maga *Kant* ugyan ezt még nem tevé, hanem az általa meggyomrozott metaphysicának adott 's mutatott ki oly alapot, melly alanyi öntudatunkban feküdni látszik ugyan, mi nem más, mint a' törvénytisztelet, de ez sem alanyiság, sőt roppant tárgyisággal bíró ; mert átöleli az egész emberiséget, a' föld' minden határit, és a' kor' minden századait. Nem volt hát következetes e' nagy bölcselő, ép úgy mint a' jó szívű *Spinosa*, ki tudományban egy zagyva állománnyt vítatott, de életben tiszta erkölcsiséget tanusított.

De már a' tudat' tudománya' szerzője, *Fichte*, ugyan csak következetes vala az alanyiság' rémsziszteme' kifejtésében. Ő már, mint láttuk, az *ént* trónra emelni, *nem-énnek* vagy a' világnak pedig törvényt szabni, sőt ezt borús óráiban megsemmíteni nem átal-lotta ; a' fölénytől pedig ha a' lételet nyilván megtagadni, és az isten-tagadók' sorában föllépní irtódzott is, de csakugyan, mint következetes alanyiságvívató, az isten' lételetét, állományiságát, öntudatát ostromlá, sőt róla ezt mondá ; hogy : „nem adója a' boldogságnak, mert illyesmi nincs ; és így ő nem más, mint az erkölcsi világrénd, kit mi teremtünk saját hasonlatunkra, és nem is létezik alanyiságunk, és öntudatunkon kívül“ ¹⁾.

Schelling az általános azonság' szeművegén nézetét híveivel a' világot, *Hegel* pedig az általános idealismus' pápaszemén. Majdnem egyre mennek ezek ki a' spinosismussal, a' ki egyetlen világállományt vett fel, nem birva a' fölényt külön gondolni a' világtól, a' testet a' lélektől : mi valóságos észjárásí hiba ; mert bár az ép és egészséges emberben e' kettő között igen szép egység és harmonia látszik, a' világban is, és ennek részeiben mindenütt föllelhető a' cosmicai harmonia ; de már ebből azt következtetni, hogy a' test egy törvény alatt áll a' lélekkel, a' világ egynemű ennek lételetjével, és olly önálló, hogy amannak egy, tőle különböző igazgatóra szüksége nincs, ez észleletbeli ugrás, és paralogismus. Így áll a' dolog az idealis pantheismus' szerzőivel is. Mert, bár ezek sublimálni látszanak

¹⁾ *Philos. Journal.* 1808. 1. kötet.

a' spinosismust, és bár, hogy az isten' létét tagadni ne láttassanak, ennek eszméjére építék egész philosophiájokat, állítva, hogy : csupán egyetlen való létezik, úgymint : az abszolút ész, mely egy és minden, min kívül semmi sincs, és az egész természet nem más, mint ideák' öszszege, és az istenen kívül nem is létezik, maga a' fölény is nem más, mint ideák' ideája ; „a' gondolat, így szól Schelling ¹⁾, nem az én gondolatom, a' lét nem az én létem, hanem az istené, vagy a' világegyetemé ; istenben a' lét egy a' lényvel, és így neki létet tulajdonítani nem lehet ;“ stb — — és még is ezen istenes, isten' nevével majd minden sorban viszhangzó philosophiáról elmondhatni azt, mit *Bayle*, *Mendelssohn* és *Wolf* állítottak a' spinosismusról, hogy : ennek istene nem igazi isten lévén, ezt egy rangba tehetni az istentagadással.

Bátran elvethetjük tehát amaz alkalmatlan *szemüvegeket*, mi-
ket nekünk, még hála! *természeti ép szemü* magyaroknak, akár *Kant*' tapasztalásfeletti idealismusa, akár *Fichte*' általános *énje*, akár *Schelling*' általános azonsága, akár *Hegel*' dialecticai szemlélődése nyújtanak. Mi még a' többi nemzetekkel hiszszük, hogy az emberiség nincs *általános alanyiságra* kárhozható, és a' törvényszeres észjárás tárgyilagossággal is bír ; a' majdnem mértani bizonyosság nem hagy el bennünket a' természetfölöttiekben is, csakhogy aztán mi is előzményeinket helyes alapra fektessük, és a' következtetés' mesterségét jól értsük. Van, kell lenni harmoniának az értelem és ész' országaiban, és miként amott a' jó logica mathematicai evidentiát létesít ; úgy itt ugyanaz a' lehető valószínűséget állítja elő.

Valamint *Columbus* megtekintve földtekéjét, bizonyos következtetéssel hívé, sőt állítá, hogy a' földnek eddig ismert, és az emberek által lakott fele föltételezi ennek még ugyan nem ismert, de bizonynyal létező másik felét is : így áll a' *felsőbb élettudomány*' tárgyairól is a' dolog. Léteznek ezek, bár érzéki szemeink által nem láthatók ; mert az oki kapcsolat által létök szükségeltetik. Ezen harmonia legbiztosb vezére, kalauza, lelkesítője a' kétely' tömkelegéből kibontakozott böleselőnek ; a' ki úgy tesz, mint a' bátor csillagász, ki algebraja' segítségével papíron kiszámítja a' legexcentricusabb ellipsisekben forgó üstökösök' körútja' idejét is. És im! egyszer csak feltűnik az ezelőtt évszázaddal kihirdetett üstökös az égen, a' várt bujdosó megjelen a' nap' tányérjánál. A' világ' harmoniájában hit még senkit meg nem csalt, sőt a' lelkes *Pythagorást*, már az égtan' csecsemői korában is, váratlan fölfedezésekre segéltette, a' ki, mint egy második *Columbus*, a' bujdosók' naptóli távolságuk' arányából indulva ki, előre megmondotta, hogy Saturnuson túl kell lenni még bujdosóknak ; és ime' jóslata teljesült is, mert a' múlt század' végén ugyan, *Uranus*, nem rég pedig *Neptun* fölfedeztetett.

¹⁾ Medicin. Jahrbücher : 1. 1. 13.

Csekélységem tehát, hogy a' méltatlanul lealázott metaphysicát előbbi jelentőségére visszaállítsa, és a' korphilosophia' gyöktévedéseit megigazítsa, a' divattá vált általános alanyiságnak az *általános harmonismust* teszi ellenébe, melly egységet, öszhangot állít ugyan a' világban létezni, de olly neműt, minő van a' jó zenében, a' festvényben, mikben megkülönböztethetők a' külön nemű színek és hangok; harmonismusom is helyet ad mind a' mérséklett idealismus, mind az empirismusnak, és meg nem engedi, hogy ezek egymás ellen irtó háborút kezdjenek. Ez az egy és *megoszthatlan észt* veszi fel segédül, és ennek tehetségeit épen nem darabolja fel, egyiknek is a' másik felett túlnyomatot nem ad; és ezt azért, mert maga az ember szintűgy, mint a' világ, egy öszhangzó egység. Értenünk kell hát tudományban úgy, mint életben azt a' fő mesterséget, az ellentétek' kiegyenlítését, mikkel az elméleti, és gyakorlati világban egyformán találkozunk, hogy egyik is, ú. m. érzékiség, és szellemiség, anyag és lélek, egymást el ne temesse, hanem segítse és erőben tartsa.

Igénytelen harmonisticám úgy tekinti a' természetfölötti tárgyakat vizsgáló *észt*, mint *szellemi tükröt*, melly nem teremti, mint Fichte állítá, hanem csak viszsztatükrözi a' szellemi világ-rendben föltűnő — épen nem idealis, mint *Schelling* és *Hegel* hiszik, hanem való — tárgyakat, az önálló istent, az allományyal bíró lelket, és ennek épen nem kéreményes szabadságát, támaszkodva mint már följebb érintettem az oki kapcsolat, az önérzet' soha meg nem semmithető erejére, a' népek' örök hitére, a' józan bölcsek' egyhangú állítására, és azon kényszerre, minélfogva mí emberek, ha ezeket föl nem tesszük, és e' tanokhoz mint erős horgonyokhoz hiven nem ragaszkodunk, soha a' világ, és fensőbb élet' rejtelseit csak valószínűleg is meg nem fejthetjük; sőt iszonyú képtelenségekbe, magunkkal, eszünkkel, társalommal ellenmondásba bonyolódunk. Amúgy pedig, bár kivánt evidentiára itt soha sem jutunk, — mert ezt illy tárgyaknál kívánni sem lehet, — de azért nyugodtak leszünk, és ész's életharmoniaánk rendületlenül álland. Értendjük tehát, mennyire emberi eszünk' ereje képes lehet, a' világ' fensőbb rendjét, értendjük éltünk' fő irányát, ennek harmoniáját, a' fensőbb 's alsóbb élet' öszhangját, mellyet a' fő harmonia szép viszonyba szerkesztett egymással, egyiknek rendező, másiknak engedő szerepet adván. Az *általános harmonismus'* segélyével belátunk a' világalkotmány' gépezetébe; be szellemünk' életművezetébe, mindenütt törvény és czélszert szemlélve, mindenütt egy főtörvényadót ismerve el, mindenütt hasonlatot, analogiát találva, mindenütt fokozatot és lépcsőzetet lelve, melly elvégre az igazsághoz és valóhoz vezet.

A' *fő harmonia* úgy alkotta mindenütt öszhangzó világát, hogy ez helyesen felfogva, és kellő szempontból tekintve, magával nem ellenkezik: sőt egy csepp víz' gyöngyében viszsztatükröztetik a' világ' roppant gömbje, 's azon súlyerő, melly alaptörvénye az égi

testeknek. És a' *szellemi fensőbb világ* nem bírna illy tökélyvel, és ezt nem foglalná *össze* a' harmonia' mindent összefoglaló törvénye? hisz eszünk is ez alatt áll, és az észtan' fő és egyetlen törvénye, a' hibásan úgynevezett ellenmondás' elve — mit mi „harmonia' elvének“ nevezünk: — minélfogva csak az lehet igaz, mi egyezik; a' mi pedig ellenmondásban van, kétségtelenül nem való. Az anyagi világ tehát összhangzó, és csupán a' rajta uralgani kellő szellemvilág lenne ellenmondásos? a' test' óraművét bámuljuk, és ennek fő elve, a' lélek lenne kontármű; a' test' erejét csodáljuk, és az ész-erő volna koporsóbeli pislákoló *mécs*, mely amannak alanyiségában lenne egyedül képes világítani? Im hová vezet az eredetiség-vadászat, a' rendszerkórság, az előleges fogalmakhoz, a' tiszta észhez ragaszkodás! Ez azon *rögeszme*, mely elferdíté a' német philosophiát, aláasolt a' metaphysicának, megrendíté a' tapasztalatlan ifjak' fejében a' vallás és erkölestannak még a' pogányoknál is tisztelt épületét, és *tébolydai kórházszá* tevő az életet bölcseségre, és szépségre vezérteni kellő philosophiát.

Úgy van; nem egyéb mint *rögeszme* az általános alanyiség' tana; és mikép széplani criticában halhatlan Kazinczynek ekkép tanít:

„Cspid, döfd, rúgd, valahol kapod a' gaz latrot, az illyet
Ütni, csigázni, agyonverni — nevetve — szabad.“

úgy a' biocaliai fensőbb élettudományban nem kell kimélni az élet' szépségének aláasó bölcseleteket, hamis elveket, és nézeteket, főleg olyanokat, melyek ál nimbuszt öltve, egyedül üdvös alakban föllépni elég szemtelenek. Bölcselő elődeink előtt, főleg a' derék németeknél *Haller, Spalding, Reimar* és *Herder'* korában — bár ezek hősei valának az alapos, és a' világot átölelő ismeretnek — még szent vala a' vallás és erkölcs' palladiona; és ezek becsületesen hívék, hogy bár mennyire haladjon a' természet' ismerete, ez még is soha, míg a' szónak nemes értelmében *emberek* maradunk, a' természetfölötti fenséges tárgyakat el nem vitázhatja; a' világnak és embernemünknek a' fölényhezi viszonyát el nem törölheti, szükségtelessé nem teheti, és a' társalom' e' fő alapját meg nem semmitheti. És, csodadolog! napjainkban az említett rögeszmén alapuló sophismus illy herostratusi merénnyel akar föllépni, és mi azt jobb meggyőződésünk' ellenére bárányi türelemmel türjük!

A' mely philosophia tehát, minket a' fölényvel együtt, a' természetfölötti lények' sorából a' gépilig munkás lények' alacsonyosságára taszítani, minket önálló szabadságunk, és erkölcsi képességünk' től, és így személyességünk' től — ellörölve a' jó és rossz közötti különbséget — álnokul megfosztani nem irtózik; itt, ünnepélyesen állítom, és vallom, hogy az nem tiszta irányu *Parthene*, nem tiszta jó akaratú philosophia többé, hanem undok csábító *Circe*, fensőbb életünknek, és emberi méltóságunknak aláasó *Phryne*. *Hit, erény* és *öröklét*, a' mi legfensőbb becsünk és egyetemes fő javunk; és a'

melly philosophia ezeket védni, a' kétely' ostromaitól megmenteni nem bírja, nem akarja, az nyílt ellenség; és ha a' tenger' mélységét, és az ég' fellegvárát előttünk felnyitná is, maradjon, tartsa magának ál tanait; mi vezérlésével élni nem akarunk, és tudni, mit rejteget égyptusi homályu mysteriumai, és műszavai alatt? nem vágyunk.

Szerencsénkre az általános alanyiség' hőseinek logicája nem olly erős, hogy ezt a' Pallástól segített Diomedesek könnyen le nem sujthatnák a' természeti józan ész' erejével. Minthogy ezen úgy, melyet parányi erőnkkel védünk, az emberiség' ügye, kissé térjünk még vissza a' küzdőterre, és állítsuk szembe az *általános harmonismust az általános alanyiséggal*. Följebb megemlítők a' világ' harmoniájának ama' jeles sajátját, hogy ebben a' végtelen, az örök, a' nagy 's világszerű egy parányi pontocska, egy csepp víz által viszatükröztetik. Így segít a' főharmonia eszünk' gyenge erejin, mi ha így nem volna, emez e' roppant tömeg tévelydejébe tévedne, a' tárgyak' iszonyú tengerébe menthetlenül belésülyedne. De a' harmoniák és analogiák őt e' veszélytől hatalmasan megőrzik. Látjuk magunk előtt az emberész' egy jeles találmányát, egy *zsebórát*. E' parányi gép feladatául tüzte ki, ama' végtelen lénynek az időnek szinte öröklétből eredt, és ide siető folyamat kimutatni; és e' kisedd lény merész irányának még is mi jól és derekasan megfelelni képes! E' mysticus gépecske — mit melleleg megjegyezve, a' barbár nemzetek a' boszorkányság' segélye nélkül megfejteni nem bírnak — fölségesen kimutatja, sőt viszatükrözi nem csak földünk' roppant gépének órajárását, hanem az ég' seregeinek járásában is alkalmas időmértékül szolgál: mit tenni képes nem volna, ha a' főharmoniatól kezdetben megállított egyetemes, és általános harmonia nem léteznék, mellynek ez épen nem *teremtője*, hanem igen alkalmas *tükre*. E' picziny lénynek alanyiséga tehát, hogy úgy szóljak, öszhangban áll a' világ' óriási nagyságú gömbjének tárgyiségával.

Alkalmazzuk már most a' mondottakat a' korphilosophia' gyök-tévedéseinek átlátására. Kérdjük: nem találma-e még a' gyermek is tébolydai kórhoz illő gondolatnak azt, ha ki állítná, hogy a' zsebóra igazgatja a' föld' óriási gépét, ez ad neki törvényt, és úgy kell ennek járni, mint emez, alanyiséga' trónján, parancsolja? Ép illy viszárs gondolat az, hogy a' fölény nincs egyebütt, csak a' mi eszünk, és ideánkban, csupán az alanyi vagy eszmei világ' létezik, a' real és való világ' pedig semmi; érzékeink rítúl megcsalnak bennünket, de az ábrándos ész' tételei ugyanok és amenek. Ép illyen szellemi nyavalyában sinlődött már urunk' születése előtt az ötödik században az *eliai iskola*, mellyet Xenophanes vezetett e' szörnyű tévelybe, kinek tanítványai: *Parmenides*, *Melissus* és *Zénó* olly mélyen sülyedtek e' szellemi bajba, hogy az első minden *változást*, a' második minden külérzék által nyerendő *ismeretet*, a' harmadik minden *mozgást* le-

hetetlennek állított. Ez iszonyú rögeszmék hozák aztán létre a *sophismust*, mellynek hősei, *Gorgias*, *Protagoras* és *Diagoras*, tagadva az isten' létét, tagadva az erkölcsi törvény' kötelező erejét, a' vallást egyes egyedül a' politica' művének állítva; sőt Protagoras nyilván kimondá, hogy minden ismeret *alanyi* lévén, a' tárgylagosról szó sem lehet; e' sophistákra hallgatók' esze úgy elferdült, erkölcse úgy megromlott, hogy ezen bajt egyedül Socrates' nagy esze, és a' socratismus' üdvhatása orvosolható meg ¹⁾).

Ki gondolta, hogy ezen északorság a' XIX. században előkehülhessen egy épészű, vallásos, és bizony becsületos elvekkal bíró nemzet' tanodáiban? E' különös tüneményt *Szontagh Gusztáv* abból fejté meg, hogy a' német, természettel idealismusra hajlandó lévén, tűri ennek kicsapongásait, és ábrándjait, ha ezek rendszerben foglaltatnak, és mysticai homályban adatnak elé. És valósággal *Schlosser* be is vallja nemzetének e' gyöngéjét, állítva, hogy a' német tudósok előtt mindig gyanús volt az, a' mi érthető és világos. *Köppen* pedig, keserű ironiáival áll elő, és ekkép szól: „A' németek' szívét csak rendszerrel lehet meghódítani, a' kik a' képtelenséget is elfogadják, csak rendszeresen adassék elé“ ²⁾).

Bármelly kútfőből eredjen e' lélektani csoda, és e' szörnyű tévely, erre magyarjainkat Parthenonom' e' küszöbén figyelmessé tenni jónak láttam; noha, hogy ezek általános alanyiságba süllyedhessenek valaha, attól nem tartok; mivel ezek ép úgy, mint az angolok és francziák, gyakorlati ép szelleműek, és hála! épen nem ábrándosak? Nem is fogadnak ők el rögtön minden idétlen agyszüleményt; és a' szöke Duna előbb viszzatérrend Pannoniánk és Daciánk' síkjairól a' német hegyek felé, semhogy magyarjaink az alanyiság' önkényes, és szörnyű absolutismussal parancsoló homályos tanaival szerelembe eshessenek. Hát, kérdem, a' kissé nyers, de azért épészű magyarok — kik eddigelé a' philosophia' pegasusát nyereg nélkül is megülték — fogadnának kész és alázatos engedélyel efféle tanokat és elveket? A' fölény olyan, minőnek mi őt alanyiságunk' mindenhatósága által teremjük; ha ennek tetszik őt egy árva és pusztá ideává silányítani, úgy ő ennél több nem lehet; ha ugyan ennek tetszik őt saját művével a' természettel öszszeszaggyválni, mit mondhatunk erre egyebet, mint azt, mit a' kedélyes *Spiegel* szokott? „Ez is jó!“ Ha tetszik őtöle a' létet megtagadni, mint tön *Fichte*, ez ellen sem lehet kifogás; ha az emberlelket tetszik öntudata' ellenére, szabadságától, a' semmivélétől irtódzása' daczára, a' halálutáni fenmaradástól megfosztani: mit mondhatunk ez ellen is? Mi keletnépe, bizonynyal hiszem azt, sem említett rémtanokat, sem ezek' vitatóit, soha olly lelkesedéssel nem fogadandjuk, mint a' jó

1) *Tennemann*, Grundriss der Geschichte der Philos. Leipzig, 1812. p. 51—62.

2) *Propylaeumok a' magyar Philosophiához* I. 40. 223.

németek, kik közt voltak, a' kik *Kantot* ugyan második messiásnak, *Fichtét* vértanúnak, *Hegelt* a' biblia és kereszttyénség' csalhatlan tolmácsának hívék és magasztalák, és kérdjük: miért? azért, mert mysticus tanait nem értették és, mert emez, mint második isten a' tiszta létből, vagy az üres logikai fogalom' semmijéből a' máskép-létbe átmenvén, dialecticai mozgással, a' valót teremteni jónak látta.

Szomorú dolgok! de igazak, miknél fogva mi az absolut philosophia' absolutismusának határtalan engedelmességgel még hódolni nem bíró magyarok, magunkat ilyenek' vezérletére nem bírhatjuk.

Jóval többet ígérőnek mutatkozik, és biocaliai célunkra alkalmasabbnak ajánlkozik a' nyomos itéletű, hidegvérű, és a' szellemi buvárlatokra is igen ügyes *bríttek'* *philosophiája* már csak ennél fogva is, hogy ők az élet és józan ész' körében maradva, *Baco*, és *Locke'* elveit követve, és a' tapasztalat' biztos ösvényén indulva el, azt nyomozzák, mi nyitva áll a' kül- és belérzéseknek, és miután ez ösvényen a' reál hasznót nyújtó tudományok' művelésében igen sokra mentek, azt hiszik, hogy ezen módszer által lehet 's kell eljutni a' philosophia' főirányához, és legfőbb feladata' megfejtéséhez is. És ebben tökéletes igazok is van. Élet, és ennek harmoniája az élettudomány' ne-továbbja: mire a' helyesen fejlett, a' valót és eszményit egyaránt méltányló ész' segítségével lehet eljutni. Így ítélte még romlatlan érzékű hellen, az élet' fensőbb körében forgott *Socrates*; ezen harmonia felé delejtettek a' classicaí műveltségű bölcselők.

Az élettapasztalásban gazdag *angolok* tehát, miután átlátták, hogy éles eszű *Hume* földijök' sepsise hatalmasan megrendíté a' Leibnitz-féle, egyoldalú idealismust, meg az erre épített metaphysicát, *Hartley*, *Reid*, *Browne* és *Stewart'* nyomdokait követve, napjainkban a' *szellemphilosophia'* művelésétől várnak üdvöt, mellynek iránya nem más, mint az emberi léleknek tudomány' ösvényén nyerendő földerítése, és a' fensőbb életnek nyomozása. Szellemet illetőleg éles bonczkés alá vették az angol bölcselők a' lélek' különemű, de egy derék öszhangot képezni kellő tehetségeit, nyomozzák amazok' törvényeit, és észlelik azt, mi emberi öntudatunkban feltűnik. Nem követik ők ezen boncztani működésben azt, mit a' criticismus' alapítója, *Kant* tön, ki a' tiszta ész't egyedül bírálata' tárgyául, és a' tapasztalatitól annyira idegen volt, hogy a' lélek' törvényeit kutató lélektant a' philosophiai tudományok' seregéből kizaszítá nem átallaná. Neki tiszta, azaz, a' tapasztalás' mocskaitól mentes lélektan kellett, miben rejtett aztán gyöktévedése; mert van ugyan ilyen nemű tudomány, mit *Aristoteles* óta észtanak, logicának nevezünk, és ez szükséges is, mint alakot és üres formát nyújtó tudomány; de ez, ha a' philosophia' helyét akarja elfoglalni, és a' tapasztalást ennek mezejéről kizárni, ép olly fonákságot akar, mint ha valamelly boltos tele rakná boltját számtalan híg és száraz árúk'

mértékeivel, amazoknak pedig boltjában helyt nem engedne. *A' formáság* nem nélkülözhető; de szint ilyen *a' tapasztalás' útján nyeredő ismeret* is.

Az angolok tehát mintegy folytatva dicsérettel *a' természetani* ösvényt, bírálat alá veszik az öntudatban mintegy észlelet alá eső emberszellemet, és szorgalmasan fürkészik, lehet-e, van-e, szükségkép lenni kell-e, *a' testi és érzékeink alá eső dolgok' e' határtalan tengerében, olly neme és faja a' lényeknek, melly amazokon felülemelkedve, és tőlük lényegesen különbözve, arra volna minősítve, hogy magas irányban működjék, fürkészve a' valót, érezve a' fensőbb szépet, és nemest, törve az erkölcsi czélokra, és küzdve az ezeknek útjában álló akadályokkal? Még itt nem állanak meg, hanem azt is vizsgálják, hogy, ha ilyen fensőbb elv lakik bennünk — mit kicsoda tagádnatna? — képes-e aztán ez saját és benne lakó ereje által *a' természetfölötti magasb ismeretszerzésre* vagy nem? mert, ha ő egyéb állattársaink felett illy képességgel nem bír, úgy minden metaphysicalás nem egyéb, mint szellemünk' igaz hívátásától eltérés, álomhüvelyezés, és erőpazarlás. Ha eszünk itt megcsal: úgy *a' fensőbb vagy idealvilág az ős hitrege-világhoz hasonló, mellynek létezését bár a' még criticálan kor erősen hívé, mégis ez regényes Olympiájáról egyszer csak letűnt, és nincs, ki ennek egykori visszaterését valószínűnek hinné. És ezt azért, mert a' képzelhető még távol van a' valótól, a' lehető igen messze áll a' létől, sőt szükségkép lenni kellőtől. A' szellemtudomány' fő feladatának ismeri tehát a' britt philosophia annak előbb tisztába hozását, minő fokai vannak a' meggyőződésnek, miben különbözik ettől a' pusztá vélemény, melly lehet így is amúgy is; ellenben az alapos meggyőződés épen nem szabad akarat és tetszés szerinti, és olly hatalommal bír, hogy még vérpadra is elég erős fölléptetni.**

A' lélek' ezen életművezetét tevén tanulmányául igen helyesen az angol jelen philosophia, és itt ezen szerencsés eredményre jutva, hogy a' szemlélő ész épen nem sülyedt hiú alanyiségba, nem is jön magával szükségkép ellenmondásba, ha a' fensőbb ismereteket vizsgálja — és ez csak akkor esik meg, ha a' criticus bölcselő a' vizsgálat alá vett érzékfeletti tárgyakat egyszer mint tér és időben levőket, máskor mint ezeken kívül helyzeteket tekinti — nem mellőzi az emberszív, és akaratí erő' mélységei' fürkésztését is, jelesen azt: minő alaperők laknak fensőbb akaratunkban? és erkölcsileg mit tehetünk, mit nem? legyőzhetjük-e érzékiségünk, és önzésünk' gigási erejét? erkölcsi és vallási eszméink bírnak-e elég indokkal az erkölcsi törvények' velünk teljesíttetésire, vagy nem? mivel, ha ezeket nem tehetjük, úgy lényünk merő alanyiségban dermedez, az erkölcsi törvény nem létezik, és ez csak a' szokás, vagy a' nevelés' műve; úgy nincs erkölcsi törvényhozás, a' fölény mint erkölcsi törvényhozó, üres eszme, az erény, mint a' törvénynek magunkban végre-

hajtása — tehetség erre hiányozván, mikép ezt az erényes *Brutus*, a' Philippinél elvesztett ütközet' alkalmával nyilvánítá — semmi.

Láthatni ezekből, hogy az angolok korunkban a' Baco által kimutatott jeles ösvényen haladva, szilárd alapra akarják építeni a' philosophiát; ennél fogva most már mellőzik is a' lélektan' eddig igen fontosaknak tartott kérdései' fejtegetéseit, pl. azt : minő kapcsolat létezik a' különböző természetű test és lélek között? mivel átlátták, hogy akár az alkalmiság, akár az eleve elrendelt harmonia, akár a' testet és lelket egybekötő ideglél' föltéteménye itt nem segít, és a' lélek' természete' fölvilágítását egy árva lépéssel is előbb nem viszi. Ellenben dúsabb eredményt remélhetni abból, ha kitanuljuk : mi emeli és nemesíti az embert? mi tisztítja ismereteinket, mi nemesíti érzelmeinket, mi szilárdítja eltökéléseinket? viszont : mi von el emberi hivatásunktól; mi alacsonyít le, és mi tesz bennünket alkalmatlanokká a' fensőbb elméleti, gyakorlati és széptani életre? De még a' *társalmi élet'* törvényeit is nyomozzák ezen, világ' minden részeit jól ismerő bölcselek; mert egész nemzeteket tüzve ki vizsgálatak' tárgyául, azt keresik : minő befolyása van nagyban a' nemzeti szellem és jellemre az égaljnak, a' vallás' formáinak, a' polgári alkának, az életmódnak és egyebeknek? Ezek már velösb tudományt, vonzalmasb ismeretet nyújtó nyomozások, és mi erős hittel hiszszük, hogy a' serdülő angol philosophia, illy ösvényen haladva, és valódi világ'-s élettudományyá átalakítva, megszünendik életre meddö Vesztaszüz lenni, és — mi még több — erősb alapra helyhezendi a' metaphysicát, mellynek alapjait Hume megrendíté, és megszüntetendi amaz aránytalanságot, melly a' francia forradalom óta, a' száraz földön a' természetani és metaphysicai tudományok között — fájdalom! — igen kitünöleg mutatkozik. Melly remény annál alaposb, hogy a' britt nemzet' bölcselei nem pazarlottak el annyi erőt és időt a' philosophia' előcsarnokaiban, mint a' németek; hanem a' szükséges elmunkálatokat megtevén — mint láttuk — bátrak voltak bemenni ennek szentélyébe, az életet gyakorlati oldaláról fogni fel, mint a' hellenek is tőnek; minek aztán az a' haszna lön, hogy nemzeti életök nemzeti szilárd bölcselésökre lévén alapítva, nem lett napjainkban is a' minden évtizedben változó philosophia' áldozatává, és ök, Albion' szikláiról, sajnálattal tekinték, mint hullámzik a' szárazföldön lakók' elv-, eszme- és véleményytengere; mint forronganak itt, az álphilosophismus' habjaitól elborított népek : melly hánykódás már azt tanúsítja, hogy emezek' társalmi philosophiája alig áll jó lábbon napjainkban, mert ennek, mint a' valódi bölcsnek jelleme, a' derüs nyugalom.

Azonban illö a' pénz' másik oldalát is megtekinteni. Dicsérendö az, hogy a' brittek a' philosophiát ott kezdik, ahol kell, az ember és a' természet' fürkészésén; itt kezdék a' derék hellenek is, és Aristoteles' metaphysicája csak folytatása jeles természettanának. De az

is igaz, hogy a 'philosophia' fellegrárába, mely a 'metaphysica', soha el nem jutunk, ha eszünk' előleges fogalmainak, gondolatalakjainak, schemáinak, továbbá a' tapasztalaton felülemelkedő, a' millió részleteket egy egészletbe egyesítő, és mintegy megemésztő *harmonisticai erejét* nem ismerjük. Igen: emberiségünk' fő jelleme az ész, mely nem más, mint egyesítő egyezmény, — harmonia harmonisans — mely egyesít eszményt és valót, eszmeit és tapasztalatit, egytetemest, részletest és egyénit, miként ezt bármely észlet — syllogismus — tanusítja. *Harmonia* tehát az ész' lényé; saját és alkalmas alakba önti ő mindent, mit az értelem, mint a' tapasztalat' előműszere szolgáltatott neki. Így hát értelem az ész, emez ama' nélkül semmikép el nem lehet; szükség van tapasztalatra, mint anyagra, szükség alakra, mint edényre, mellyben álljon a' tapasztalatkincs.

Itt tévedtek már meg az ősvilág' bölcselei, hogy egyik fél túlbecsülte az edényt 's az alakot az anyag 's a' tartalom felett: a' másik többre becslte a' tartalmat és tapasztalatot az eszménél. *Xenophanes*, *Plató*, *Kant* és társai' tévedéseit már érintettük, és láttuk, hová vezet a' formalizmus? t. i. alanyiságra, aztán semmivítatásra és szellemkórságra. Ép illy szirtbe ütközhetik az alakra mitsem adó empirismus. *Thales* és társai, kik inkább *physicusok* voltak, mint *philosophusok*, *Anaxagorásig*, mikép följebb érintettem, nem bírának a' világnak észelvet adni igazgatóul, hanem anyagit, egyik az isteni erővel működő vizet, másik a' tüzet ültetve a' világ' trónjára. *Aristoteles*' istene is csak gépmozgató és nem több. Ezekből folyt az anyagvítatás, a' sensualismus, *epicuraismus*, és a' jó *Lucretius* a' lélektagadás' védvényeit már olly mesterileg elűnteté 's kimeríté, hogy az *Antilucetius*' írója ugyan csak izzad ezek' megczáfolásában, és ez neki mégsem sikerül egészen.

Mi a' természettan nélkül — bár ez is jó segéd tudományunk — inkább ellehetünk *philosophiában*, mint a' *metaphysica* nélkül; mert *Kant* szerint is: „*Metaphysik ist die eigentlich wahre Philosophie*“ és most, — bár ez a' bölcseiség' fénytornya, ez az életkalauz, — mégis, noha e' fellegrárat két évezrednél régebben ismeri a' világ, azt sem tudjuk, mi ez? nem is tudandjuk soha, ha felekezet' emberei levén, e' fenséges tudományt egyoldalulág akár *platói*, akár *aristotelesi*, akár a' *Locke*-féle empirismusi, akár *Kant*' idealismusa' szempontjából akarjuk értelmezni. Úgy járunk tehát itt is, mint a' *philosophiával*, mellynek annyiféle értelmezője van, mennyi a' bölcsele. Nem leendünk itt addig soha tisztában, míg arról teljesen meg nem győződünk, hogy az *emberész egyesítő egyezmény* levén, neki szent kötelessége az, hogy mint életkormányzó elsőben érezze fonséges hivatását, és készítse magát nagy rendeltetésére; mi nem más, mint a' fensőbb vagy szellemi élet' vezérlete, és ennek szépitése. Továbbá tudja azt, hogy ő az élet' fensőbb

szépségének egyedüli eszköze, hivatása a fensőbb igazságok, és az ezekből folyó fő elvek' összhangba-hozatala; melly áldott eredmény épen nem éretik el az által, ha a' tapasztalat' orgánját, az értelmet, mint első ministerét elbocsátva, a' tapasztalatot szükségtelennek nyilvánítja, és mint *pók* saját hasából akar mindent teremteni; mert ez ábrándos működés aztán csak pókhálói rendszert képes gyártani, mit a' kétély' szele könnyen elfúj. De úgy sem éretik el, ha fejedelmi kényelmét választva, maga a' trónról lelép, és maga' helyébe a' rövid látású, eszmék' szerzésire alkalmatlan, ingatag és szilárd elveket nyújtani nem bíró empiriát ülteti; nem: a' segéd csak segéd, a' trón az ész, mint törvényes parancsnokot illeti. A' bölcselőnek is tehát az ész' fölségét, körét, és kötelességeit kell legelőbb elismerni: *főnsége* áll törvényhozásában, végelitélésében és végrehajtásában. Hogy ezt tehesse, bírnia kell eszmékkel, sőt eszményekkel; de a' tapasztalat' ösvényén is járatlan nem levén, bírnia kell hely-, kor-, népismerettel is, és tudni, mi kivihető, mi nem? pedig ezeket az empiria tudatja velünk. És ezeket azért kell tennünk, hogy aztán világot ne gyártsunk, a' hatalmas természetnek törvényt szabni ne akarjunk, és utóbb is tébolydába ne jussunk. Ismernünk kell *hatáskörünket* is, és szellemi erőnket: mi nem más, mint fensőbb életünk' szépítése, melly célra a' legfensőbb igazságokat, és elveket tudnunk kell ugyan, és ezek' összhangját bírunk, jelesen: meg kell arról győződnünk, hogy van fölény, léteznek ennek törvényei szívünkben úgy, mint az észben, van törvény-végrehajtásra nélkülözhetetlen szabadságunk, és az erénynek örök pálya van felnyitva, ezeket illő tisztán látnunk; de aztán ezeken felül is azt fürkésznünk, mi a' fölény, mi a' lélek, minő lesz a' sírontúli pálya? ezeket tudni akarni, henyé munka, és erőpazarlás.

Az illy saját fenségét ismerő, életszépítési hivatását érző, de korlátait is szerényen megfontoló, 's magát ezek közt tartó ész, melly magából is merít ugyan olyanokat, miket a' tapasztalat adni nem képes, de az értelmet és életet is kihallgatja, az illyen ész, melly a' szívhez is lehajlik, a' közértelem és véleményt is aljasnak nem tekinti, és a' különböző korban élt és élő népek' véleményeit, a' különnemű vallásformákat szemétdombnak nem állítja: — az illyetén ész és philosophia, mondom, összhangzó, és a' bölcseség' templomába képes vezetni.

Fájdalom! az angol serdülő philosophia ennyire még nem ment. Ez anyagkincseket már gyűjtött, de a' németeket túlzásaikért megvetve, az alanyiség-állításban ugyan megbotlott, de a' másképp éles észű és roppant értelmű Kantról hallani sem akar, és a' józan idealismust megveti, 's így az értelmet és ész, még kibékíteni nem bírja. Mivel tudnunk kell, hogy valamint van józan és szerény empiria, úgy van józan és szerény idealismus is; ezek mint okos, jóakarató igaz barátok, bár néha véleményben különböznek, sőt össze is

kocczannak, de azért a 'harmonia' templomában kölcsönös értesítés, és szelid fölvilágosítás által könnyen kibékülnek, 's a köz üdvös célra kezdet fognak. Ámde most még az angol — igaz a realékban sokra ment, 's ennél fogva kissé büszke — empiria, mint *Krug* is panaszozza, üres szappanbuborékkul tekinti a német szemlélődést; — pedig ez éppen nem az, — közönnnyel veszi a német metaphysicát, mint ezért *Kant* is szinte neheztel¹⁾. Azonban az egyoldalú empirismus semminemű sem jó, sem rossz metaphysica' állítására képes nem levén, innen megfejthető, hogy a' szellemtudomány' mivelésén dicsérettel munkás legújabb skott iskola, a' metaphysicát a' philosophiából kiküszöbölé²⁾; mit pedig tenni sem nem lehet, sem nem szabad, nem lehet annak, a' ki érti, és elgondolja a' philosophia' nagy mezejét. Fensőbb élettudomány ez, melly nem csak a' jelen hanem az örök élet' szépítésére 's vezérletére tör, és így jóval több ez, mint szellemtan; mi bár szép és szükséges, de a' philosophia' roppant telkét be nem töltheti, és ennek világtengerét ki nem merítheti. Feladata ennek nem csupán az emberszellem' tüneményei, és törvényeinek megfejtése, hanem az egyéni, és társalmi élet' szépségire vezérlő problémák' megoldása. De tenni sem szabad ezt; mert, mikép feljebb érintettük, a' metaphysica a' philosophia' fellegvára, és e' magasztos tudomány teszi fel a' philosophia' fejére a' koszorút.

Ha a' skott philosophiai legújabb iskola azért küszöböli ki a' metaphysicát a' philosophia' templomából, mert a' lélektani és metaphysicai kérdések különböző természetűek, 's ennél fogva egy egészbe nem olvashatók: e' nyilatkozat igen gyenge szemléletet, és ferde nézetet árul el mind a' philosophiáról, mind a' lélektanról. Igaz, hogy ezek különeműek, mert első úgy tekinthető mint egész, másik, úgy mint amazt csak segítő, de sajátlag annak kiegészítéséhez nem tartozó részecske. Igen, a' tapasztalásból merített lélektan alsóbb rendű tudomány, semhogy a' föllengős metaphysica' egészébe olvashatóknak. Más a' fensőbb lélektan, melly a' szemlélő ész' műve, melly a' lélek' egészletét, és önállását, csoda fenségit, és öröklétét vizsgálja. Ez már kiegészítő része a' metaphysicának. Mi fogalomzavar vehető észre tehát *Stenart'* iskolájában, a' tárgyban. A' metaphysica nem tartozik a' philosophia' körébe? Hiszen már *Aristoteles* átlátta, hogy ez a' philosophia' lelke, — *πρωτη φιλοσοφια*. — Van-e annak fogalma a' bölcsesség' tudományáról, a' ki ilyesmit állítani elég merész?

Igénytelen harmonisticám itt ilyen nézetet állítani bátor. Az igaz philosophia mindig összhangban volt, és működött az emberélet' amaz első rendű szépítő, és nemesbitőjével; a' vallástudománynyal. Emez keleten született, és a' hébereknél olly tökélyre fejtett ki,

¹⁾ Logik. Einleit. pag. 19.

²⁾ Szontagh G. Propylaeum. I. 195.

hogy tanai méltán isteni nyilatkozatoknak tekinthetők. Isten, ember, szabadság, és öröklét leirhatlan fenségben tűnnek ebben elé, és boldog a' népembere, ki természeti józan érzelmeit követve, ez ösvényen egyenesen, biztosan és legrövidebb úton jut a' bölcsesség' fellegvárába, nélkülözve a' szemléelő philosophia' tekervényes, egész életet igénylő és mégis a' kételetlőt nem ment, nem eléggé biztos ösvényét. Ő a' hit' világánál jól ismeri az őt környező természet' alkotóját, tudja a' viszonyt, mellyben van vele, mint élte' adójával, urával, törvényadóival és bírójával; tudja, hogy élte' jelen korszaka elmúlván, előtte egy más korszak nyílik, melly kiegyenlítendő ennek erényét a' jövő boldogsággal, melly itt még egyenlípést amazsal nem tarthatott: e' küzdelem' világában neki még vég, és örök jutalom nem adathatott. Ezen *érzelem' vallása* hatását még mindig megtette, és jó, békés szellemű, erényes boldog polgárokat képezett; bár másfelül azt sem lehet tagadni, hogy az érzelem, a' hideg ész' vezérlete és segédje nélkül, mély örvénybe is vezethet, és vagy vak buzgalommá, vagy babonává 's rajossággá fajúlhat.

A' *hellenek'* öszhangzólag mívelt eszének juta tehát ama' nagy dicsőség, hogy ők a' keleti érzelemvallást tudományos alakba öntötték, észalapra fektették, kinövéseitől megtisztították, *észvallássá* magasítottak, és így ennek egyetemes érvényt biztosítottak. E' fő érdem főleg Socratest, és jelesb tanítványit illeti. Ez a' *metaphysica' igaz fogalma*, melly nem más, mint észokkal megerősített, az ész' mélyiből merített bölcselés istenről, világról és emberlélekről; *lámpa* tehát, melly az élet' egészletét földéri, ezt öszhangzó tanai-val, és elveivel vezérli, ezt szépíti és híveit üdvös életharmonióra vezeti. Ha a' skott iskola azt érti metaphysica alatt, mivé azt majdnem egy zajos évszázad alatt az ál metaphysicusok ferdítették, csataterének képzeli ezt az ismeret' alapossága felett folytatott egyoldalú vitatkozásoknak, az isten, lélek, és világ' lényét hiába kutató buvárlatoknak: úgy az üres felhőt tartva ama' gögös istennőnek, Junónak, ezt a' philosophia' szerény templomából kitiltja, — — ez képzelhető 's megfogható; de fájdalom! arra mutat, hogy az igaz metaphysicát nem ismeri, és hogy ez a' philosophia' tetőpontja, az ész' dicsősége, és az életvezérő bölcsesség' ne-továbbja, nem tudja.

Itt többet a' *harmonisticai metaphysica'* sajátjairól nyilvánítani nem lehet. Ennyit azonban erről előlegesen is szabad sőt kell mondanom, hogy Parthenonom' fő iránya, ezt annak legelső szentélyébe ünnepélyesen újra bévezetni, és itt trónra ültetni; mert eddigi buvárlataim által, feljogosítottnak érzem magamat e' fő eredmények' állítására, hogy e' magasztos tudomány e' jelentékeny nevet csakugyan megérdemli, és ő észalapra fektethető észokkal támogatható rendszer. Továbbá az, mit az ismeret' e' magasztos táján az érzelem tanított eleitől fogva, a' vallások egyhangzólag jelképeztek, a' jobb lelekkel sejdítették, az csak ugyan épen nem ábránd — bár-

mit mondjanak a' beteges képzelmű, és vagy az egyetemes alanyiságba, vagy a' durva anyagiságba sülyedt bölcselek; — mert az *általános harmonismus* képes ezen elmeborút szétoszlatni, 's a' kételkedet itt jobb meggyőződésre segélleni. És ezt azért: mert csak ugyan az érzellemmel egy szövetségben működő észrt illeti a' trón, nem a' külérzékeket, nem az ideálra fölemelkedni nem bíró értelmet, nem a' lenge képzelődést, melly vagy ábrándos metaphysicát gyárt, vagy a' fensőbb ismeretek' alapját, 's erejét botorul gyöngitni törekszik.

Előnye a' mívelt és ép észnek említett lélektehetségek felett abban áll, hogy ő itéli el a' legfensőbb kérdéseket, ő hoz ítéletet a' legfensőbb harmoniák és viszályok' ügyében, ő mondja meg illetékesen, mi a' fő való és valótlan? — *πρωτον αληθες, και ψευδου* — mi a' főjő és főgonosz? mi az öszhangzó és ellenmondatos? Ő maga is harmonia levén, legjobban tudja, mi a' való, a' szép, és jó, miknek lénye szinte harmonia. Ő itt az egyedül illetékes bíró, és neki van egyedül főtörvényszéke, vagy cassatoriuma. Hiszen Pál apostol szerint is: ő fürkészi még az isten' mélységeit is, nem a' *tapasztalat*, nem a' *külérzék*, nem az *értelem*, melly az észnek csak gyárosaul tekinthető, szolgálta, és szolgálatva emelt anyagot az építésre.

Van-e szükség illy legfensőbb tehetségre? ezt csak a' nem-bölcs kértheti, és ez csak olyan, mintha valaki kérdené: van-e szükség főépítésre a' kőművesek, fővezérre a' közvitéztek, és gyárigazgatóra a' gyári munkások mellett? A' természetten bármelly dicső fölfedezéseket tegyen, alárendeltje volt és leend örökké a' metaphysicának, annál inkább ezt trónjáról le nem taszíthatja, még inkább magába nem fulaszthatja; mert a' természeti világban, a' természet fölötti vagy *észvilágtant*, melly a' tapasztalat fölött áll, el nem temetheti, a' tapasztalati lélektan, a' fensőbb vagy *észlélektan* meg nem semmitheti; mert a' kültermészet' rendje, czélszere, harmoniája, szinte eszünk' bámulatos műszere, erkölcsi ereje, és egyezménye csakugyan, rendező erkölcsi istenre mutat, és istenhez vezet bölcslet úgy, mint együgyüt, tudóst úgy, mint tanulatlant, jámbort úgy, mint vétkest derűs óráiban. E' tökéletlennek látszó világban létezik tökély is, minek alapja a' főtökélyben vagy istenben gyökerezhetik egyedül. Az igaz metaphysica tehát a' philosophiából ki nem küszöbölhető, sem le nem sorozható; mert a' vallásos érzelmeket ez magasítja ismeretekké, a' sejtelmeket ez szilárdítja boldog reményekké.

A' harmonia' templomához legközelebb látszanak járulni amaz életvidor *francia nemzet'* legújabb bölcselei, a' kik *Royer Collard'* intő szavára búcsút mondva e' nemzet' egykori sensualismusának, megválva az itt rövid ideig tartott ideológiától, ma már sem az egyoldalú logismusban — mint *Des Cartes* és *Malebranche* — sem a' szinte egyoldalú empirismusban — mit *Condillac* akart — nem sín-

lödnek; hanem a' francia philosophiának korunkban ama' legsze-
rencsésb reformatora *Cousin Victor*' vezérlete után, olly jó sikerrel
haladnak, hogy ezen még a' múlt században hiú, a' forradalomban
elvadult, iszonyú *anyagiságba* sülyedt nemzet szemlátomást elvál-
tozik, és magas szellemi műveltséggel díszlik a' józan philosophia'
ereje által. Ismernünk kell tehát mind a' derék *Cousint*, mind az ál-
tala keletkezett legújabb francia iskolát, mellynek diszei: *Damiron*,
Jouffroy és *Degerando*.

Cousin mint második *Socrates* lépett fel hazájában, és sülyedt
nemzetének erkölcsi felvilágultságot nyújtott, mire épen legnagyobb
szüksége vala. Ő nemes bátorsággal hadat izent nemzete' sokféle
szenynyel bemázolt philosophiájának; és e' helyébe olly rendszert
állított, mellynek jelleme *szemelvényi* — ecclctici — és megis-
mertető jegye az, hogy a' derék socratismusra visszatérve, épen
nem egyoldalú, hanem empirismust és idealismust egyesítő, ékes és
világos előadással dízlő, és mindenben a' legdicséretesb mérsékkel
fénylő. Ezen tanoda' állítója megismerkedve a' hellen párnélküli phi-
losophiával, elsöben *Platót* és *Aristotelest* tevő tanulmányaul; söt
elsönek iratait egészen, eménnek pedig csupán metaphysicáját fran-
czia nyelvre fordítva, *Abeillard*' tanait bírálata alá véve, *Descartes* és
Locke' rendszerét egybehasonlítva, az új német iskolát ennek ho-
nában kitanúlva és magát Hegelt hallgatva, illy roppant készülettel
fogott a' francia philosophia' átalakításához, és aztán olly sikerrel,
minőt alig várnánk ama' könnyű vérű és mélyen gondolkodni nem
szerető néptől, a' francziától. Mert tanításain két ezernél is többen
megjelenvén, leczkéi gyors irók által fogadtattak, más nap kinyo-
mattak, és kevés nap alatt Francziahonnak egyik végítöl a' másikig
terjesztettek. Illy lelkesedést alig szült bármelly philosophia az új
korban.

Szelleme ennek abban áll, egyesíteni az öszhangzó tanokat és
elveket, kerülni 's kerületni a' végleteket életben és iskolában, az
egymással harczszemközt álló rendszereket kibékíteni, az érzékiségbe
merült francziákkal a' mérséklett idealismust megismertetni; de öket
ennek szirtjeitől óvni, az erkölcsiséget emelni, és a' fensöbb izlést
gyarapítani. Az emberiség és philosophia' barátja örvend, midön látja,
mi gyors és erős törekvéssel delejt a' józan ész a' harmonismusra;
mert a' szemelvéný' iránya nem más, mint a' philosophiai igen sok-
szor és sokban eltérő vélemények, nézetek és elvek' egy öszhangzó
rendszerbe egyesítése, és általa az igaz philosophiai műveltség' ter-
jesztése. Igen dicsérendő tehát a' francia legújabb philosophia' üd-
vös iránya, melly nem az ellentétben keres üdvöt, mint a' berlini-
smus, hanem az egyesítésben; nem szigeteli el magát a' nép' művel-
tebbjeitől, mint amaz, hanem népszerű és világos: mi több, békét
óhajt és ennek olajfáival keríti körül a' bölcsesség' templomát — mint
az atheni *Parthenon* is ezek köztöl emelkedett föl; — békés irányt

ad politicának úgy, mint istenészetnek. Nem csak bonczol ez, mint a' criticismus, hanem egyesít is; méltányolja a' classicaai hellenismust úgy, mint a' sötétnek tartott középkor' buvárlatait, és szellemi kincseit; az angol empirismust úgy, mint a' német idealismust — hibáiknak épen nem hódolva — de leginkább tiszteli a' socraticusok' tiszta életbölcsejét, mint örök kütfőt, és Cousin' szemelvényi philosophiája is nem más, mint hellenismusra épített, de az újkor' kincseit is használó mérsékelt idealismus.

Roppant hatása is vala ez üdvös vállalatnak a' francziák' erkölcsi simítására, tudományosságuk' alaposságára, nevelőintézetek' javulására, — min maga Cousin párnélküli szorgalommal dolgozott, — és egyebekre. Örvendhetünk tehát e' szép jelenetnek, mely új és derült korszakot idézend elé a' philosophiai világban, és azt remélteti velünk, hogy a' *harmonismus leendő a' philosophia' aranykora*, mire a' híres *Lamenais'* philosophiája ¹⁾ kellemes kezességet nyújt. Meg nem állhatom, hogy ebből a' következő szép sorokat ne idézzem: „Mi okozza, így szól ezen bölcse, jelenkorunk' gyöknyavalyáját? az hogy e' romlott kor az istenre nem néz; ennek fiaiban az értelmiség, és a' szeretet megfogyatkozott. Nálunk az egyének nem a' világ' harmoniájára, nem a' hon' szívére fordítják szemeiket, hanem a' részletekre, egyes vágyaik' kielégítésére, mellyel a' köz harmoniát felbontják, és az egész élet' művezetére kártékonyan hatnak. Innen a' társalmi élet' bajainak fő forrása abban áll, hogy az emberek a' harmoniát elvetik szemeik elöl, és elhagyják magokat csábítatni a' részletes haszon, és perczig tartó gyönyör csábereje által.“

Azonban itt azt is őszintén ki kell mondanom, hogy harmonisticám helyesnek találja ugyan a' francia legújabb bölcselek' szemelvényi irányát; de hogy jeles vállolatában addig üdvös sikert érthessen, míg a' szemelvény' alapját, és criterionát szilárdúl meg nem állítja, kétlem. Szóltam már erről az *ész és philosophia' fenségéről* írt academiái értekezésemben ²⁾, és eléadám, mi nehéz a' szemelvénynek elkerülni a' *syncretismus'* szirtjeit, mikbe már nem egyszer ütközött, és mindannyiszor elmerült a' *philosophia'* hajója. Emlékezzünk az új platonismusra, melly egyeztetni akarván a' keleti philosophiát a' hellennel, ezen öszszeforrasztási kísérletével tönkretette darabig a' szemlélődést. A' szemelvény tehát kezdetnek igen jó, és ezen kezdék a' világ' főfő bölcselei, *Pythagoras*, *Plató*, *Baco*, *Leibnitz* és mások, kik a' felekezetiég' szolgálai seregébe nem merülve, önállólóg bölcselettek. Amde míg a' szemelvény biztos alapra nem fektettetik; míg a' philosophiának szilárdul megállított irányt, kört, kimutatni nem képes; míg az igazat, a' jót, a' szépet egy

¹⁾ *Esquisse d' une Philosophie*. Paris. 1841. Vol. III.

²⁾ *A' m. Tud. Társ. Évkönyvei*. VI. kötet, 55. l.

megoszthatlan frígyben nem egyesíti, és szabad tetszése szerint rakja össze a' philosophiai elemeket: addig rendületlen rendszert alkotni nem képes, és ez a' bölcselő' alanyi önkényének leend mindig alávetve; mert egyik eclecticus egy-, másik másfélekép szemlendi ki eszméit, ezekből másféle elveket húzand ki, és különmemű rendszert alkotand, mi elvégre is ingatagságra vezet. A' philosophia ugyan, természeténél fogva, nem tartozhatik az exact tudományok' körébe; de azért mégis áll, mit *Plató* róla monda, hogy: Ez az egyetemes és szükségszeres' tudománya; mi azt teszi, hogy semmikép nem függhet önkényüinktől, mit tartsunk philosophiának mit ne?

Én tehát bátran kimondom, hogy ez más nem lehet, mint egyéni és társalmi fensőbb életszépítésre vezető mesterség. Eredeti hivatásánál fogva ő inkább gyakorlati, mint elméleti irányú, mellyben a' fensőbb tudat is főfő helyt foglal ugyan, és nélkülözhetlen; de a' biocalia mégis ennek ne-továbbja: telke és köre ennek a' szellemi fensőbb élet, vezér-főelve a' harmonia, melly az észményit elfogadja ugyan alaki és szabályzó elvnek, de ennek egyeduralkodást épen nem enged; hanem a' valót, a' létezőt, az elérhetőt, és létesíthetőt, szóval az életet is ennek fő tényezőjeül állítja fel; mik aztán úgymint az elméleti, és eszményi, viszont: gyakorlati, és tapasztalati, egymást ellenőrzik, korlátolják 's egyensúlyozzák. Van itt helye mindkettőnek, mert eszünk egyetemesre törő természeténél fogva delejt mindkettő felé; de aztán öszhangnak kell lenni köztük, a' valót a' jóval, az elméletit 's eszményit a' gyakorlatival és kivihetővel egybeköltvén az, a' mi szép 's így czélszeres és öszhangzó. Így születik a' harmonismus; melly igénytelen véleményem szerint, *utolsó stadiuma, érettségi korszaka* leend a' philosophiának, melly *Thales'* korában egyoldalú tapasztalati úton kezdett haladni; majd *Plató'* működése által eszményi ösvényre tért, *Kant* által *criticai* vagy bonczoló utat választott ugyan, de elvégre mégis idealismus felé delejtett. Illő tehát, hogy ezen eltéréseket a' harmonismus egyesítse az életharmonia' rendületlen álló köz- és tüzpontjában.

Az *egyetemes harmonismus*, mellyet mint *Pallas'* aegisét ellenébe teszek mind az egyetemes empirismus, mind az általános idealismusnak, úgy hiszem, rendre igazítandja mindkettőt, és a' philosophiát a' már általam följobb érintett örvényekbe-eséstől megmentendi; hasznos szolgálatot tehetend e' szerint — remélni bátor vagyok — a' *szemlélő philosophiának*, mellynek fő baja az, hogy egyoldalú felfogása miatt szélsőségre menvén, könnyen szirtekbe ütközik 's hajótörése által a' kétely' martaléka lesz. A' harmonismus itt őrzendi őt a' túlság' örvényétől. De a' *gyakorlati ösvényen* sem tévedend ő el egyhamar, az általános harmonismust követve; mert, ha kérdjük, miben gyökerezik mind az egyéni, mind a' társalmi élet' rütsága? azt kell mondanunk, hogy ennek kútfeje nem más, mint az általános harmonismusra nem-ügyelés. Itt fakad a' *gyökgo-*

nosz' eredete, hogy egyének úgy, mint egész társalmak mitsem tördöve az élet- és világegészlettel, azon szoros viszonynyal, mellyben vannak itt a' lények egymással, azon erkölcsi renddel, melly első törvénye söt élete az erkölcsileg szabadoknak lenni kellő élőknek, nem érzi azon kötelességeket is, mik önkényt folynak ezen *erkölcsi harmonia'* fontosságából, és mindenkit kötelező erővel bírnak. Egyén tehát és társalom magát tekinti az egyetem' központjának, miből magánérdekhez tapadó aljas vágy foly, és azon önzés, mit már *Plató'* a' vétkek' kútfejinek lenni állita, 's melly a' világ és emberiség' erkölcsi rendével mitsem gondol, csakhogy szívtelenül pillanatnyi gyönyört, és fillérnyi nyeresémet küzdjön ki magának. Ebből az lesz, hogy az emberiség' roppant tömege — kevés kivétellel — nem bírva fölemelkedni az örök harmonia' fellegvárába, és az elvek' fensőbb körébe, utóbb úgy lesüljed az aljas érzékiség' sárfertőjibe, hogy többé nem levén képes látni, 's éldelni a' világ' fenséges egyezményét, nem bírván feifogni a' legfensőbb eszmék, és belőlök folyó fő elvek' harmoniáját, nem a' törvényt és ennek kútfejét, 's végrehajtóját, lelkének fensőbb ereje egészen elbénúl; így hát pillangóként magasra nem röpülhet, és csak az élvezet' alacsony virányain nyalakodik. Söt földiekhez tapadtában, szellemi szemei úgy elgyöngülnek, hogy orráig látó *sophismusa* tagadja a' szellemi fensőbb életet, a' fő és egyetemes okokat, 's törvényeket, tagadja a' fensőbb világrendet, melly egyedül önálló és föltétlen, mellyben van alapja az alanti, esetékes és változó világnak. Itt rejlik a' köz *erkölcsstelenség'* eredete olly népeknél, mellyek az aljas érzékiség, és önhaszonlesés' ingoványában fetrengve vetik magokat olly álbölcselés' karjai közé, melly az élő igaz istent kizárja rendszeriből, ennek helyibe a' vak véletlent ültetve, az erkölcsi szabadságot megsemmíti; és vagy általános kételyt, vagy egyetemes közönyt állít fel, és önkényt fellegbe burkolja azon kapcsolatot, melly létezik a' fensőbb és alsóbb világ, a' testi és szellemi élet között.

Parthenonnak nevezém igénytelen *philosophiámat* azért, mert *Pallasban*, *Athén* védistennőjében, olly fonséges ideálját láthatni mind az észnek, mind a' bölcseségnek, melly párnélküli, mit már *Herder* bámult; én pedig méltónak tartám, hogy *Parthenonom'* második előcsarnokát ezen eredménydús eszmény' földerítésének szenteljem illy cím alatt: *Pallas*, vagy az észtisztelet' roppant eredményei. Ha igaz, mit *Lichtenberg* állított, hogy: „*Philosophiában* ember terem istent saját képére és hasonlatára“: úgy hála! a' hellen dicső *geniusnak*, hogy ez olly szép ideált teremtett *Pallasban*, melly örök fő elve leend a' bölcselésnek, ne-továbbja az életszépségnek, iránytűje a' *philosophiának*, 's annak minden elferdüléstől hatalmas megőrzője. Bár említett előcsarnokomban e' tárgyat szinte kimeritettem; meg nem állhatom mégis, hogy ihletve ezen eszmény' erejítől, *Pallas'* jelentékéről itt is valamit ne szóljak.

A' barbárság' köteleiből kiszabadult nemzetek azért szoktak maradni a' középszer, sőt útféliség' nem igen dicséretes mezején, mert a' szellemi fensőbb életről mitsem tudnak, eszmékben szegények, eszöket öszhangzólag ki nem mivelik, és sem azt, miben áll az élet' tisztasága, sem azt, miö hősiség kívántatik ennek megörzésire, sem végre azt, mi nagy szükség van életben, és philosophiában arra, hogy a fensőbb szépnek, sőt a' kellemeknek is áldozunk, nem tudják, sőt nem is sejtik. Pedig itt rejlik az igaz bölcesség' forrása, itt a' biocalia' bájkertjének kulcsa, itt az észvallás' eredete, itt az emberiség, vagy humanitás' ugrópontja. Nem mondom ezzel azt, hogy nincsenek az emberéletnek alsóbb rendű ideáljai is: ilyen például a' harczkészség, a' testi erőn alapúlt vitézség, ilyen az iparra épített vagyonosság, ilyen a' tudományosság, ilyen az izléssel párosútt' testi élvezet és kényelem — melly, melleleg megjegyezve, korunk' bálványa; — de az is igaz, hogy ezek egyeduralkodásra emelkedve, és fő erőre kapva, együl egyig hamis élet-eszmények, lidérczek, egyént úgy, mint egész társalmakat sőt nemzeteket örvénybe és szirtkre vezetnek, 's az élet' igaz édenéből kizárnak. A' *hódoltató* nemzetek' élete szép nem lehet, mert az igaz emberiesség a' béke' olajágai alatt fejlík ki; a' *világ-kereskedés* által meggazdagodott *feniczek'* életét ki kívánná, hisz ezek' bálványa, *Mammon*, embertelenségre, jogtalanságra vezet, és mint ilyen rovatik meg szent könyveikben; a' *tudomány* szép, de csak úgy, ha öszhangban áll az észszel, 's étellel, és *Biedermann* méltán megrója tudalékba merúlt német^{*)} földijeit; az *élvezet* és kényelem' philosophiája hova vezet az életvidor francziákat? jól tudjuk.

Azonban itt épen nem akarnék félreértetni. Én az ételszépítés' eszméjére építvén igénytelen rendszeremet, az anyagi, állati, testi életet megkülönböztetem ugyan a' szellemi fensőbb, és tisztán emberi ételtől, és ennek adom a' túlsúlyt a' philosophiában, kiválólag ezt kívánván szépíteni az emberi általános míveltség által, melly áll a' fensőbb valóra, az erkölcsi jóra 's a' tisztán szépre fogékony-ságban, és ennek elmélet 's gyakorlatbani kitüntetésében. De mindemellet jól ismerve, és tudva azt, milly igen megsemmíti az anyagi, és, hogy úgy szóljak, az alapi élet' fejletlensége, szegénysége, tengése 's aljassága a' fensőbb élet' szépségeit; épen nem vagyok ellene az *anyagi élet'* szépítésének is, sőt, mint harmonistához illik, azon eszközöket is igen-igen méltánylom, mik az anyagi élet' szépítésére czélszerűeknek mutatkoznak. Illyenek pedig az úgynevezett reál tudományok, főleg a' magasztos természettan, mellynek fényoldalait igen lelkesen kiemelé nem régen *Nendtrich Károly* ¹⁾, és elmondá, hogy: „Ha az anyagi élet' szükségeit a' régi eszközökkel kellene jelenkorunkban is eléteremteni, ugyan mire jutnánk?“ Hálátlan

*) Új Magyar Muzéum. 185 $\frac{1}{2}$. 1-ső füzet

volna az, a' ki ezeket kellőleg nem méltánylaná, és mint anyagi életet szépitő eszközöket, az emberész' dicsekvéseinek nem tekintené.

Azonban másfelül mégis igaz az, hogy az anyagi élet' szépitése bár szükséges és jelentékeny; de azért ha ez túlbecsültetik, ha a' biocaliában trónt akar foglalni, és ennek eszközéről a' természettanról az állítatik, hogy az emberésznek legmagasztosb, és hozzá legméltóbb célja, az örök természet' változhatlan törvényeinek kutatása, megismerése: ezzel igen sok van mondva; mi, ha igaz volna, úgy kétségbe kellene esnünk a' fensőbb életszépitést irányzó biocalia' jövendője felől. Én bár Nendtvichet honunkban a' természet' kellemes előadású titkárának vallom és tisztelem; de itt úgy vagyok meggyőződve, hogy megbecstelenítném a' tiszta, emberies és szellemi fensőbb életszépitésnek szolgáló tudományokat, és ezek' összességét, a' philosophiát, ha ezek mellett írnék védiratot; meg hazámat, melly amazoknak nem áldozott ugyan olly hévvel mint kelle, de a' fensőbb élet' előnyeit soha még is kétségbe nem vonta az anyagi felett.

Derék *Toldynk* tehát, magasb és igazán philosophiai szempontból fogá fel ezen emberiségi kérdést; és noha maga is természetbuvára, megadá a' fensőbb biocalismusnak ama' méltóságot, melyet tőle sem hely, sem kor el nem vehet. Tisztán látja tehát ő is velem együtt az igaz és nem ingatag philosophia' irányát, és jelentékét; 's érti azon bölcselés' becsét, melly sem egyoldalú idealisticai, sem szinte egyoldalú materialisticai irányt nem vesz, hanem közletni bírja az említett szélsőségeket. Mikért őt *Széchenyi*, *Kazinczy*, *Kölcsey* életbölcséink mellé helyezem, és harmonisticai irányban bölcselőnek vallom. *Hamis ideálok* után indultak tehát egyének úgy, mint egész nemzetek; 's emberfajunk' nyomorkútfeje innen ered, hogy bálványok ülnek a' nem érdemlett trónon: bár a' *keresztyén parthenismus* igen sokat tett e' bajok' enyhítésére, mit hálásan el kell ismernünk. Mert ez is értőit e' szellemi fensőbb életre vezérli; és én igen nagy örömmel szoktam olvasni esztergomi főtemplomunk' dómján ama' fontos kis mondatot, melly a' hellen, és a' keresztyén parthenismus' harmoniáját olly szépen kimondja és elűnteti.

Vakmerő állításnak tetszik első tekintettel, de igaz mint isten' léte, hogy a' világ' legelső nemzete, az atheni nép' eredeti és romlatlan philosophiájának szelleme egy és azon a' tiszta keresztyénség' irányával: bár a' kor, hely, mikben e' kettő föllépett, egymástól majdnem égtávolilag különbözött. Mert elsőben egyetemiség, általánynak tartás — catholicismus — jellemzi mindkettőt. Socrates meré kimondani első azt, hogy ő világpolgára, és így nem csak honára és nemzetére, hanem az egész emberiségre akar hatni, úgy tekintve ezt mint egy nagyszerű családot. Hatott is; mert a' hellen bölcsesség előfutára vala a' keresztyénnek, a' derék egyházi atyák igen sokat merítettek *Platóból* — mikép ezt mindenki jól tudja; *Ari-*

stotelest pedig, daczára a' gögös és erőszakos izlamnak, az arabok *ég' pohárnokának* nevezék.

Pedig Plató és Aristoteles nem mindenben híven adák, sem az atheni parthenismust, sem ennek igazi értelmezőjét, az igaz socratismust. A' görög dicső nemzet' fő ideáljában, Pallasban, oly fő erényt látok én, mely ideálja az emberiségnek, minden jeles nemzetnek, és minden philosophia által megdicsőülni kívánó egyének. És ez nem más, mint az *élet' tisztasága*, mit az életszépség vagy a' biocalia' legelső kellékének tartok. *Homer*, (hol?) és társai oly tisztának festik Pallast, hogy ez fürdőbe menve, még saját meztelen teste' szemléletétől is elfordítá szemeit. Vegyük ezen allegoriát, mint illik, fensőbb élettudományi értelemben. A' mennyből alászállott Pallas — *Παλλας διπε της* — kinek remek köszobra áll Rómában a' giustinianiféle képcsarnokban — jelvezi amaz istenszikrát, a' még eredeti épségében álló igazra, jóra és szépre töre emberészt; ennek ideálja az, hogy három fonséges irányt tartson, és delejtsen a' fensőbb *igaz* és való, az erkölcsileg *jó*, és polgárilag is jogos, végül a' fensőbb *szép*, a' *zaloκαγαθον* felé. A' szerencsés szellemi alkat — mellyről Kant is szólt — abban áll, hogy nyílt érzékünk legyen az igazsági, erkölcsi és széptani harmoniakra. Illyennel bírtak különösen, és legfensőbb fokon: *Pythagoras*, *Socrates*, *Plató* és *Leibnitz*, mikép életrajzaikból láthatni. Ezek fogák fel és még ma is, az illyenek az egyetemes harmonismust — mellyről följebb szóltam — ezek látják tisztán mindenütt az ideálét, mi *Bouterwek* szerint is nem más, mint az isteni. Én is illyenekre számítok; és a' kiben nincs érzék az igazsági, erkölcsi és széptani egyezmény iránt, az jobb leend ha előcsarnokaim' küszöbét át sem hágja. Hangászi érzék nélkül még derék hangász nem támadott, jeles zeneszerzemény nem született; bizony igazsági, erkölcsi és széptani harmonia felé delejtés nélkül is szerencsés előhaladás philosophiában sem remélhető. Azért van a' philosophia jelenkorunkig oly szégyenletes állásban, hogy mi az élettudomány' fenségéhez illő progymnasmákat elmulasztjuk, és elégnék tartjuk az eddigi ösvények 's rendszerekkel megismerkedést, kétkedünk, bírálgatunk, tudós vitázatokat kihallgatunk; pedig ez a' mondottak szeriint koránsem elég, hogy a' Parthenonba eljussunk. Nem több mint *kéj-csónakázás* ez a' tengertükre' színén, ennek mélyére leereszkedés nélkül. Nem így tőnek a' philosophia' említett hősei. Ezek a' szükséges előküzdések által megerősödvé indultak meg a' saját erőfenségek által nyitott ösvényen; és mint a' bajnok Alcides csüggedetlen lélekkel haladtak azon ne-továbbig, mellynek bazaltoszlopin túl a' vizsgálat és elmélet megszűnik üdvös lenni a' szellemi és anyagi, az egyéni és társas életre.

Igénytelen rendszeremben tehát az élettisztaság — parthenismus — elve főfő szerepet visz. Miben áll ez? majd annak helyén, és idejében megmondom. Most róla csak ennyit. Hogy igazsági har-

2
 moniára jussunk, ismernünk, tanulnunk 's kalauzul kell választanunk az ismeret' tisztaságát, mit már *Pythagoras*, *Leibnitz* és *Kant* jól láttak; azért tarták a' philosophia' ideáljának a' *tiszta mértani tökély* elérhetését; efelé törekedett *Spinosa* is; de ezen bölcselők meg nem gondolák, hogy más a' mértan, más a' philosophia' telke, és így emennek schemái 's categoriái is épen nem olyanok, mint amazéi; amazok a' quantitativ, emezek qualitativ oldalait fürkészvén a' dolgoknak : amazok' tárgyai végesek, emezekéi végtelenek, és így isten és lélek, mint végtelenek, mértanilag épen nem tárgyalhatók. És, ha a' helytelen, sőt itt lehellen tisztaságot vadászó bölcselő mégis hü marad tiszta mértani kezeléséhez, úgy jár mint *Leibnitz*, a' ki harmonia praestabilitát vala kénytelen felvenni, mi megsemmíti az emberi szabadságot, és utóbb is determinismusra vezet; úgy jár mint *Spinosa*, a' ki benmaradó istent állított, és ezzel a' metaphysicát megsemmíté. Áll azonban mégis az ismeret' tisztasága felé delejtés' helyes volta, mit úgy közelítünk meg, ha minél tisztább eszméket és fogalmakat ügyekszünk szerezni a' fölény, a' lélek, az erény, a' jog, a' méltány, a' szabadság, a' vallás, a' társalomról; mik aztán öszhangzanak, mint zenében a' tiszta hangok.

Az ismeret' tisztaságán kívül, második fő kelléke az igazi életszépségnek, és a' Pallas által is jelvezett bölcseségnek, az *erény*, melly hősiesség, az élet és elvei' tisztasága mellett. Ez eszmény úgy valósul meg, ha az akarat naponként tisztább leend az érzéki és önző hajlamoktól, mik annak szennyfoltjai. Nem szabad neki tehát tisztátlan elveket elfogadni, és pl. azt gondolni, hogy a' főjő az érzéki aljabb élvezetben áll; mivel ez nem rász ugyan magában, de mindig gonoszt szül, ha rajtunk erőt vehet, és a' rosra ingereket szenvedelmekké magasulni enged, és aztán ezeket teljesen leigázni nem bírja. Hogy ezt elkerülhessük, ébereknek kell lennünk; — ezen éberség' jelve Pallásnál a' bagoly, és kakas — mert, hanem vigyázunk, és az ellenségnek zsákmányul esünk, mást nem, csupán magunkat válódhatjuk. Úgy van; a' még el nem romlott ifjakban, főleg hölgyekben, létezik *erkölcsi szemérem*, melly legott felriad, ha vétket lát, annál inkább ha illyenre ingereltetik: ez természeti felügyelője az ártatlanságnak, és ép olly vezére az erényeknek, mint Diána oreádjainak; a' fiataloknál ösztönszeresen működik, és mintegy virága az erkölcsi érzésnek, melly bíborszínnel önti el az arcokat. *Kant* helyesen ítelt, midőn az erkölcsi romlottság' első és eredeti kútfejeül az elvek, az érzelmek és indokok' tisztátlanságát — Unlauterkeit — állítá; minélfogva az emberek általában, a' tiszta és erényelvek mellé, undok és vétkeelveket is vesznek fel, és a' vétek' sophistájának örömet megnyitják füleiket; melly aztán, mint édenbeli ördög a' főjőróli tiszta fogalmaikat megzavarja, és beléjük tisztátlan elveket csepegtet. Nem; a' parthenismus ezt meg nem engedheti: ez tanítja, hogy az erkölcsi harmonia és tisztaság' megör-

zésében áll az életbölcseiség' tetőpontja; ez oda működik, sőt küzd, hogy tiszta és szellemi gyönyörök után áhítozzunk, cselekvényeinkben tiszta indokot kövessünk, az erényt egyedül és tisztán magáért szerezsük, a' honszeretet és barátság' oltárain tiszta lángok égjenek szívünkben.

Ezt eddig jól tudta a' világ, mert az evangéliumok is ekkép tanítottak; sőt, mi bámulatos, a' középkori iskolások is, jelesen: Tamás ¹⁾ a' lélek' szennyfoltjairól beszélnek — maculae animae; — de már ez örvendetes, és úgy hiszem eddig alig ismert igazság, hogy a' *széptani harmoniák'* fő elve is nem más, mint a' tisztaság. Előre bocsátva azt, hogy a' szépérzék' kimívelésének elhanyaglása igen károsan hat mind az értelmi, mind az erkölcsi műveltségre, ezek által az életszépségre; sőt a' philosophia is, — mint a' legfőbb emberi műveltség' eszköze, együtt szüleménye is, — ezen elhanyaglás által kellemetlen sőt visszataszító alakot ölt. A' széptanilag ki nem fejtett nemzetek 's egyének' philosophiája azért érdektelen, mert ezek azt sem tudva: mi fán terem a' *καλοζαγαθον*, sohasem ismerék a' szép igazat, és szép jót; miknek nem csak ismérte, hanem alkalmazása is teszi maradandó becsüvé a' socratismust. Kitünő jelét adá socratismusának e' részben is derék *Kazinczykn* ²⁾.

A' hellen philosophia azért tartja meg örök érdekét annyi évszázad' lefolyta alatt, hogy e' nemzet' öszhangzatos műveltségű bölcselői, áldozva a' kellemeknek, a' philosophia' aranykorában elfordultak az üres szórszálhasogatástól, miben csak a' pulya lelkek találhatnak aljas élvezetet; elfordultak a' fogalmak' kalandszerű öszszerakásától, mi jelen korphilosophiák' nyavalyája, mint följebb láttuk. Ők a' természettől éber érzéket nyerve a' harmoniához, a' szabályszereshez, az ellentétekben nem lelék kedvöket, a' tárgyakat épen nem állították élökre, a' vad képzelem' csapongásainak nem hódoltak; és azt, mi a' gondolatokban rendkívüli, merész és paradox, nem hajhászták; hanem a' természetesnek az ideáléval kiegyenlítésével, a' szelsőségek' bölcs közletésével, a' szögletességek 's darabosságok' kerülésével fénylettek. Ők mint a' kellemek, és gratiák' növendékei, sőt kegyenczei, olly bájossá tevék a' philosophia' telkét, hogy ehhez kedve jött minden gondolkodni szerető léleknek; és

¹⁾ Summa 2. 1. 88.

²⁾ Ez *Sipos Pál* tanárhoz így ír:

„A' tünet szörnyű metaphysicus,
S badar beszédén látni, hogy sokat
Forgatta Platót. Engem izletem
Más útra vonz el. A' ki napjait
A' szépnék szentelé, 's még a' valót is
Azért kedvelli, mert alakja szép;
'S mert a' való 's a' szép egy tö' virágai;
Testetlen lelkem úgy nem lel kecsét,
Mint a' lelketlen testem nem találhat.“

így nem csak a szobatudós, hanem a nagy 's kitünő hivatalnok, vezér, sőt fejedelem is vonzalmat érze magában e' tudományok' tudományá' bővebb megismeréséhez, 's éltére alkalmazásához. Miből aztán keletkezett a' philosophia' roppant befolyása a' köz műveltségre sőt nemzeti nagyságra és dicsőségre.

Ha aztán kérjük : mi idézé elé ezen áldott hatást, az ismeretnek mi adá ez élénk érdeket, a' jellemnek mi adá ama' csodált szépséget, és fenséget, a' philosophiai és vele rokon irodalomnak mi kölcsönzé amaz örök ifjúságot és kellemet? ezekre' azt kell felelnünk : nem más, mint az *ízlés' tisztasága*, minek áldott kútfeje nem egyéb, mint az eszmék, fogalmak, ismeretek, viszont az ezekből folyó érzelmek, elvek' tisztasága, szépsége és fensége. Legyen szabad ez igazságot egy, a' szépműtanból meritett példával földeríteni.

Az egész európai művelt világ eleitől fogva csodálta 's még ma is tiszteli ama' bámulatos tökélyt, melly fénylik a' fenmaradott *hellen antik művek* 's főleg képszobrokban, miket a' föld anyai keblében, a' középkori barbárok' vandalismusa elől gondosan elrejtett azért, hogy az újkor ezeket innen újra napfényre hozva, és saját képcsarnokokba állítva, legyenek a' szép ízlésnek fölébresztői, az újkori művészek' remek példányai. Ezekben látjuk a' legfensőbb ízlés' tisztaságát, a' művészet' n.-továbbját, a' műideált, minek kulcsa abban rejlik, hogy a' hellen művészek ovakodának ugyan a' természet' típusait légyeges részeikben megsérteni, de ettől el is távolítottak minden nem-lényegest, útfélit, és aljast; mi által azt nyerék, hogy műideáljaik már most épen nem földi hanem mennyei fényben dergnek, mivel ők a' természet' típusait csaknem csodásan megdicsőítették. Ekkép jöttek létre a' hellen *istenalakok* az által, hogy művészeik az állatit és aljast ezektől eltávolították, és csupán a' tisztán emberit emelték ki; vigyázva azonban, hogy e' tisztázás által a' fensőbb emberi fel ne dülássék, 's meg ne rontassék bennök. E' szépműtani parthenismusból álló hellen művészet az antik szobrok utánózhatlanokká; és igen helyes *Winkelmanna* amaz észrevétele, miként : „Egyetlen ösvény nyílik előttünk arra, hogy utánózhatlanok legyünk az által, ha a' hellen műveket utánozzuk.“

Ez vala a' dicsőség' egének útja *Ráfael* és kortársai előtt, kik világhírű remekeikben a' szépműtani tisztasággal párosítva az erkölcsi tisztaságot, 's kellemeket, szinte utólréhetlenek, és utánózhatlanokká lőnek.

A' fensőbb élet' tisztaságát választám én is fő irányomúl, mit *Pallas*' jelvé oly szép életükrözött, és azért mentem vissza az ősrégiségben keletkezett parthenismusból fejlett eredeti socratismushoz; mivel én, hogy már itt őszintén nyilatkozzam, általában a' hellen philosophiát, míg az virágjában állott, a' későbbi scepstis, a' keleti zagyvalék és ábránd által meg nem tisztátlanított, és tiszta hellen jelleméből ki nem vetköztetett, oly előnyökkel bírónak

lenni hiszem, hogy ez gazdagsága, népszerűsége, humán szelleme, életrevalósága, classicaí műalakja, helytelenségektől ment ifjúi ép-sége 's más elismert tökélyeinél fogva, túlszárnyalja az utána keletkezett minden philosophiákat. Méltó tehát, hogy nemzetünk is ennek előcsarnokaiban izelítse meg és tanulja ismerni a' tudományok' eme' királynőjét, a' szép életre vezérlő élettudományt, mely itt már nem töredékesen adatik elő, mint eddig, hanem fektettetik az egyetemes harmonismus' világelvére, mely kimutatja annak műkörét, irányát és határait. Méltán nevezém-e tehát igénytelen philosophiai rendszeremet *harmonisticainak*, ennek concret előadását *Parthenonnak*? ebből megítélhetik a' nyájas hallgatók.

Korán se véljük azonban, hogy a' fensőbb élettudomány' rendszeres művelői, a' hellenek, már minden koszorút elragadtak volna előlünk. Igaz hogy ő: Parthenont építeni elkezdték, de ez is ép oly nemű mint az anyaszentegyház, „melly, mint egy fő apostol szól, élő kövekből rakatva, minden megszűnés nélkül növekedik, és lassanként meg nagyobb tökélyre.“ Valamint tehát az isteni építészett' nagy törvénye az vala, hogy előbb megvetessék az alap, le-tétessenek a' szegletkövek, azután lassanként emelkedjenek a' fa-lak, és oszloprendek: ép ilyen az életbölcse-ség' temploma is, mely hogy tökélyre menjen, erre nem századok, hanem évezredek kíván-tatnak; mert az igazság és tudomány' kincsei kiáshatlanak, az élet és kor' szükségei oly sokfélék, hogy ezek' kielégítése munkát ad a' legkésőbbi évezredeknek is. Aztán azt is jól tudjuk, hogy az igaz philosophiának két tényezője van, eszmény után törekvés — idealis-mus — és ennek részletes való-sítása — realismus; — e' körülmény okozza aztán azt, hogy a' bölcse-lés' épülete egyhamar be nem fe-jeztethetik, mert az ideál' természetében fekszik, hogy az elérhető ne, hanem csak megközelíthető legyen.

Es itt már szép alkalom nyílik igénytelen rendszerem' egy fő jellemének elétűntetésére, mely abban áll, hogy fensőbb élettudo-mányi idealismusom épen nem az, mely az iskolai tudat-philoso-phiáké; hanem az, mely a' keleti bölcse-szetekben leginkább feltűnő és jellemző. Az iskolai philosophiák' idealismusa, miként ezt *Ten-nemann* őszintén bevallja ¹⁾, az, hogy, mivel az észben rejlik minden való, és igaz' kütféje, és amaz fensőbb vezeték 's kalauz nélkül is képes az igazságra eljutni, 's könnyen nélkülözheti az empiria, és kijelentés által nyújtott kincseket; teljes bizalommal lehetünk, hogy a' tiszta idealismus világító- 's fénytorony lehetend a' philosophiá-ban, és leend oly boldog idő, midőn a' tiszta ész az eszmékből ké-pes leend lehozni a' létet, mikép ezt már *Schelling*, *Fichte* és *Hegel* meg is kísértették. Mi hála az égnek! ezen idealismus' metelyétől régen megszabadúltunk, 's ezt ábrándos chiliasmusnak tartjuk, és

¹⁾ Grundriss der Gesch. d. Philos. I. 27—31.

harmonismusunknál fogva, nem is vonunk illy mogorva közfalat az igazságok és ismeretek' nemei között : nyílt karokkal fogadva őket, jöjenek az ideák, a' tapasztalat és a' kijelentés' honából; csakhogy aztán beilljenek az egyetemes harmonismus' templomába, itt egymással ne ellenkezzenek, és a' szellemi fensőbb élet' szépitésire szolgáljanak. Ha a' londoni világműkiállítás nem kérdé botorúl azt, hogy : keletről jöttek-e, vagy nyugatról a' remek művek? hanem méltánylá azokat párt és gyűlölet nélkül; ha az ős keresztyenség nem kérdé, pogány-e vagy zsidó az, ki kebelébe akar jutni? mi ferdeség abba helyezni a' philosophia' eldorádóját, hogy ez csupán eszmei, és tiszta ismereteket fogadjon el egyedül.

A' harmonistica elfordulva az illyen ferde idealismustól, kelet' és a' fensőbb élettudomány' fölségesb, és szebb idealismusát karolja fel, melly teljesen öszhangzik a' tiszta keresztyenség' azon szép ide-
aljával, melly *istenországának* és *anyaszentegyházának* neveztetik; és a' melly csalhatlan záloga isteni eredetének. Már a' hellen Socrates fölemelkedve a' szűkkeblű particularismus és patriotismus felett, világpolgár akara lenni, és az egész emberiséget karolá fel. Ezt tevő a' názárethi nagy tanító, és ime mi jót szült ezen emberszerető idealismus! A' hellen philosophia majdnem catholicismust víva ki magának, a' Judaea' pálmafái között született cosmopolitismus pedig egy akolt és egy pásztort terveze; miről *Staudlin* állítja, hogy: „Bár ezen ideál és ige még testté nem lett; de megvalósulásában nincs általános lehetlenség.“ Mind kettőnek, — a' hellen és héber idealismusnak — alapjául szolgál a' *fensőbb biocalia*' magasztos eszmeje, melly abban áll : bár csak az emberiség menekülne jelen tökéletlen, sőt baromiséggel disztelen, vadakhoz illő, sülyedt állapotjából; a' szellemi fensőbb élet' szépségit 's harmoniáját megismerné, egy nagyszerű családdá alakulna, tiszta ismeretre, tiszta érényre, tiszta izlésre szert tenne; szóval az élet' tisztaságára eljutna; és a' társalom is tisztán emberi önzéstől és villongástól ment, emberszerető, emberjogokat tisztelő, emberiséggel diszlő, kormányához hű, szép alakot ölthetne; mert az egyetemes életszépségnek két fő tényezője van : egyéni és társalmi : — autobio- és politocalia. — Ime a' keresztyén biocalismus' ideálja bár még sok részben nem valósult, és amaz ige még testté nem lett; de el kell ismernünk, hogy általa az isten' országa csak ugyan jóval közeledett; mert látjuk, hogy a' keresztyenség a' csöndes házi érényeknek csakugyan beútat 's tiszteletet szerzett; a' szenvedő emberiségnek vigaszt nyújtott, az alsóbb néposztályok' sorsát javítá, a' legalitást erkölcsiséggé magasította, a' nősséget megszentelé, az önző honfiságot és nemzeti gögőt megtörte, a' növelést emberibbé tette, tisztább 's jobb polgáralkatokat létesített; és ha e' szép 's bájvidék' némelly halmaiból a' türelmetlenség, üldkórság, kegyes csalás, és más balgaságok' méregforrásai fakadtak is ki, ezek annak életszépitési fénylő érdemeit

el nem vehetik, mert ezek, mint *Chateaubriand* élesen látta, abból eredtek, hogy az emberek és egész korok amannak áldott 's humán szellemét felfogni nem bírták ¹⁾.

A' francia széplelkű bölcselenek teljesen igaza van. Ugyan- azért én itt tovább fűzöm e' szép gondolatot, és e' tetemes tévely' súlyát nem az emberiség' roppant tömegére, és a' viharos korokra, hanem az emberiséget jó útra vezélni, a' vad korokat szelidíteni kellő philosophia' fejletlenségire, polemiai irányára, ész- és élelel- lentiségire 's pulyaságára róni kénytelenülök. A' hellen bölcselek' jobbait ugyan, főleg azokat, kik a' nagy Socrates' szellemében bölcseletet, épen nem vádoló, sőt nekik, tekintve az általános em- beri műveltség körül szerzett érdemeiket, szívemben tisztelőtárárt emelni hajlandó vagyok. Úgy van: ezek veték meg a' józan, az em- beries, a' tiszta philosophia' alapját, elválaszták ezt a' természettan- tól, és trónját ennek hegyibe emelék, felhasználva azonban ezt a' sokisten-hívés' elavítására, a' tisztább theismus' megállapítására. Még ez nem volt elég, ők följebb mentek a' gépszeres, de mégis csodálandó természetnél, és vizsgálatuk' tárgyail tűzék ki az em- beri fensőbb, vagy szellemi természetet, fölvilágosították az embe- rileg szép és magasatosb életet, földerítve azt, mi ebben szép, dicső, sőt isteni! mintegy újjal mutatva a' szellemi fensőbb élet' hármas fő irányára, az örök szép, a' tiszta való, és az erkölcsi felé delej- tésre. Hála, és üdv ezekért a' hellen szép lelkeknek! hála főleg So- crates, és a' socraticusok' dicső nemlőjének! melly elővilágított a' néhány századdal ugyan későbbben jött, de épen e' jeles körben mű- ködött, emberies és mennyei szépségű keresztyénségnek, mellynek szelleme, jegyezzük meg jól, *Reinhard* és *Herder*' bevallásai sze- rint is, nem más, mint tiszta humanitás, és *καλοκαγαθια*, 's így igaz parthenismus.

De már a' keresztyén némelly őskori bölcseleket itt méltán érheti az egyoldalúság, felületesség, vakbuzgalom' terhes vádja. Ezek a' római császárok alatt elhatalmazott erkölcsi romlottság, az elsötétült ész, és a' diadalt ragadott sophismus' látása által, undor- ral eltelve a' pogányság iránt, nem csak hogy el nem ismerék a' hellen aranykorbéli, még tiszta és józan philosophia' érdemeit, en- nek a' szinte tiszta és áldott keresztyénséggel rokon irányát az egy- isten-hívés' megalapítására, a' biocaliára, a' *καλοκαγαθια*' terjesz- tésire törő ügyekvéseit: hanem a' hellen eredetű philosophiát, álta- lában és kivétel nélkül — elég felületesen, — *Pál lepedőjének*, és *szemétdombnak* állítva, megvetendőnek ítélték, és a' kijelentést az észszel ellentétbe helyezni nem irtóztak. Mi annál föltünőbbnek tetszhetik előttünk, hogy, noha pl. *Lactantius* és *Hieronimus*, leg-

¹⁾ Génie du christianisme, ou beautés de la religion chretienne. Lyon. 1809. IV. Vol.

inkább a hellen bölcselők 's Cicero' olvasása által emelkedének classicaik tökélyre, és mégis ezek voltak, kik hév buzgalomtól áthatva, legjobban gyanúsították a' legjelesb socraticusokat. Jelesen : a' bethlehemi nagy tanító ekkép írt Eustachiushoz : „Qui consensus Christo cum Belial? Quid facit cum psalterio Horatius? cum evangelii Maro, cum apostolis Cicero?“ De már *Basilíus* méltányosbnaak mutatkozik. Ez elismerve a' hellen tisztább philosophia' érdemeit, a' keresztyén ifjúságot a' hellen és latin írók' tanulmányára serkenté illy című szövegében : De legendis gentilium libris.

Jelen, tisztúlt korunk, hála az égnek! említett előítéleten fölül áll : mi abból megfejthető, sőt arra mutat, hogy az hatalmasan delejt az üdvös harmonismus felé, melly a' fensőbb igazságok' panorámájára felvergődve, innen, mint illik, leszorítja az ismeretekkel üzőtt szűkkeblű egységárusságot, mire korunkban bár viszsztatértek némelly német bölcselők, elég szerencsétlenül, a' tiszta létből és valóból indulva ki : vigaszul szolgál mindazáltal a' philosophia' igaz barátinak az, hogy épen jelenkorunkban Európa' nyugati részében nem várt lelkesedés mutatkozik — nem ezen fanyar idealismus — hanem a' tiszta öskeresztyénséggel, és a' hellen cosmopolitismussal is némileg öszhangzó örök béke iránt, mellyről *Pauler* tagtársunk, nem rég igen velősen értekezett ¹⁾, minék eszméje, mint emberiségünk' legszebb ideálja abban áll, mi épen az általános harmonismus, és biocalismus' tetőpontját 's magkövét teszi; és nem más, mint ezen nagyszerű kérdély tengelye körül forog : miként lehetne az egyéni és társalmi életet felette rutító, a' nemzeteket egymással örök ellentáborba állító véres háborúkat örökre száműzni, ezekkel együtt a' jogsérelmeket megszüntetni, ez által a' joguralom, a' joglét és béke' alapjait megvetni, és ezeket úgy megszilárdítani, hogy a' háború csak kivételes esetnek tekinthetnék?

Sokan e' törekvést philanthropicus ábrándnak, ennél fogva mint kivihetlent károsnak tekintették. Ezek közül való maga *Reinhard*, mi annál csodálatosb, hogy épen ő írt még a' múlt században egy jeles művet a' Jézus' emberszerető és világboldogító tervéről ²⁾, mellyre építé aztán ennek istenségét. Igaz, hogy az örök béke' nagyszerű feladata még ügyes megfejtőre nem talált, 's hiszem én is, hogy e' nagy ige és ideál, olly eszközök által, minőkkel azt a' politica életbe léptetni akarja, soha testté nem válandik; sőt mi több, Európát újabb zavarokba bonyolítandja. Mind a' mellett a' harmonisticai szellemű, a' tiszta keresztyénséggel baráti kezet fogó philosophiának, ha ez beútat találанд fejlődnek, bölcselők, törvényhozók, néptanítók, és a' nép' jelesbjei' szívéhez, sikerülend az európai miveltebb emberiséget ehhez közelebb léptetni; de nem politicai úton,

¹⁾ Új Magyar Muzeum, idézett helyén.

²⁾ Über den Plan, welchen der Christlichen Religion zum Besten der Menschheit entwarf. 1798. Wittenberg. 8.

hanem az által, ha ezen *philosophia* hű maradva egyedüli vezércsil-
lagához, melly az emberi általános és szellemi műveltség, azt ennek
lehető legmagasb fokára emelendi, és ezen célra minden lehető
eszközöket felhasználand, mellyek a Parthenonban bővebben kimu-
tatandó fensőbb biocalia' életbe léptetésére szolgálnak.

Tiszteljük a' józan *kormánytant*, főleg ha ez egyenlípést tart
a' fensőbb élet vezérlőjével, az erkölestannal, elismerjük ennek ér-
demeit, az alsóbb vagy anyagi élet' szépítésében; örülünk hallásán
annak, hogy a' keresztyénség, és a' hellen *philosophia*' ideálja, az
örök béke, megpendült nem csak Pál' templomában, és a' Temze'
partjain, hanem az Ohio és a' genfi-tó mellett is; de én — engedjen
meg a' tisztelt *Academia* különtségemnek — midön a' földi érdek
szövetkezni akar a' szellemi fensőbb érdekekkel, és ennek kezéből ki-
akarja venni a' kormányt, ép olly különcz lennék mint *Diogenes*,
ki a' monda szerint, hordója' a'jtájától elutasítá a' világhírű Sándort;
és ő is ép úgy tön, mint maga Krisztus, ki viszszaigazítá ama' dae-
mont, ki megmutatá neki egy magas hegyről a' világ' országait, és
ezek' dicsőségét. Én olly *gönczölnek* tekintem a' fensőbb élet' szép-
ségére törő józan *philosophiát*, mellynek a' földi érdekek' nem min-
dig tiszta oceánjába soha lemerülni nem szabad. Nyújtson ez kris-
tálytiszta, és angyaljó elveket a' politicának, képezzen emberbe-
csülő fejdelmeket, minő vala II. József¹⁾, ki mint böles nem rettegé
a' nyilványt és közvéleményt, képezzen *Titust* és *M. Aureliust*, de
képezzen *népet* is, melly távol legyen az ábrándos népfenség, kor-
látlan szabadság és egyenlőség' hagyományától, és minden alkalmat ne
használjon fel a' kirugasra, és ekkor árnyékkirályságot botorul ne
tervezzen; ismerje el saját hibáit, sőt monstrositásait: — többre
ennél saját körét ismerő *philosophia* soha se menjen; mert, ha ő
fensőbb hivatását feledve, küzdterét és ama' lobogót, mellyen írva
áll: *életharmonia*, elhagyja, és alsóbb földi érdekek mellett vitézke-
dik, bizonyos, hogy a' mennyet megrohanni akaró titánokat segí-
tendi, és elemharczot idézend elé, melly aztán rémes volkánhoz ha-
sonlítand, melly új lávaözönnel temetend el minden szépet, min-
den jót.

A' helyett tehát, hogy *Garnier*, és a' Pál' templomában ösz-
szegyült békecongressus' tagjaival, *nemzetek közti törvénykönyv*'
készítésével foglalkodnánk, és azon törnök fejünket, mikép fogad-
tassuk el azt a' világ' nemzeteivel; húzzuk össze vitorláinkat, és
gondolkodjunk azon, mikép fogadtassuk el népünkkel ama' nagy
törvénykönyvet, a' *tiszta morált*, mit maga a' fölény írt, sőt oltott
minden szívűbe; vizsgáljuk azt, mikép lehetne édes honunk' fiai kö-
zött általános szellemi és erkölesi műveltséget terjesztetni, a' tiszta

¹⁾ „Egy emberbecsülő által, mindenki' számára alkotott, 's megnyitott mú-
lató kert.“ E' szép kö-folirat áll a' bécsi, cs. k. mulató kert' kapuja fölött.

keresztyénség' nem betűt, hanem józan elveit életbe léptetni, le-
szállva vad és szilaj képzelődésünk, világjavító hévbuzgalmunk' pe-
gasusáról, és azon sikamló ösvényről, melyen a' fölhevült képzelem'
és az élénk érzelmek' tolongása igen könnyen tévutakra ragad, és
az ábrándos tervek olly ösvényre vezetnek, miken igen messzre
nem menni, és rendellenesen működni, majdnem lehetetlen.

Csekélységem' parányi ereje is az emberiség' illy gigási fel-
karolására elégtelen; nincs is erre szükség, miután az emberiség'
pásztorainak nagy fejedelme a' bölcselőket arra megtanítá, miben
áll az igaz *biocalismus*? Iliást tehát Homer után írni nem akarok;
és itt szerényen visszautasítom ama' nyilatkozatot, melyet egy
tisztelt szaktársam az Acad. Értesítőben philosophiámról nyilvánított,
mintha ez világphilosophia leendene. Parthenonom' első előcsarno-
kában előadandom, hogy illyesmi lehetetlen, nem létezett, nem is
létezendik soha. De már világvallást igen is tisztelünk a' keresztyén-
ségben. Analog ugyan némileg a' tiszta socratismus is a' keresz-
tyénséggel, mint láttuk, és iránya egy; de a' világnak minden phi-
losophiái, melyek eddig életünedeztek, eredményeikben vajmi égtá-
volilag különböznek amaz igazi Uranida, a' tiszta keresztyénség'
imént előadott műveleteitől. E' nem örvéndetes igazságot mí is szo-
morúan tapasztaljuk, sőt keserűen érezzük; mert csalhatatlanul igaz,
hogy mit amaz épített, ez sokszor lerontja, mit amaz szelíden és
szerényen tanított, emez kétségbe vonja, sőt sokszor annak hadat
is izen. Nem egy *Hofmann* támada már keresztyén bölcselőink közül,
a' ki botorul állítá, hogy: az ész' világa természettel ellenkezik a'
kijelentés' fényével. Ha tovább is illyen ellenkezetbe teszszük a' jó-
zan philosophiát az igaz vallásnak, nem mondom, betűivel, hanem
lelkével; ha különbséget állítunk fel az istenészeti és bölcsészeti
igazságok között — bár amazok' kútfeje az isteni nyilatkozat és hit,
emezeké a' tiszta és a' sophismus által meg nem fertőztetett józan
ész és bűvárlat; ha *Poiret*-tel állítjuk, hogy van alapos, felületes és
hamis tudomány, melly utolsó állítás botorul maga magáról ellent-
mond: úgy öszszetévesztjük a' fogalmakat, és örök szóharczokba
bonyolódunk. Az igaz vallás, és az igaz philosophia tehát több nem
lehet egynél, és mind kettőnek alapja, iránya, és feladata nem más,
mint a' bölcs biocalia, vagy a' szellemi fensőbb élet' szépségire ve-
zérő, főleg élettisztaságot irányzó, és ennek minden földi aljash
érdeket alárendelő élettudomány. Ez a' törvény és proféták, ez a'
Rhodus, ez minden philosophia' ne-továbbja, ez és nem más a' *böl-
csészet' ideálja*.

Ebből indulok ki én is, és szüntelen ide akarok visszatérni;
de mivel az ígét valósítani is kell, és a' cél nem egy az eszközök-
kel, mik a' hely és kor' kívánatai szerint számtalanok lehetnek; mi-
vel továbbá az utazás' iránya egy lehet ugyan, de a' célra vezető
utak s ösvények különbözhetnek: nem akarva örökké az idealismus'

kopár bércein tengeni, gondolkoznom kelle az ige' megtestesítésén is, és parányi erőmmel e' célra hatni. Ez az oka, hogy öszszevonom vitorláimat és a' helyett, hogy világra szóló philosophiát akarnék írni, csupán *Magyar Parthenont* akarok építeni. Ez is majdnem emberi erőt haladó vállalat ugyan, de mégis nem olly erőpazarlás, mint amaz. Említett *melléknév* tehát szerény Parthenonom 's philosophiám előtt, épen nem arra vonatkozik, hogy ezt magyar vagy magyarúl írta, sem arra, hogy ezt más nemzetbeli épen nem használhatná; hanem arra, hogy ennek kiállításá a' *magyar élethez* van intézve, a' magyar nemtövel öszszhangzik; melly nyíltkeblű, színlést, és főleg homályt nem tűr ép úgy mint a' franczia, és hajdan a' *hellen*. Igen; a' magyarnak a' közbeszéd szerint nem kell tolmács; a' francziának is ép illy elve van: c' est ne pas claire, c' est ne pas françois. A' hellenek is ép illyenek valának; nem tűrék ők is a' homályt 's titkolódzást sem életben sem bölcselésben. Sőt a' nyilvánnt, magyar fogalmaink szerint a' túlzásig, vagy jobban mondva, a' botrányig vivék. Mert ezt tartva, hogy: görög modor, semmire leplet nem vonni, meztelen bajnokok, olympiai győzők, tánczosnők, istenek és istennők' szobrai — Pallást és Júnót kivéve — láttattak köztérei-ken, palaestráikban és színpadaikon, mit a' keresztyén parthenismus és a' magyar illedelem már ma igen helyesen — nem tűr; de ők a' fedetlen nyilvánnt political szabadságra tartozónak tekintve, ezt korlátoltatni nem engedék: miből aztán a' művészet legtöbb gyarapodást merített, de az erkölcsök' súlyedésével.

Magyar Parthenon ez annyiban is, hogy a' *magyar előítéletek* ellen van emelve, és a' *magyar élet szertelenségeit* akarja le-törtleni; ép úgy mint a' *hellen Pallas*, a' *hellenek' élte* rútságai ellen küzdött fegyvereivel. Socrates csodálva szemlélé, mennyire elferdíti az undok sophismus a' széplelkű *hellenek' észjárását*, világ- és életnézeteiket: így énreám is kellemetlenül hatott az eleitől fogva, hogy magyarjaink' tanultabb része — kevés de annál dicséretesb kivétellel — az igaz philosophiát nem ismerve, a' rabulismus' undok fertőjében hever, miként ezt *Széchenyi* és *Kölcsey* is panaszo-lják. A' millyen orvossággal élt tehát a' méreggel itatott bölcs ama' szellemi nyavalyák' legnagyobbika, a' sophismus ellen, szinte csekélységem is, a' socratismus' ellenszereihez folyamodni bátor, főleg azért, mert a' korphilosophiáknál ez ügyben hatályos gyógyszer-t hiába keresünk. A' tiszta hellenismus mentheti meg nemzetünket említett szellemi bajtól; mert ennek előadása világos, és tartalom-dús; ez szavakban takarékos, tárgyban gazdag; ellenben amazokat szóbeli áradozás, tartalombeli szegénység jellemzi, és midőn ezeket negélyezett homály, ellenmondási hévbuzgalom, rendszer és eredetiség- kór jellemzi: amazok tisztelék elődjeik' érdemeit, nem rombolák le vandali dühvel, mit évszázadok építettek, hanem a' philo-sophia' temploma' építését ott folytatták, a' hol azt tisztelt elődeik

elhagyák. Innen bizvást elmondhatni, hogy az ó- és újkori socraticusokkal letűntek az alapos, humán és kristálytisza bölcselés' napjai.

A' korphilosophiák tehát nekünk is magyaroknak, kik velősb éldelethez szoktunk, és mint kelet' népe, gyakorlatias szelleműek vagyunk, teljesen eleget nem tehetnek. Nekünk — miként én ezt már a' közélet' jeleneteiből, ünnepelt szónokaink' remekeiből, költőink, 's humanistáink' becses irataiból, és honi jelesb bölcselőink' nyilatkozataiból átláttam — olly philosophia kell, melly megvetve az ábrándos idealismus' léghajózásait, de más részről, elfordúlva az aljas érzékiség' fertőtől, fejtse ki magában, és embertársaiban azt, mi emberileg szép, dicső, sőt isteni; olly bölcsészet kell, melly mind az egyéni, mind a' társalmi élet' szép ideáljait valószínű segítsen.

Illy irányból nagy gonddal fölkeresém, kitünő *magyar socraticusaink'* eszméit, elveit, szép nyilatkozatait és mindenütt belé szövéim szövegembe, hogy a' tisztelt nemzet lássa, mikép egész harmonisticám öszhangban áll jelesb gondolkodóink' észjárásával; melly idézeteket aztán nem úgy kívánok tekintetni, mint pompára valókat, és pávatollakat, hanem mint kivillámzásait a' magyar tiszta nemtőnek, melly az általam irányzott, már rendszerezett, és megszilárdított biocaliának nemzeti alapot nyújtani képes, és beútat biztosít. És ezt azért, mert bármelly nemzet, és így a' magyar is mindenben, és így philosophiában is csak azt szereti, 's azt fogadja el, mi öszhangzik nemzeti jellemével, mi nemzeti, és hogy úgy szóljak, honi földből fakad fel, és e' föltét nélkül maradandóságra semmi mű nem számolhat. Látjuk is eddigi tájékozásainkból, hogy bölcsészetben a' hellen, a' német, az angol, a' francia nemzetnél csak az találta beútat, mi öszhangzott e' nemzetek' nemtőjével; mi pedig azzal harmoniában nem volt, azt ezek határozottan visszautasították.

Jó reményben is vagyok, hogy valahára eligazodandunk mi is magyarok ama' fontos kérdésben, hogy, miután a' philosophiában eredetiek nem lehetünk, hol kezdjük a' bölcselést, minő vezérek után induljunk? és mivel a' bölcsesség' tudománya soha bevégzett egészlet nem lehet, itt *minő tért foglaljunk* el? mit híven mívelve, az európai mívelt nemzetek' nyomán, elvégre sajátunkká tehetünk, és mint édes magunkét úgy tekintve, 's életfáival ékes kertté varázsolva, ebben igazi *életbölcsesség' templomát* emelhetünk.

A' MAGYAR PARTHENON'

ELÖCSARNOKAI.

ELSŐ ELÖCSARNOK :

ÉLETHARMONIA.

Az élettudomány még parlagon hever, és tisztába hozatala a' jövődöre bízva.

Széchenyi : Világ.

A. MAGYAR PARTHENON.

ELŐSZÁMOKAI.

ALSO ELŐSZÁMOKAI.

ÉRTHARMONIA.

A' MAGYAR PARTHENON' ELŐCSARNOKAI.

ELSŐ ELŐCSARNOK :

ÉLETHARMONIA.

A' honunkban serdülő, és önállásra törekvő philosophiának igen szép sajátja, és életrealóságának örvendetes előjele az, hogy mi a' philosophia' lényét, és jelentőségét helyesen felfogva, megpendítettük a' nemzeti életre vonatkozó philosophia' eszméjét; melly szerintem nem más, mint az öntudatra, és teljes érésere jutott észnek azon dicső iránya, melly az élet' általános, és egyetemes harmóniájából, szépségéből, sőt eszményéből kiindulva, ezen ideált, mennyire a' nemzet' jelleme, körülményei, és fejlettségi foka engedik, szelid és békés módon, életbe léptetni, a' polgárosodást terjeszteni, a' köz műveltséget gyámolítani, és nemzeti jólétet, szellemit úgy, mint anyagit, eléldézni törekszik.

Illy honban, mint a' miénk, mellyben a' philosophiai műveltség, számtalan akadály miatt, csak későn kezdődhetet, illy nemzet között, melly mint keleti faj a' philosophiai szemlélődésre és a' bölcsészi elméletekre, — gyakorlati irányú levén, — soha kiválólagos előszeretetet nem mutatott, nem csoda, ha voltak, 's vannak elegenden, kik a' bölcselés' lényét, egyoldalúlag, az általány és eszménység' fürkészetébe helyezvén, az említett eszmével megbarátkozni nem bírtak, és ebben némi ellenmondást véltek rejleni. Természetes vala ezen megütközés; mert az idealismusra törekvés ép olyan mint a röperő, melly ellenkezője a' vonzó-, vagy súlyerőnek, melly a' központ felé tart, amaz fölfelé, emez lefelé sietvén. Mindenik magában túlságra vezet, egyesítve és egymás által súlyegyenben tartva, üdvös és boldogító. A' tisztádan tiszta eszménységet úgy kell tekintenünk, mint léghajózást; ezt megzafolja az élet : viszont az eszménységtől egészen elforduló, és merő anyagiságba sülyedt emberélet, legyen az egyéni vagy nemzeti, szép és dicső nem lehet.

Már pedig az élet azon sark és tengely, melly körött kell forogni azon tudománynak, mellyet Pythagoras, vagy mi hihetőbb, Socrates óta philosophiának nevezünk; az élet-egészlet az, mellynek öszhangba hozatala, szépítése, fő iránya volt és leend örökké a' bölcselésnek, állván ezen harmonia és szépség, a' szellemi és anyagi jólét, a' tudományos, erkölcsi, és fensőbb ízlési műveltségnek az anyagi jólétre vonatkozó iparrali szoros kapcsolatában. Úgy van: az emberileg szép életben, legyen az egyéni és nemzeti, élet-harmoniának kell díszleni: mi azt teszi, hogy mi emberek kettős, úgymint fensőbb és alsóbb életre, szellemiségre és állatiságra hívatvák, és némileg Centaurusok és Sphinxek levén, eleget kell tennünk alsóbb és fensőbb vágyainknak, de úgy, hogy ezek közt legyen oly érintő, vagy tangential erő, melly a' vonzó és távolító erőket szükséges súlyegyenben tartsa, az életharmoniát híven őrizze, melly fő kincsünk és palladiumunk.

Az emberileg szép élet' törvénye tehát egy, és azon örök elv, melly a' világ' életét, az égi testek' járását élteti; mellyek valamely napországban delejtenek ugyan saját napjuk felé is, de minden rajtok levő test iránylik a' bolygó' központja felé is; és így a' világ általános, és fő törvényét, a' harmoniát, bár öntudatlanul, megtartják. Ezért szép aztán a' nagy természet, mivel ez bámulatosan öszhangzó; szépek ennek részei is, mert ezekről még nem törlődtek le a' harmonia' újjai. Tekintsünk meg csak figyelmes szemmel valamely teljes erőre jutott virágzó gyümölcsfát: mi tökélyes jelve ez a' normal életnek! melly bár ágaiban és gyökereiben két ellenkező irányt tart, a' légből is, de együtt a' földből is szíván táplálékát, mégis végletekre, mint a' romlott ember, nem fajúl, hanem a' fenséget a' mélységgel, és mintegy a' szellemiséget az anyagisággal kellőleg egyesíti. Innen, ezen benne rejlő harmoniánál fogva lett az, hogy az emberiség' könyvében a' bölcsesség, *életfájának* nevezetik.

Vegyük már most szemügyre az emberiség' életét. Itt látjuk, melly igen eltér ez az említett szabályszeretől, és most Scyllába, majd Charybdisbe ülközve, őt most az érzékiség vonja le tátongó mélységbe, majd a' szilaj képzelődés ragadja ábrándra, és légületlenségre. Ekkép hullámanak át a' nemzetek is egyik túlságból a' másikba, és fájdalom! nincs életbölcsesség, melly e' két irányt kellőleg kiegyenlitené, mindeniknek mérséklett befolyást engedve ugyan, de magát egyik által is sarkából kiforgatni nem hagyva.

Már pedig nincs bizonyosb mint az, hogy az egyéni és társalmi élet' harmoniája azon eszmény, melly felé kell tartanunk philosophiánk' segélyével; ez és nem más az igazi bölcsészet' ugró, és kiindulási pontja: nem pedig a' philosophok' eltérő véleményei szerint, vagy a' természet' mélységeinek aközása, — melly melleleg megjegyvezve, közli ugyan a' természetbúvárral némely kecsseit, de magát, miként ama' saisi ifjú akará, teljesen leleplezni soha de so-

ha nem engedi — nem az eszmények és ideák' tündérhona; nem az állomány, mint Spinosa véle, nem Schelling' általánya, nem Hegel' *van*-ja, és tiszta létje; hanem, mint mondók, az életszépség, nem levén az észnek és szívnek ennél szebb 's nagyobb ideálja, mellyre vágyunk mindnyájan: mivel ez az emberiség' axiomája, mellyben mindenki egyetért, és mindenikünknek, kik élünk, köz ohajtása. Itt kell lenni és nem másutt az egyedül üdvös philosophia' gönczölének; a' világ' nagy törvényében, a' harmoniában rejlik annak életelve, itt fakad annak jótékony forrása, és roppant épületének e' főalakra kell építtetni.

Minden tudomány tehát, melly az életharmoniát átláttatja, minden gyakorlat és művészet, melly vég elemzésben életszépséget eszközöl, fő rangú üdvös, sőt isteni. A' tetharmoniát helyreállító orvos, a' lélek- és szívbékét eszközölő, a' szépelet' elveit és törvényeit földérintő bölc, a' nemzeti jólétet eszközölő államférfiú, a' kedély' zordonságait lecsillapító művész, az emberiség' háláját és tiszteletét érdemlik; és bár külön irányban látszanak működni, és mint a' sugarak más-másfelé tartanak, mindazáltal bizonyos, hogy mindannyian az életharmoniának szolgálnak, ennek központjából indulnak ki, és utóbb is itt sereglenek össze.

Méltán csodálkozhatunk azon, hogy, bár a' finom tapintatú hellenek előtt nem vala egészen ismeretlen az említett világtörvény, a' harmonia; mi megtetszik abból, hogy ők a' világegyetemet harmoniának nevezék, vagy zenének, sőt Pythagoras szellemi nagy gyönyört élvezett a' sphaerák' zengésiben, Claudianus pedig világok' frigyéről szól — *foedera mundi* — és ezekre építi a' fölény' létezését: és mégis philosophiájakat e' világtörvényre nem építték: mit ha tesznek, el van kerülve azon eltérés, szakadás, vagy divergentia, mely Plato és Aristoteles óta tart a' philosophiai rendszerek között, és szüli azon egyoldalúságot, melly ellenkező irányt követve, vagy az eszményiségnek és szellemiségnek, vagy az anyagságnak és érzékiségnek, vagy az elméletnek vagy a' gyakorlatnak adja a' túlsúlyt; ekkép válaszfalat von a' bölcselek között, és őket ellentáborba gyűjtven össze, a' tudományok ama' királynőjét, a' philosophiát, Erissé aljasítja; ennek életharmoniát teremteni kellő térért küzdöttérré silányítja, az által rést nyitva a' kételkedésnek. Miből az lesz, hogy ezen Uranida, melly életvezérlőül rendeltetett, három ezer év' eltelte után is még szilárd önállásra nem juthatott, sőt, óh szégyen! magát még csak értelmezni sem bírja.

Úgy van; a' philosophia' történetei mutatják, hogy az említett tudomány értelmezésében eddigelé igen nagy vélemény tarkaság uralkodik. *Plato* szépkedvelésnek — *philocalia* — *Aristoteles* theoriának, istenlátásnak, vagy az általa istenített természet' alapos ismeretének — *Epicurus*, minél több élvezetet nyújtó eszélynék — *Cicero* isteniek és emberiek' ismeretének; az újabb bölcselek közöl

egyik észbírálatnak, másik észtannak; egyik tudás' tudományának, másik általánytannak állítja lenni : olyan vala tehát ez eddig, mint Hercules' saruja, mint szélvitorla, mellyben állandóság nincsen.

Valóban nincs leverőbb érzés, mint az, melly a' philosophia' olly régi korban kezdődő történetének olvasásánál támadja és lepi meg keblünket. Mert látni egyfelül azt, mi fölséges lángelmék áldozták fel éltöket az igaz bölcsesség' ösvénye' fölfedezésére, a' világ és emberélet' rejténye' megfejtésére; látva azt, mit nem követtek el már az őskorban *Pythagoras*, ki, ha *Plinius*nak hiszünk, gyalog beútaza *Scythia*, *Persia* és *Egyptom'* földeit; — azt tevék *Plato* és *Democritus* is : — és mégis látni másfelül, hogy ennyi munka, ész-törés, testi és lelki erőpazarlás után is, a' kételynek és sophismusnak mi könnyen sikerült, ledöntögetni az erősnek hitt rendszereket, ez igen leverő érzet : valamint hallani azt, mi hangos panaszokra fakadtak eleitől fogva a' philosophia' leghűbb bajnokai, jelesen *Xenophanes*, éltök' utolsó óráiban, a' bölcsesség' istennője ellen, ki tőlök az igazság' fényét makacsul elzárta, és előttök magát leleplezni vonakodva, szomorúan bocsátá őket a' sötét koporsóba. Látni és hallani mind ezeket ma úgy, mint az őskorban, egyik lelkes nemzetnél úgy mint másutt, sőt mindenütt, ez valóban lehangoló, sőt leverő érzet.

Úgy véljük tehát, eljött az idő, hogy a' philosophia' czéltévesztéseit és erőpazarlásait híven kimutatva, azt őstelkére visszazigazítsuk; iskolaiságából kivegyük, töredékes bizarrságából, ingatlanságából kiemeljük az által, hogy ezt egy nagyszerű és öröklétű fő elvre, a' világ és élet' harmoniájára fektessük; ez meglévén, oda munkáljunk, hogy ezen fensőbb élettudomány, melly olly soká fejezé ki az emberiség' bélyegét, a' hellenek' nemzeti dicsőségét, a' polgárosodás' üdvét, az egyéni és társalmi életszépítési nagyságot, magasztos értelmét ismét visszanyerje.

Néhány évvel ezelőtt kijelentettem, hogy a' philosophia, ha nagy céljának, melly nem lehet más, mint az egyéni és társas életnek szépségre, harmoniára és szabályszerre vezérlése, e' nagy feladatának soha meg nem felelend, ha csak eddigi iskolai alakjából, és köteleiből kiszabadulva, dialecticai szörszálhasogatásaiból kimenekülve, az egyéni és társalmi élet' szépítését nem tüzi ki egyedüli feladatának, szóval az életharmoniát, mellyben rejlik általában az életüdv; minél már hogy fenségesb irány nem lehet, arról úgy vélem, senki nem kételkedik, valamint arról sem, hogy a' philosophia, ezen három ezer éves gyermek, még fejletlen levén, magát értelmezni, mint láttuk, nem bírja; de nem tudja fő irányát, körét is szilárdul meghatározni, benne tehát az ellenmondás' lelke, a' kétely uralkodik : és én azt úgy tekintem, mint roppant anyag- és szertárt, mellyet még senki rendezni és belőle jeles 's állandó csarnokot építeni nem birt. Lehet, hogy csalódom; de én ugyan az új

korban sűrűn keletkező philosophiai rendszereket úgy tekintem, mint nagyszerű légtüneteket, melyek alig tartanak pár óráig, és aztán végkép elenyésznek. És midőn a' hellen bölcsesek' művei örök becsűek ép úgy, mint az antik művek, emezek alig örvendhetnek egy-két év tizednyi öröklétnek.

E' kellemetlen tüneményt, úgy vélem, könnyen megfejtethjük e' korphilosophiák' keletkezése módjából.

Ezek jobbadán úgy állanak elé, hogy valamely lángeszű egyén össze- meg összeolvassa az ó és új korban e' tárgyról írt könyveket, és a' célba vett 's amazokban letett bölcseési eszméket, elveket előre megállított criterion, főelv és mérvessző nélkül össze- meg összebíraltatja, a' sokféle színezetű rendszereket tanulmányává teszi; de, mivel őt ezek közül egyik sem elégíti ki, följebb emelkedik a' metaphysica' kopár tartományába, és itt addig kínozza szemlélődő esztét, addig sublimálja fogalmait, addig csigázza elméjének minden erejét, míg fogantatik egy elmegyümölcs: mely megszületvén, sem a' Muza, sem a' Kellemelek rá mosolylyal nem tekintenek, mivel inkább árnyékhoz, mint élő lényhez hasonló. Így aztán mint valamely meteor föltűnik, darabig újdonsága által érdeket gerjeszt; de elvégre, mint nem az életből felnőtt, hanem a' lenge párákból alkotott légtünet, örökre elenyészik.

Valóban sajnálatos a' philosophia' sorsa; mert a' bölcsestestnek magának kell keresni telket, mellyen megállhasson; mi annál bajosb, hogy ez más tudományokban magától ajánlkozva, semmi fáradalomba nem kerül; például, a' mérnöknek adnak mindenütt álláspontot, és a' vonalhúzást megengedik: liceat lineam ducere; -- ámde a' bölcselőnek előre mitsem adnak, mert neki mindent magából kell teremteni, és, mint Mózesnek, a' sziklából kell vizet ömlesztetni. Nem is leend a' légben függő ezen abstract lénynek, a' philosophiának addig szilárd állása, míg őt az életharmonia' testébe nem öltöztetjük, és szellemére a' világ' szellemét, a' harmoniát, nem leheljük, élettudományyá magasítva, sőt nemesítve őt: de ez másképp nem leend, hanemha őt teljesen *átalakítjuk*.

Ezen *nagyszerű reform* azonban, mint előre gondolhatni, nem kis feladat. A' ki e' gigási vállalathoz kezd, át kell annak látnia, mikben *tévesztett czélt* az eddigi bölcsestest, és mikre pazarlotta siker nélkül észerejét? mellyik azon igaz és *saját telek*, mellyről eltért, és művelésével fölhagyott; végül, mi által lehet neki életben haszonvezetőséget, tudományban tekintélyt, és erőszlyt, társalomban vezérletet, sőt *trónt* biztosítani?

A' *czéltévesztést* illetőleg, sajnálva kell kijelentenuk, mikép a' nagy Socrates óta, nem áll a' tudóskodó bölcselők előtt angyaltisztán e' roppant igazság, hogy a' philosophia nem más, mint életharmoniára vezérő kalauz, és az igaz bölcselő nem egyéb, mint életszépségre segítő tanár és oktató. Nem szabad tehát neki az alapi,

és fensőbb élet' teréről lelépni, és fürkészhetlenség után kapdosni, minők például a' léleknek, a' világnak, a' fölénynek benső természete és lénye; mivel ezek lényökbe pillantani soha, de sohasem engednek; elégnék tartva azt, ha műveiket szemléltetni engedik, 's legföljebb azon törvényeket nyilvánítják, mikben, és mik által nyilatkoznak. Ezt erősíti a' több ezer éves tapasztalás. Mert, vajjon az ész' világánál, tudunk-e valamivel többet az emberlélek, a' világ és az isten' lényéről? Nem; és ezt el kell ismernünk. Minden, a' mit e' részben bizonynyal tudni látszunk, a' hit' műve, melynek saját, és a' philosophiától elkülönözött országa van, melyet igen is, hogy tisztelnünk kell; de belé merészen athágcsálnunk, itt birói alakot öltünk szerénytelenség: mert ha ezt teszszük, úgy járunk mint *Schiller'* cserepezője, ki néhány öllel magasabban állva a' torony' tetjén a' piacon álló embereknél, és ebben magát elbizván, nevetéssé lön; vagy mint *Pfeffel'* majma, kit majomtársai felküldvén az égbe, kikémleni azt, minő az ég' királya, Zeüsz? semmit egyebet erről nem tudott mondani tudakozó feleinek: „Higyétek, egy izecske, egy kis szörszál sincs Zeüszben olyan mint bennünk.“ De van is rá gond, hogy a' fák az égig ne jöjjenek, a' léghajzó a' holdba ne röpjön, és a' merész Phaeton ki ne vegye Phoebusz' kezéből a' gyepőt. Az emberiségnek életvezérletre, nem pedig költészetre van szüksége; azt várja a' bölcselőtől, nem ezeregy-éjszakai regéket. Ha széptani érdekeit akarja kielégíteni, akkor színházba menend; nem pedig bölcselők' tanodáiba, Shakespart hallgatja, nem Schellinget. Nincs tehát bizonyosabb mint az, hogy a' philosophia, lelépve saját telkéről, és más tudományok, például a' fensőbb természettan, hittudomány' mezejét művelve, az élet' szépítését pedig elhanyagolva, czélt tévesztett, melyről el lehet mondani azt, mit *Fouché* mondott, hogy: „ez nagyobb a' bünnél.“

Az élettudomány saját telkéről lelépve, és czélt tévesztve, ennélfogva crejét is szükségtelen vesztegette és erőpazarlásba esett. Bizony, midőn a' bölcselők' hasztalan erőködéseit tekintem, kik az isten' eszméjével, — a' világ, és az emberi lélek' lényével, — ezeknek mint végtelenségnek egy ráhába szorításával, és meghatározásával, 's pedig mindig sikeretlenül fáradoznak, Sysiphus jut eszembe, és úgy tekintem őket, mint elmefuttatókat, rendszereiket pedig mint gyökér nélkül a' földbe ültetett falombokat, miknek élete legföljebb is pár óra. Mert ha nehéz egy nemzet, sőt csak egyetlen egyén' életét is tömérdeksége miatt átkarolni, és ennek szemlélésére eljutni: mennyivel gigásibb vállalat, a' világegyetemet átkarolni akarni, és mint *Tennemann* akarja, a' természeti és szellemvilág' vég elveit kutatni, 's pedig ezeket is nem a' tapasztalás' egyedül czélra vezető ösvényén, hanem a' tiszta ész' tündérlámpájánál; és mégis jelenkorunk nagy, és legyőzhetetlen vágyat tüntet elé, főleg nyugati szomszédainknál, az általános és eszményi bölcseléshez; mely Platótól

fogva jelenkorig, csupán a' bölcselek' agyában, és másutt nem létezett. Igen: az idealis philosophia ép olyan, mint akármely eszmény, melly csak némi részletekben létezhetik, de egészletben soha; mivel minden bölcselek, nem más mint ehhez közeledés. És aztán ezen alanyi és egyéni philosophia, ezen léghajózás igen furcsán *világphilosophiának* akarja magát tekintetni, és az egyéni 's nemzeti életre vonatkozó bölcseleteket, ilyeneknek elősmerni nem hajlandó: pedig könnyű megmutatni, hogy lehet ugyan gondolatban világphilosophia — mikép gondolhatunk aranyhegyet, — de valósgban hogy léteznék, és létezett volna ilyen, kereken tagadjuk.

A' *hellenek' philosophiája* ugyan, párnélküli szépsége és hatása által, világphilosophiai főségre emelkedni látszott; de azért bizton valljuk, hogy szoros értelemben ez sem kérkedhetik e' fenhangzó névvel; mert bár ennek világánál eleitől fogva sok nemzet látott fényt és világot, de azért a' világ mindenhai nemzetei és népei' szükségeinek már ma ez sem tesz eleget. Korphilosophia volt ez is, bár magasztos, mivel a' hellen bölcselek is, természetesen, vizsgálatuk' tárgyává csak azt tevék, 's teheték, mi nemzetök és koruk' tudvágyának, műveltségi fokának és szükségeinek legjobban megfelelt, és ezeket, kielégíteni képesnek látszott. De a' kinek szeme van, nyilván láthatja a' hellen philosophián a' helyi, kori, nemzeti, sőt egyéni színezetet. *Ösvény* vala tehát ez is a' philosophiához, de épen nem világphilosophia; és olyan, mint valamely fővárosba vezető országút, melly lehet egynél több is; mint helyben és korban föltüntet tehát, nevezhetjük a' hellen philosophiát is a' hely és korról, mikép a' Rómába vezető utakat Simplon és más hegyekről.

Valóban erőpazarlás, 's háláttalan munka, világphilosophia' irásán törni fejünket; mivel ez ép úgy nem sikerülend soha, mint az, ha valaki az ég' azurjára arany betüket akarna írni. A' valaha létezett és létező philosophiai rendszereket úgy kell tekintenünk, mint egyes halltermeket, mellyek teszik az eszményben létező és létehető világphilosophia' nagy és roppant csarnokát; de a' melly még bevégezve, mint egészlet, korán sincs: és a' ki hinné, hogy ő e' fenhangzó tudomány' rendszerét bevégezte, és ennek gigási épületét elkészítette, elárulná, hogy ő hasonló azon gyermekhez, ki saját falva' határát még át nem hágva, hiszi, hogy a' világ' vége az ő keskeny látköre' szélén áll.

Úgy van; az emberiség' élete öröklő, és fejleményeiben végtelen lévén, ennek philosophiája sem leend soha bevégezve: oly *óriási folyó* ez, melly átfolyva sok országot, vizeit szüntelen növeli az egyéni és nemzeti élettudományokból; mellyek ugyanazért, mint alkatrészek nagy jelentésűek, változatosságuknál fogva is főkérdések: és bár kiskorú és fejletlen nemzeteknél előítéletekkel, balvéleményekkel teljesek, de azért mégis nagy figyelmet érdemlők, mivel ezek teszik a' köz műveltség, tudomány, és ízlés' magkövét; és

ha a' nemzeti bölcselő ezeket csekélységeknek tartja, 's rájuk kellő figyelmet nem fordít, elárúlja, hogy nem fogta fel jól rendeltetését, 's a' helyett, hogy nemzeti élettudománya' telkét művelné, 's ennek életharmonijára tenne valamit, nevetségesen az ég' kék boltját szántogatja, és mint valaki elmésen mondá, „holdat eszik 's rá felhőt iszik.“

Szóval, lehettek egyetemes hitalapítók, — de a' minőnek én csak a' nazarethi bölcsét ismerem, — de világbölcselel, és világphilosophia, eddigelé szoros értelemben nem létezett; mert e' nevet csupán az érdemlené, ki az egész emberi nemet átkarolva, ennek mint egészletnek érdekében szerkeszteni rendszerét, és e' nagy testületre erélyesen hatni bírna a' századok' elláthatlan sorában. Ámde nevezettek illyent akár az élő, akár az új korból! Sem *Zoroaster*, sem *Confucius*, sem *Pythagoras*, sem *Plato* illyenek nem válnak; maga a' nagy *Socrates* sem. Mik voltak tehát ezek? Nemzeti nagyszerű bölcselők; főleg ez utolsó méltó a' hellen nagy nemzetéhez, mely egykor az egész művelt világra nagy befolyással volt, és van ma is a' hellen párnélküli irodalom' segélye által. És valamint a' nap megvilágítja ugyan a' saját országabeli bolygókat, de a' világegyetem' minden sötét golyóira fényt árasztani nem képes: így a' nagyszerű bölcselő is világot terjeszthet ugyan népe és azok közt, kik nemzete' irodalmát kedvelik; de az emberiség' fölvilágosítását éppen nem eszközölheti. Miért? mert az ő eszméit, világnézeteit a' nyelv, éghajlat, kor 's az emberi haladás' foka és színezete teljesen általánosakká 's egyetemesekké lenni, nem engedik.

Ne gondolja azonban senki, mintha mi a' philosophiát saját telkére, az életharmonijára szorítani akarva, annak túlzott igényeit és erőködéseit lehangolva, gigási vállalaitól elvonva, ezekkel, előtte az eget bezárni, nemtői sasszárnyait leszegni, és fellengző röptét akadályozni akarnók. Ki tenné ezt ezen églakójával, ezen Uranidával?

Csupán ennek léghajzásait akarjuk valahára megszüntetni, és őt az élet' körére visszavinni, mely azonban korán sem oly szűk, 's nem oly alanti, mint egyelőre véljük. Mert az élet' olly roppant eszme, mely átöleli az egész világot, leánya a' végtelen mindenségnek; millió alakú, és ha csak az emberéletet vizsgáljuk is: van egyéni, van társalmi, van nemzeti, van emberiségi, van alapi vagy érzéki, van szellemi vagy fensőbb élet; ez pedig tudományos, erkölcsi és széptani. Olly nagyszerű eszme tehát ez, mely tág alapzatúl szolgál a' philosophia' szinte nagyszerű csarnokának: olly terebélyes élőfa, mellynek ágain ülnek, és helyet fognak az életet szépítő tudományok. Mert csak tekintsünk körül, és kérdjük: mit akarnak az úgy nevezett principialis tudományok? Ezeknek szakfelosztásából kiteszik, hogy ezek mindannyian, az élet' fentartásának, biztosításának, és szépítésének szolgálnak. Mit akar a' *theolog*? Örök életüdvét. Mit a' *jogász*? Jogbiztos és jogtalanságtól ment életet. Mit az

orvos? Betegségtől ment és teljes épségnek örvendő életet. Mit a háztartás? Vagyombiztos életet. És íme itt van a tudományok kapcsolata, és egész családja, miknek központja az élet.

Szint ilyen roppant eszme a *harmonia*: melly, mint láttuk, világtörvényt, éltetője a sphaeráknak ép úgy, mint a parányi lényeknek. Kulcsa ez a világegyetemnek, mellynek uralma alatt áll a porzsem úgy, mint a főséges napország. Ez teszi lényét a test és lélek minden gyönyörének: ez központja minden szebb és nagyszerűbb eszméknek: ennek törvénye legfensőbb, mellyből foly ki, mind fenn, mind alatt minden törvény. Ez fentartja uralmát minden szabály, és norma mellett 's fölött. Ez törvényadója minden magasságnak és mélységnek: ennek trónját tiszteli különösen minden élet, és ha tőle eltér, a halálnak esik martalékul. Megfoghatatlan lelke ez a világnak, irányadója minden alárendelt erőnek. Ez állítja meg a szellemi és testi világ' fejleménye' rendét; és ennek pálczája alatt áll minden lény, minden élet, minden törvény. A' mi amaz alól elvonja magát, az mint törvénysérv, más egyéb mint rút, valótlan és jogtalan nem lehet. Ez mint legfensőbb lény magánál fensőbb hatalmat nem ismerhet; azért a' szellemi világban is olyan, mint a' cosmicában az általános súlyerő, mellynek uralma alól a' legtávolabb eső fényfelhők' napjai is magokat ki nem vonhatják. Ez szolgál a' bölcsnek kalauzát, midőn azon fölényhez tekint fel, kihez a' hiúk vagy ritkán fordulnak, vagy ha fordulnak is, a' szenvedély' szele az érzelein' világát gyakran eloltja bennök. Ez biztos vezérok, midőn a' világ' nagy könyvébe tekintenek, melly fénylő csillagbetűivel szól hozzájuk: ez iránytűjök, midőn saját testök' óraművét vizsgálják: ez, midőn az ész, a' tudományok és a' művészet, ez, midőn a' családi és társalmi élet' viszonyait fürkészik.

Csodáljuk-e tehát, ha ezen harmonia lagmagasb vezéreszméje, ugrópontja, sőt *kezdőbetűje a' philosophiának!* mellynél van minden üdvös kezdet, és hozzá kell fölemelkedni minden bölcselőnek, ha kivánt véget akar érni terhes és darabos ösvényén. Fenségesb, nagyobb és számtalan nyilatkozataiban jobban felfogható eszme az, mint a' korphilosophia által alapzatúl tett *absolutum*; mivel, midőn emez csak az ideálban él, a' valóságban nem, amannak vannak látható, hallható, érezhető típusai, mint például a' szépség, mellyet éldel a' még beszélni alig tudó kiseddel a' virágban, éldel az ifjú szíve' ideáljában, éldel az érett kor a' szép-igazban és szép-jóban. Betölti tehát ez az eget és földet; és erről lehet legméltóbb joggal elmondani azt, mit Vergil a' hírről énekelt:

Graditur solo, et caput inter nubila condit.

Kimutattuk a' mondottakban az igazi, és egyedül üdvös philosophia' saját telkét, mellyről annak eltávozni nem szabad, hanem tiszte azt szorgalmasan művelni, és gyümölcsözésre bírni. Olly tény ez, mellynek két tényezője van, úgy mint: *eszményi*, ez a' harmonia;

és *real*, mely is az élet. Így párosítjuk mi rendszerünkben e két tényezőt, mely, mint fönebb láttuk, még a' hellen philosophiában elvált egymástól, Plato és Aristoteles óta; mely elválásból az lett, hogy az életet szépitni kellő bölcselés' virányait párt, ellenharcz, félszégesség boríták el, ezek' nyomában járva a' kétely, a' vak buzgalom, sőt a' nemzetek' forrongása. Isméretes ugyan is mindnyájunk előtt az emberiségnek ama' szomorú sorsa, hogy ez csaknem mindig végletekben járva, és a' közben eső mérséket, harmoniát el nem találva, szélsőségekben tévedez, mely aztán elrúlitja, elferdíti egyének' életét úgy, mint nemzetekét, sőt egy egész korét is: melyben amaz Uranida, Mercur' békebotját kezében tartó, életbékére, 's vidorságra segélő nemtő, a' philosophia, e' vészes föld' versenygő lakói közül, az égbe visszatérni látszik: mivel ilyenkor a' hábor, a' felforgatás' szelleme dúl; a' népek lázasan ingerlékenyek, és amaz elmederős, nyugalmas istennőnek, ki fegyveresen született ugyan, de a' békés és szelid olajfát választá magának jelvül, Athenának trónját a' borzalmas Eris foglalja el, kit Olymp' istenei bölcsen mindig kizártak mennyei lakomáikból.

Az ész és philosophiának legalkalmasb jelve a' *hölgy*, ki ha tiszta, szüzies, iparos, minő vala Pallas, édent nyit: de ha ő szegődi, csábító mint Phryne, ha háborgó mint Eris, ha ipartalan és hűtlen, ekkor éden helyett pokolra taszit. Nem közönyös dolog tehát, bármely philosophiája legyen egyének, nemzetnek és kornak; mert mikép *Schiller* philosophiai leveleiben helyesen megjegyzé: „Az erkölcsi romlottság' szivgyökere a' félszeg és ingatag bölcseszetben keresendő, mely annál veszélyesb, hogy ez a' homályba borított ész, a' jogszerűség, valóság és meggyőződés' csalfényével megvakítja, és a' velünk született erkölcsi érzést elbénítja.“ Jobb, semmi bölcselés ne legyen, mint ál bölcselés; a' természeti ész százszorta biztosb kalauz, mint a' kikendőzött arcú *sophistica*.

Végletekben járt, és jár tehát mindig az emberiség' legnagyobb része. Ennek tömege úgy van minősítve, hogy önerejével életét nem szépítheti: mivel ennek egy részét a' kézi és más munka, jóval kisebb részét pedig a' gyönyörvadászat és a' szórakozás elvonja a' szemlélődő élettől. Jól van ez annyiban, hogy nem is jó volt volna, ha a' föld tudósokat oktató halletterem volna. Így tehát a' föld' népei jobbadán hitből élnek; és annyiban boldogak, hogy elméleti mélységekkel nem vesződnek, ezekkel éji nyugalmodokat el nem rontják: de kitéve sincsenek a' félbölcselés' szirtjeinek, mellyek ezek: kételkedés, az át nem látott dolgok' egészen elvetése, közöny a' legszentebb dolgok' iránt, és az, hogy az ilyen széllel béltett tudósoknál gyakran a' vétek, sőt a' finomabb baromiség is, mástól betanult rendszerre talál, és némi philosophiai alakot ölt.

Bizonynyal jobb volt volna tehát az embernemet, mely úgy sincs életgondjai és kiskorúsága miatt az önálló bölcselésre minő-

sítve, a' hit' karjai közt szunyadni hagyni, mint őt édes álmából felriasztva, a' kétkedés' félelmes örvényébe taszítani : mert dicséretére legyen mondva embernemünknek, ezek ős egyszerűségökben hagyva, és ál bölcselés által el nem rontva, elégteltek, életvidorak. a' főhatalomnak engedők, és boldogak. Ifjúi, virágkort élnek ők ekkor ; az el nem romlott ifjúság pedig mi kellemes, mi életvidor, az ifjúság' baráti jól tudják.

Csakhogy az itt a' baj, hogy mi európaiak a' tudományok' föléledése, a' műveltségnek — melly lehet ál, és felületes, de lehet teljes, és igaz is, bár ez utolsó a' föld' lakói között felette ritka — elterjedése óta, már nem lehetünk illy egyszerűen boldogak. Miután a' vizsgálódás' szelleme megindult, az emberész ezer éves álmából felriasztatott, már hátra nem mehetünk : de úgy véljük, tanácsosb is, és jobb az erős folyóval lefelé, mint ennek ellenébe úszni. Csakhogy ezen folyó is veszélyes lehet, ha nem vigyázunk ; mivel ennek egyik partján Scylla meredez, úgymint : tudatlanságon épült durvaság ; haladni nem akaró konokság, értetlenség ; másik partján pedig tátong a' már említett félbölcselés, ál műveltség, a' sophismus' örvénye, mellyben az ész némileg felvilágúlt ugyan, de a' szív durván maradt, az ember- és polgárjogok tudvák, de a' kötelességekről szó sincs ; igazgató van elég, de engedelmeskedő kevés ; bíráló tömérdek, művész parányi számú.

Ily helyzetben bölcs Palinurusra van szükség, vagy józan, túlságokat, félszeg idealismust úgy mint félszeg realismust egyaránt kerülő, és kerülető bölcselésre, vagyis harmonismusra, melly Icarusként nem siet ugyan a' szárnyak' viaszát könnyen elolvasztó nap' közelébe, de az anyagiság' fertőjétől is tőle telhetőleg óvakodik ; melly az életharmonia' egyik tényezőjét sem feledi ki számításából, és az alapi élet' szépitését is szíven hordozza ugyan, de a' fensőbb és szellemi életről sem feledkezik el ; szép súlygyenbe hozva ezeket egymással, és mindkettőt ügyesen kibékítve.

Ezen életbölcséséget, egyénnek úgy mint társalomnak, sőt nemzetnek szükséges élettudományt, és mérséket egyes egyedül az eszménység, egyetemiség és általányon alapúlt, hibásan úgynevezett *világphilosophia'* segélyével elérni, és megszerezni akarni, igen szerencsétlen vállalat. Mert az olly philosoph, ki egyes egyedül az egyetemet, eszményit, általánost, végtelent vizsgálja, — a' részletet, valót, földit, változatost, egyénit és nemzetit, figyelme' tárgyául fölvenni vagy feledi vagy átallja, — nem csoda, ha Thales' sorsára jut, ki az eget vizsgálva és lába alá nem tekintve, verembe esett. Hogy tehát félre ne értessünk, valljuk, mikép az eszményi és egyetemes elem igen szükséges tényezője a' philosophiának : mert eszünknek legfenségesb tehetsége levén az eszményképzés, ez nem hiába adatott belénk ; mert *eszmények*, és *eszmék* nélkül az élet nem egyéb mint egy nagy temető ; ezek teszik tűrhetővé ez életet, ezek

teremtik a 'művészet' tündérvilágát; ezek élnek és éltetnek, ezek által kelnek létre az emberiség' legszebb gyümölcsei, mik nélkül mindenütt útféliségre találnánk. Ezek a 'harmonia' mindent összefoglaló tág tartományában díszlenek, és bizvást állíthatni, hogy a' nagy természetben csak az tökélyes, sőt eszményihez közelítő, a' mi harmonicus és öszhangzatos; minél öszhangzatosb valami, annál inkább díszlenek azon a' természet' vagy a' művészet' finomúl alkotó újjai; minél viszályosb, ellenmondásosabb, annál tökéletlenebb és megvetendőbb.

De más részről a' nem mindig öszhangzatos, sőt sokszor útféli, prózai sőt durva *valót* sem vethetjük el, sőt ezt mint másik tényezőt el kell ismernünk, ha a' philosophiát léghajózássá, életben haszonvehetlen elmefuttatássá tenni nem akarjuk. Az *élet* tehát, mely küzd- és élytér, innen ki nem maradhat. Ez, miként jól tudjuk, a' szükségérzetben, ennek elhárításában, és az akadályok' leküzdésében nyilatkozik. Az emberéletben legtöbb szükségét érezve, az akadályokkal leginkább küzdve, és legtöbb élyet éldelve, az élet' legmagasb fokán és hatányán állunk. Küzdünk tehát az észderű, az érzelem' harmoniája, az erényképeesség' koszorúján. Küzdünk a' jó viszonyok, a' vagyon, a' gyönyör' érdekeiért. Szóval, küzdelmeinkkel vagyunk emberek. Ezen alapon áll a' fegyveresen született istennő, *Pallás'* jelve: és ezért képvisel ő a' bölcseséget olly nemzetnél, melly közt születék a' rendszeres bölcsés.

Es mégis az *élet-elem* kirekedjen a' philosophiából!? csak azért, hogy így e' tudomány nem volna a' kiválólagos előkelők és a' szak tudósok, hanem a' nép' értelmesbjeinek is tanulmánya. Nem; a' bölcselés e' kettőre: eszményire, általánosra, viszont életérdekesre is tör, és kiváltságosokat nem ismer. *Epictet*, vagy *Antonin*, *Diogenes*, vagy *Aristippus* neki mindegy: ő életharmoniát irányoz, ehhez pedig joga van mindenkinek. Sőt a' gyakorlat levén inkább az életely, mint az elmélet, ő ennek adja az elsőséget; nem mellözve ugyan amazt sem, mint fénylápát, de csak úgy, ha curiosiumokba nem merül, ha túlságokkal, metaphysicai álmalokkal, fűrkészhetlenekkel nem foglalkodik, hanem az élet' téréen marad: és életelveit elméletileg megalapítani, azokat a' világ' harmoniájából lehozni, rendíthetlenné, a' fő harmoniával kapcsolatba tenni ügyes. Így köttetik össze helyesen az ismetan az erkölcstannal, hittan az erénnyel, elmélet a' gyakorlattal, egyéni életszépség a' társalmival. Így teremt amaz Uranida, a' bölcsészet, az élet' chaosából egy szép életalakot: így frisíti fel az eszményinek aethere, a' tökélyesnek égenye koronkint az élet' álló tóvá válni kezdő tavát; így táplálja a' felhők' harmatja a' völgyek' forrásait és patakjait: ellentétben az ázsiai nemzetek' tespedésével, mellyek az eszményiség' életelvével nem táplálva, és a' philosophia' jótékony forrásából nem meríthetve, a' szokás' csikorgó kerékvágásából kitérni nem bírnak, ugyanazért intézeteik

elavúlnak, régi és avas eszméik szellemi mumiákká válnak. Úgy, hogy elmondhatjuk, miként e' két elemnek, egyetemesnek és részletesnek, eszményinek és valónak, igaz philosophiában át kell hatniok egymást, hogy általuk életharmonia, élő és boldogító életvezérlés keletkezzék: mivel azok ketten pótolják ki egymás' hiányait.

Az életharmonián sarkalló philosophia' jelentősége abból fölvehető, hogy az életnek, mint egészletnek érdeke felette áll minden érdeknek, ép úgy, mint az egészlet nagyobb minden részénél. Vegyük fel az egyéni élet' harmoniáját. Az eddigi philosophiák bár ismerék a' főjót, és ennek eszméjét, főleg a' stoicusok megközelítési látszattak: de mégis, mivel nem az egészletből, az élet' fő harmoniájából indultak ki, pártharczokba elegyedtek, és így az életeszményre, az élettörvényre, életcanonra — *lex vitae* Cicerónál — fölemelkedni nem bírtak, mellyben rejlik az életüdv, vagy a' fő jó. Látjuk ebből már most, mit nyom *Epicurus'* gyönyörelve, *Zeno'* erényküzdeme, *Plato'* idealismusa, *Aristotelesnek* tapasztalati ismeret felé delejtése, — szép dolgok együlegyig! — de életcanont csak ezek' együttléte alkothat.

Igy áll a' dolog a' *nemzeti élet' harmoniájával* is. Szép, ha a' nemzet iparos és gazdag, mint az *angol*; szép, ha tudományos és műbarát, mint egykor *Hellas*; szép, ha világbíró, mint az *ős Róma*; szabad mint *Éjszakamerika*; hősiecs mint *Sparta*: de mégis a' nemzeti életüdv és szépség mind ezeknek harmoniájában rejlik.

Az egyéni, és társalmi fensőbb élet' harmoniájának két fő tényezője van, úgy mint *észderű* és *elchűség*: ezek nélkül egyik is szép, és dicső nem lehet. Az ember normalis állapotban ugyan magával öszhangzó; de észború, elvhűtlenség és akarat-ingatagság által magával gyakori ellenmondásba jöhet. Ész, és ez által kormányzott szilárd akarat levén éltünk' harmoniájának keltős gőnczölei, ezeket kell főleg kiművelnünk, hogy éltünk' szépségét biztosíthassuk. Mi fenséges kincset bírunk a' fejlett és teljes érésre jutott *észenben*, ezt méltó a' harmonia' világánál megtekinteni. Az ész bizonynyal nem más, mint fő műszere bennünk az életszépségnek, és a' fő harmoniától eredő teremtetett istene énünknek. Öszhangot létesít ez gondolkodásunkban, érzelmeinkben és törekvéseinkben. Élő műszere tehát ez a' harmoniának, melly fokozatos, és a' fensőbb tájakban szépség, igazság, és erény nevek alatt ismeretes. Az ész, ezen fellegős nemtő, egy ugyan, de háromféle irányban működik. Első irányban az *igazsággal* foglalkodik: mihez hogy közelebb juthasson, bírálát alá veti a' fogalmakat, eszméket, és azt tekinti, hogy vajjon nem csalképek-e, nem a' képzelet' játéka-e; nem hibás-e az észlet, nincs-e benne paralogismus? Ott hol a' vizsgálat elhagy, az ismeret' hiányait a' hittel pótolja, és mintegy betölti, de hiányt sehol sem enged, mert itt a' kétely könnyen betör, és sok kárt tesz. A' hiszékenységnek tehát, melly a' gyermekek 's a' kiskorúságban

tartottak sajátja és gyöngéje, ellent áll, fogalmait, nézeteit szüntelen tisztogatja, kijavítja, analogiáit, inductióit tökélyesíti, működik mindenkép, hogy a rejtett igazság, mint kincsforráshoz, bár ennek ösvénye darabos, eljuthasson. Észderü itt az eszmény: és tudjuk, hogy a fény 's világ a színek harmoniája.

Ámde a világ még nem elég, kell lenni *melegnek* is, ezt nyújtja az *érzelem*, mely megmondja énkünk kellemes vagy kellemtelen jelenét. Az ész, az érzelem és öntudat tanúsításait nem mellőzheti; mert az érzelmek igénybe veszik az egész embert, és midőn az elértesztések a léleknek, úgy szólva, csak felületét érdeklik, amazok ennek benső lényét támadják meg, és mélyen hatnak. Az érzékek, 's ezeknek összege, a lelkület, az ész hatósága alá tartoznak; különben bennünk az *erők harmoniája* felbomlik, és a szenvedélyeknek rabul esünk.

Harmadik iránya az észnek a *jellemszépítés*; itt tehát neki fő feladata a természettel szolgáló akaratot rendezni, ennek alsóbb és felsőbb vágyai helyét kimutatni, az állati vágyakat emberi felsőbb vágyakká magasítani: — pl. a nőszygyat nőszerelmené, a mozgóvágyat iparvágygyá, a hírvágyat tudvágygyá. — Hatóságot gyakorol tehát a fejlett ész szemlélet, érzelem és akarat felett: ezeket itélő-széke elé idézi, forumát átugrani nem engedi; és ha az egyén mégis ezt tenné, ekkor mint vádolni öntudat, vagy lelki-eszméret lép föl; a testi és állati vágyakat tehát azon körre szorítja, mely ezeknek a természet által ki van mutatva: úgymint szolgál munkakörre; megtörve jókor a szenvedélyek hatalmát, és ezeknek magán diadalmat venni nem engedvén. Így létesíti aztán a szellemi erők harmoniáját, mely nélkül életharmonia és szépség nincs. Az ész fejletlenségében rejlik tehát az élet rútságának főoka, és abban, hogy egyénekben, társalmakban, sőt az emberiségben ép az a fő erő, és isteni teremtő műveletlen, ép azon telek fekszik parlagon, mely művelve, édent nyújthatna.

Ekkép áll a dolog a *társalmi életben* is. Az ész harmoniája itt is ama fényes nap, mely fényt, meleget és üdvöt deríthet mindenütt. A társalmi 's nemzeti észderü világánál fejlenek ki a nemzetek jólétre, nagyságra és dicsőségre: ellenben az észború *daemon* pulyákká, törpékké, és szegyenletesen szegényekké teszi őket. A *sophismus* azonban, mely sátánja, ördöge az életszépség édenének, itt is ördögileg üzi szeszélyeit. Igazi észderü helyett csalfényt terjeszt, és a legdicsőbb dolgokat, minők pl. a szabadság, hamis világitásban tünteti fel. Itt gyökeredzik az európai jelen nemzedéknek, sőt korunknak nyavalyája. — Bátran kimondom, az észború szülte ezt, és az egyoldalú eszményiségnek tartó, idealismusra hajló, az életkörbe pedig lelépni nem akaró, a viszonyok hatalmát ignoráló, és a harmonismussal ismeretlen, fonák bölcselés. Már *Napoleon* figyelmezteté erre kortársait, ezt mondva: „Európa jelenleg,

a' hamis philosophismus' bajaiban szenved. " *Ancillon* is, nem rég porosz külügyminiszter, panaszt emel, hogy jelenkori ifjainknál a' jellemképzés nem tart egyenlípést a' tudományyal; és bár amaz a' földolog, mégis az oktatással fölcseréltetik, ennek alárendeltetik, és elhanyagoltatik. Így tehát az emberiség' fő iránya elvesz, és a' társaság többé nem találja fel saját tagjai' jellemiben fennmaradásának, és jólétének szükséges biztosítékát. Emlékezzünk itt arról, mit fönebb Schiller' philosophiai leveleiből idéztem. Gyanúsítják az avatlanok a' philosophiát; de nem gondolják meg, hogy *Voltaire*, és az encyclopaedisták óta nem amaz Uranida, a' józan és alapos élettudomány, melly, mint Széchenyi mondá, még parlagon hever, hanem a' felületes, erkölcstelen, békétlen, felhőkbe járó sophismus ül a' trónon, melly iszappal előntve az igaz philosophia' virányait, megmérgezi a' népek' elméjét és szívet, ezeket eléguletlenséggel, és forrongási elemmel tölti el, a' hibát nem magában, hanem mindig magán kívül, a' kormányokban keresvén, mellyek Ancillon szerint is, ma jóval szelidebbek, humánabbak, mint ezelőtt. Mellőzi ez a' jó oldal' kiemelését és mindig a' vélt hibák' orvoslásán töri fejét. Így aztán hamis eszmények' lidérczei után futkosva, mindig javítgatva, sőt átalakítva, az eső elől a' csepegő alá jut, és úgy jár, mint azon okoskodó, de balga önkuruzsoló, ki magát halálra orvosol-gatta, és ilyen sírkő-íratot nyert: „Mivel egészségemet jobb karba helyezni akartam, e' hantok alá helyeztettem."

A' kor' lázas természetü nyavalyájáról levén szó, meg nem állhatom, hogy a' derék *Wieland*' e' tárgyra vonatkozó szavait ne idézzem. „A' világ-reformálok, úgymond, panaszt emelek az emberek' tétlensége; és tunyasága ellen ép úgy, mint a' gabnával kereskedő uzsorások panaszkodnak a' termő időkben. Természetes, hogy ama' nyugtalan lelkek, idétlen eszméiket, és terveiket ép oly erős vágygyal akarják életbe léptetni, mint az, ki színművet írván, alig várja, hogy ez színpadra kerüljön. Amaz igényli, hogy minden fej, az ő feje felé fordúljon, minden kár az ő parancsa szerint evezzen. Ha aztán ezt emberei nem teszik, tunyasággal vádolja őket; pedig ép ezen vonakodás menti meg ezeket attól, hogy minden pillanatban az idétlen tervező ábrándjainak áldozatúl ne essenek." Mi tehát a' harmoniára építve philosophiánkat, és a' világ' e' nagy törvényét úgy fogva fel, hogy a' természet, e' nagyszerű anya, tör ugyan az állandó egységre, és egyetemesre is, de szintűgy delejt a' sokféle, a' változatos felé is; úgy hiszszük, hogy igaz bölcselőnek itt *félzségségbe* esni nem szabad, hanem neki mindkettőt figyelembe kell venni, ha túlságba esni, és tetemesen botlani nem akar. Mi nem tartozhatunk az illy fellegi bölcselőkhöz, kik az eszményiség és általány' fellegvárába vonúlva, izetlennek, útfélinek találhatnak minden valót, fennállót, anyagi és alapi élet 's jólétre tartozót: hanem méltányoljuk ugyan az emberiséget is, és az egyetemes élet' törvényeit,

de méltányoljuk a' nemzetek' életsajátságait is , ezek' jellemét , műveltségi fokozatát , szükségéit : és jól ismerve , 's tudva , mit akarunk harmonismusunk által , valamint egyfelül a' való élet' érdekeit , az eszménység és általány' csillámainak soha de soha fel nem áldozzuk , úgy az eszménység' fenségét amannak prózaiságába el nem temetjük. Fő feladat tehát itt nem az , hogy tiszta általányban álljon elé a' philosophia , hanem az , hogy a' nemzeti alakban el ne vesszen , és a' nemzeti alakok közt is megtartsa a' lehető általány és önállás' bélyegét. Igaz , hogy a' philosophia' tételei általánosak , és az alakokat nélkülözni sőt megvetni látszanak ; de mind a' mellett is , kérдем , lehet-e alak nélkül feltűnni , és a' hellen sőt német philosophia is nem alakban 's pedig nemzetiben tűnt-e föl? amaz ugyan a' műkedvelés , emez az eszménység felé delejtő jellemében.

Úgy van : életet az elmélettől elválasztani igen ferde dolog ; ezeknek ép úgy át kell hatniok egymást , mint testnek és léleknek ; mert , ha az elmélet az étellel karöltve nem jár , ha amaz emezzel meg nem alkuszik , ha a' magasztos , sőt döflős elmélet a' való , bár sokszor prózai élethez lehajlani nem akar ; emez pedig az eszményi és fensőbb világra fel nem tekintve , állati anyagiságban élni nem áll : illy esetben a' fensőbb élet meghasonlik az alapétellel , és amaz oly ábrándos életképeket alkot , miket emez megczáfol , mint a' gyakorlatban kivihetleneket , és nem-létezhetőket.

Ámde ezt az ábrándosok , felhősdiek és entusiasták , kik az idealokkal visszaélve , magokat édes , de túlzó reményben ringatják , és valósíthatlan terveken török fejökét , egyelőre nem hiszik , és eszméiket merészen életbe is akarják léptetni , fanatizálva a' néptömeget , melly mindig igenis anyagi célokat akar elérni. Itt akadunk rá korunk' lázas természetü nyavalyájára , mellyet a' világjavítók , társalom átalakítók idéztek elé , meg nem gondolva , hogy ők oly társalmakat akarnak eléállítani , miknek tagjaira több bizatik , mint a' mennyit a' köz , és önző ember teljesíteni képes. Állodalmi alkatot terveztek tehát az emberek , mellyben minden polgárnak bölcsnek , és minden emberi szenvedélytől üresnek kellene lenne , hogy a' terv kivihető legyen. Egyházakat gyártottak , mik különben meg nem állhatnak , ha csak mindenik tag egy valóságos szent magasságára nem emelkedik. A fanatizált néptömegnek , jakobinus-sapka , és pórhaború' zászlaja alatt szabadságot ígértek , meg nem fontolva *Rousseau*nak amaz arany szavait : „Büszke és szent szabadság! ismernének csak téged a' pártoskodók , és forrongók , tudnák csak , hogy mibe kerül hozzád jutni , és téged bírni : minő öntagadás , szenvedélytelenség , kedves bűnökről lemondás által lehet téged megnyerni , és védpaizsod alá vonólni , bizonynyal sikoltva szaladnának el tőled!“ és a' mit a' derék *Rabaut* mondott : „A' honkeblűség' mámorában szokás a' szabadságról álmodni ; ámde ekkor tudja-e mindenki , hogy , ha e' nemtőnek templomot akarunk építeni , akkor le kell rontanunk

az erősb jogot, a' vélemény' egyedárusságát, a' gondolatok' aristocratiáját, és az elvek' hűbérességét?"

Az ilyen idealismusba és regényességbe merült bölcselek tehát, és az általok fanatizált ifjúság, s néptömeg, természetesen összekoczcztanak az örködő kormánynyal, mely méltán feltékeny önállására, és fennálló intézeteit, illy ábrándosok által felforgattatni, igen okosan, nem engedheti. Itt rejlik Európa' jelen kórállapotának igaz kútfeje: alapja ennek a' már említett félszeg eszményiségben fekszik; mely kezet nem fogva a' valóval, a' fennállóval, a' kivihetővel, vétkes ábránddá és vak buzgalommá fajult; mert az egyedül üdvös mérséket; harmonismust elveté szemei elől.

De térjünk vissza fő és egyedüli irányunkra, az életharmoniára. Ennek tényezőül az észderüt és elvhűséget lenni mondottuk. Észderüt tehát minden áron, mivel az ész egyetlen kincsünk, melyet vettünk a' minket mostoha kézzel elereszteni, sőt e' világba kilökní látszó természetétől. Ész az emberiség' jelleme, és a' fölénynek bennünk helyettese. *Fichte* sokra ment autotheismusa által, de mégis sok tekintetben igaz: *Sibi quisque profecto est Deus*. Oltárt érdemel ez, de egyedül az őszhangzatosan művelt, minden irányban szabályszeresen fejlett szerény ész: nem pedig a' magát áruba bocsátó, szegődi, idétova kalandozó, fürkészhetlenekbe bonyolodó, szívtelen ész: mivel az élet' harmoniájának ennél veszélyesb ellene nincs; és midőn amaz cherubként őrzi az élet' édenét, emez által abból szépen kijátszatunk. Hogyan? Úgy hogy természeti erős hajlam él bennünk azoknak kutatására, mik észfölköttiek, minők: a' végtelen, az örök; mik, mivel fogalom alá nem vehetők, túlszárnyalják az ész' országát, és ismeret' tárgyai nem lehetnek. Az észnek ugyan ezekhez is fölemelkedni kötelessége, de már nem a' szabatos philosophia, hanem a' sejtalem és a' hit' ösvényén, mely a' philosophiától égtávóvilag különbözik. Ha mi e' kettőt összetévesztjük, így az egész élettudomány' rendszerét felforgatjuk, annak megszilárdulása' útját örökre bevágjuk: így lesz az vagy költészetté, vagy gyakorlatilag hasznavehetlenné, vagy épen atheismus és kétely' kútfejévé. Az eszme és fogalom közt égtávoli a' különbség. A' lélek, világ és isten' eszméi fogalommá soha sem aljasíthatatnak. „Mit tegyünk hát itt? hiszen a' fensőbb ismeret teszi fel a' philosophia' fejére a' koszorút, a' metaphysica annak fellegvára, és említett tárgyak nélkül nem érdemes az a' philosophia' dicső nevére.“ Jól van: a' harmonistica itt is legjobban kisegít bennünket.

Ez ugyan a' hitet, mely szárnyas nemtő, kalitjába zárni nem akarja, annál inkább a' lenge sejtelmeket tudat és ismeret gyanánt árulgatni nem fogja; jól látva, sőt érezve, hogy a' legfensőbb okok örökké szent titkai maradnak az életnek és természetnek. A' fensőbb okfürkészet — aetiologia — helyett tehát célba veszi a' lélek és világ' fő törvényeit, melyek a' harmoniában egyesülnek. Ebben az-

tán oly fogódzót, támpontot talál, minélfogva postulálja amazok' létét, de nem oly félszegül, és egyoldalulag, mint a' különben élelátású Kant tön, ki a' fölényhez fölemelkedni akarva, az elmélő észet előbb tehetlennék, antinomiákba bonyolódottnak lenni mondván, e' hágsót méltatlanul megsemmítette, és ez erkölcsi törvényre, a' gyakorló észre építé a' hit' egész ragyogványát. Nem : mi ilyen fölségsértési bünt az elmélő ész ellen el nem követendünk, hanem kikutatva előbb a' *logikai*, az *erkölcsi*, a' *széptani* ész' örök és állandó törvényeit, sőt igénybe véve a' *physikai* természet' legfensőbb szabályszerét is, és óraművét, e' négyszeres lépcsőn emelkedünk fel a' hit' fellegvára' kapujáig : és itt postuláljuk a' teremtett és mégis halhatlan lelket, a' teremtett világot, és a' teremtő fölényt, vagy fő harmoniát, mint a' világban, physicaiban úgy mint szellemiben, logicaiban úgy mint erkölcsiben, létező harmoniának, rendnek, törvénynek főokát : a' ki -- ha a' világ' harmoniáját hiszszük, és ezt csak az értetlen és szívtelen képes tagadni -- üres eszme, mint a' korphilosophia akarja, nem lehet, hanem a' legvalóbb lény, ki nem csak léttel bíró, hanem, ha szabad így szólni, éltetője e' nagy mindennek.

Látjuk itt, hogy az *egészletben* ez üdv ; és a' philosophia' gyökhibája, sőt büne abban állott eleitől fogva, hogy ez, bár ereje fölötti munkát vállalt magára, kikutatni akarva a' természet, és szabadság' fő elveit és mélységeit, mégis a' bölcselők' konoklata a' helyett, hogy a' sokféle támpontokat, és fogódzókat egyesítette volna, a' hit' fellegvárának útjában ezeket botorúl megsemmítette, és minden súlyt az önválasztotta -- pedig bizony vajmi ingatag, és pókháló-szeres -- alapra rakni nem kételkedett. Ebből keletkezett aztán mindenkinek mindenki elleni harcza, így szállt alá a' philosophia' tekintélye, így süllyedt le az erkölcs, a' hittan, így emelte föl fejét a' kételkedés, mely kormányt és nemzetet egyre gyanúsít, elámitott híveit a' kétely' örvényébe dönteni elég szívtelen, és mint harpya elfalja ezek elől a' legjobb falatokat, mellyek a' bölcselő és nem-bölcselő' lelkét táplálhatnak.

E' merény ellen *ellenmérget* kell nyújtani. A' harmonistica elfogad minden támaszt, melly erős és célra vezet; mint sugárt egyesít a' harmonia' köz pontjában : de mégis a' metaphysical fő védveket az ész' harmoniajában keresi; melly ellenmondásba keveredik önmagával, ha okozatot gondol ok, törvényt törvényhozó, rendet rendező, életet életadó, patakot forrás nélkül. Rendező eszünkről le kell mondanunk, ismeretünk' raktára szemétdombbá válik, ha az említett dolgokat nem postuláljuk, és ez olyan kényszer, melly mindenható erővel bír; nap, melly kihozza a' rög alá rejtett csirákat; báj, melly lángba borítja érzelmeinket. Mikép? nem tudjuk; de azt tudjuk, hogy hatalmasan működik bennünk. Az ész' ezen harmoniaja mellett nem kell elferdítnünk észjárásunkat, és azt állítani, hogy a'

tudat egy a' léttel; nem kell ép eszünkre rá erőszakolni a' kor' kedvelt pantheismusát, mely vég elemzésben ilyen ferde logicán alapszik: a' világ levén a' fölény, ez tökélyes is tökéletlen is, jó is rossz is, bölcs, de néha szeszélyes is, igaz is igaztalan is. Ezek ellenkezetek, és ilyen világnézetnél eszesb vala azon világszemlélet, melyet még pogány őselődjeink Ázsiában tanultak, két fölvet állítva: istent és ármányt.

Én a' világrénd, harmonia, világtörvény' egységére fektetem a' fölény' egységét, és egyetemes uralmát; és bár azt, hogy van itt elég viszály, rendtelenség, törvénytelenég, nem tagadom: ámde azt is állítom, hogy ezen zavarok' egy része nem való, hanem csak látszó, és a' mi észborunkban, nem pedig a' világ' harmoniátlanságában gyökerező. Hadd derítsem fel a' vizasztaló igazságot az *égtan' történetéből*. *Pythagoras'* fölséges elméje, mint már említém, felhágott a' világharmonia' nagy törvényéhez, és a' csillagvilágot egy nagyszerű zenének tekinté. E' fönséges világnézet' segélyével átlátta, hogy nem a' föld körül forognak az égi testek' seregei, hanem napországunkban legalább a' napot illeti a' fenség, melyet elismer földünk is ama' körütti kettős forgásával. Ez egyedül helyes világnézet azért nem talált beútat sok ideig a' csillagászoknál, mivel ezek nem találák az eget olly öszhangzatosnak, mint a' számoszi bölcs, ítélve a' fensőbb bolygók' majd előre majd hátra tett szökelleseiből: míglen *Galilei* és a' lengyel nemzet' ama' dicsősége, *Copernicus*, a' csillagvilágot, jelesen a' nap körül forgó bolygókat, nem a' szinte forgó és bujdosó földnek alkalmatlan, hanem az egy helyben álló napkirálynak helyes és igazi látpontjából fogván fel, kiderült az eddig homályban borongott ég' harmoniája, és örökre eltűnt az első tekintetre igen zavartnak látszó bolygó mozgás, el a' rendellen, most haladó, majd hátráló keringés. A' *zavar* itt elkerülhetlen; mert ellentét nélkül nincs harmonia, az élet' föltéte a' mozgás, ellentét nélkül összefolyának a' lények és az őschaosba merülének; bölcs törvény az, hogy, midőn egyik test valamely helyet már elfoglalt, azt másnak egy könnyen ne engedje. Ámde ebből igen hamar összeütkezés, surlódás keletkezik, mely egyetemes forrongást idézne elé, ha az antagonismusnak is törvényei nem volnának, és ha ez is a' harmonia' fő törvénye alatt nem állana: ekkép tehát a' legnagyobb zenebona is, midőn tetőpontját elérte, lecsillapszik, mintán szerepét kijátszotta, és az üdvös átalakítás' munkáját elvégezte, a' világ' színpadáról eltűnik; a' nyavalya elmúlik, az elmharczok megszűnnek, a' vak buzgalom kiforja magát, a' titán harcznak vége, és minden visszatér óraműszeres járásába. De elég ennyi az *életviszálytanból*, mely más értekezésem' tárgya leend.

Az életharmonia' másod tényezőjeül tűzém ki az *elvhűséget*, és akarat-szilárdaságot, nem levén elég életszépségre a' már tárgyalt észderű; mert ez ugyan iránytű, de tudnunk kell, hogy ez bár meg-

mutatja : merre kell menni, de maga egyedül partra vezetni sohasem képes. Az *erkölcstan* a' fő helyet fogja el a' philosophiai tudományok' koszorújában. Ámde fájdalom! eddigi töredékes philosophiánkat tekintve, itt is említett balelvre találunk; de szerencsénkre a' harmonia' üdvülve itt is kisegít. Ugyanis mindenki előtt tudva van, miként bölcseleink még oda nem jutottak, hogy az *erkölcsi legfőbb törvényt* egyhangulag megállították volna. Sokfelé térnek ezek, mint nap' sugarai, és a' kerékküllök; *Epicurus* önző, *Zeno* erény, *Plato* tökély. *Kant* ész, *Hutcheson* erkölcsi érzet, *Robinet* széptani elvet akar felállítani; különböző elvből indul ki mindenik : miből az lön, hogy *Manderille* és *Montaigne* kereken tagadák az erkölcsi fő törvény' létezetését; mely ingatagság aztán sokakban a' kornyalvák' legveszélyesebbét, az erkölcsi kételyt idézte elé, legtöbbszörben pedig táplálja a' színmutatást, mely a' kül illedelmet ugyan megtartja, de szívben magának a' legförtelmesb kicsapongásokat megengedi, és azt az úgynevezett vérmérsékleti, kebelbűnökkel táplálja.

A' szép érzelmű *Sulzer* egykor föltevő *Kant* elé e' jeles kérdést : „Mi az oka u. m., hogy az erény' tanai, bár az észre olly meggyőzőleg hatnak, mégis az emberiségre olly sikertelenek?“ *Kant* vallja, hogy ő erre hamarjában felelni nem tudván, mielőtt feleletét elküldé, a' kérdést föltevő elhalt; a' königsbergi böles' felelete azonban ebben állott : „Onnan ered u. m. az említett baj, hogy az erkölccstanárok még itt nem bírák tisztába hozni eszméiket, az erkölcsi indokokat tarka vegyületben összehalmozzák, s ennél fogva úgy járnak, mint ügyetlen gyógyszerészek, kik minél hathatósbbá akarván tenni a' gyógyszert, emezt elrontják.“ Annyi tehát a' morárendszer, mennyi a' bölcsele, és a' morálnak ezen polypszerűsége teszi azt tönkre. Az elégtelenség aztán nem csoda, ha itt is önkényre vezet.

Itt is tehát az *egészetben* az üdv. Miként az embertest' remek műszere egy külérzékét sem bocsátja el szolgálatából, hanem használja lát-, hall-, szag-, íz- és tapintásérzékeit egyaránt; így tesz a' harmonistica is, a' különböző; és az élet' külön irányaira vonatkozó fölveket öszpontosítja az életharmonia' fölvében, melynek formulája ez : „Emelj oltárt szívedben az erkölcsi harmoniának, és áldozz ennek, egyéni, társalmi, alapi és fensőbb életeredben egyaránt.“ Ámde e' tárgy nagyobb szerü, semhogy egy rövid értekezés' keskeny korlátai között kellően tárgyalhatának.

Végül kijelentem itt, mikép én áthatva a' józan philosophia' áldásainak érzésétől, szívemen hordozom ennek *sülyedt tekintélye' fölemelését*, szilárd alapra, életvezérletre. sőt, ha lehet. *trónra* emelését. Ámde ezen mennyei nemtő, míg iskolai alakjából ki nem vetkőzik, bölcselelőhöz illetlen polemiái irányát, és léghajózását el nem hagyja, és magát teljesen át nem alakítja, soha addig életre,

és a fensőbb tudományokra kellő befolyást nem gyakorolhat. Hogyan is tehetné ezt, míg magát szilárdúl értelmezni, körét, irányát, mint egykor a római Petilius, pontosan meghatározni nem bírja, és magának olynemű csarnokot nem épít, minő vala az athenaei Parthenon. Mert iskolától, és kivált sophisticától ugyan az élet, és tudomány bizonynyal nem tanuland; mivel eszme és élet, képzelet és való vajmi különemű dolgok; és nincs bizonyosb mint az, hogy a' mi elméletben igaz, nem leend az mindig ilyen az életben. Hogy is kölcsönözne az élet és gyakorlat, sőt maga a' fensőbb tudomány eszméket és elveket olly ingatag tudománytól, minőknek az eddigi, főleg újabb rendszerek mutatkoztak? Halljuk, mikép nyilatkozék ezekről amaz ősz hős, *II. Frigyes* király, kinek illy nézete van ez ügyben: „Az elméleti bölcselek' theoriái iránt bizalommal nem lehetünk; mert ezek a' gyakorlat' tégelyében semmivé lesznek: mivel a' nemzeti bajok' megorvoslására olly ellenszereket ajánlanak, mik rosszabbak azon bajoknál, miket megorvosolni akarnak; és így megesik, hogy nagy észszel merő balgaságokat indítványoznak.“

Nem is lehet ez máskép addig, míg a' bölcselek' merő általányban tévedeznek, és a' nemzethez, az élethez leereszködni átallanak. Ez ép ollyan fonákság, mint ha a' *nevelő*, némelly aljasságiért pajkos növendékét, az *orvos*, némelly tisztátalanságaiért betegét megutálná, és ezek ügyét felfogni egyik sem akarná. Hiszen már Seneca elmondá, hogy: „A' bölcsezs az emberi nem' növelője; elmondá: hogy a' philosophia az emberi beteg lélek' hü orvosa.“ Hát jó nevelő az, kérdjük, a' ki növendéke' sajátjait, hajlamait, körülményeit nem méltányolva, az úgynevezett special lélektant mellözve, csupán általános szabályokat követ a' nevelésben? Jó orvos az, ki beteget' természetét nem vizsgálva, általános gyógyszerekkel 's panaczeákkal akarja azt elűzni? Ép így himpellér bölcsezs az, ki újait a' nemzet' úterére nem teszi, és ennek saját kór állapotát szemügyre, ennek fő érdekeit figyelmére venni elmulatja; és kérdjük: a' nemzetek' különemű típusai mi figyelmet sem érdemlenének a' humani generis praedagogus előtt? hát ép azokat ignoráljuk, kikre kizárólag hatni akarunk?

Valóban nem kell félre ismernünk a' nemzeti és egyéni sajátok, a' körülmények és *viszonyok' óriási hatalmát*, mellyek képesek a' legegyszerűs elvek' hatását is elbénítani, és a' rossz alkalmazás által oda munkálni, hogy a' rend felforgattassék; a' kormányok a' túlszabadság által paralyzáltassanak. És ezek valóban ingerült körünkben, fájdalom! megtörténtek. Jelenkorunknak az a' baja, hogy ildomos szemfényvesztők, számítva hallgatóik' értelmi parányiságára, fénylő bársonyfoltokkal vették el ezek' szemfényét; nagy nemzetek' példáit hordták fel előttök, külföldi viszonyokra építék terveiket. 'S aztán mi lett ebből? az, hogy hiveik feledve azt, hogy minden nemzetnek saját viszonyai, és körülményeihez kell illeszkednie, és azt

is, hogy nem kell nekünk oly nemzetek példait követni, kiknek viszonyai és körülményei a' mienkéihez nem hasonlók: hittek, igen is hittek a' hamis látnokoknak, hittek a' világpolgári elvek' csillámainak, és ezekért feláldozták a' saját hon' bondogságát.

A' hellen philosophia nem ezen ösvényen növekedék párnélküli nagyságra és dicsőségre. Ennek éltető elve vala, aranykorában a' harmonia 's pedig az egyéni, és nemzeti élet' harmoniája, melyre eljutott a' zene által. Bámulatós állítás, de igaz. *Orpheus*, *Linus*, *Amphion* érzéki zenével polgárosították népeiket. *Homer* zeneszerű remekeivel adá elé: mi a' szép, mi a' rút, mi az erkölcsi, mi a' durva és erkölcstelen. *Pythagoras* zenével ringatá öszhangba minden nap tanítványai' kedélyét. A' nagy *Socrates* a' *καλοζαγα θουτ* vallá az életbölcseiség' sarkalatának. Így a' jó irányban működő egyéb bölcészek is: nem temeték ök el az élet' igazságait időtlen polémiáik, vitakozási dühök, különczködéseik által.

Így nőtt a' philosophia' tekintélye, nőtt azon tudományoké is, mellyek annak szent forrásából fakadnak, miknek sorsa egybe van kötve az élet' tudományéval, minők: az erkölcstan, a' jog- és kormánytan, sőt maga az észvallás is. Mert van zenéje nem csak a' hangoknak, hanem az észnek, a' szívnek, a' művészetnek, van az élet-szépítő tudományoknak, van a' társalomnak, van a' nemzeti életnek. Figyelmezzünk *Shakespeare*' ama' nagy jelentőségű szavaira:

Kinek szívében nem fakad zene,
Kit nem hat át a' bájhang' zengzete.
Annál a' romvágy, csel, meg árulás
Tanyáz, kedélye tompa mint az éj,
Es szenvedelme sötét mint pokol:
Annak ne higyen senki.

Velencei kalmár.

Ezen ész, és szív-zene felé delejtettek eleitől fogva az igaz socratismus' hívei; *Horác*s az élet' zenéje' tanulmányába és létesítésébe helyezi a' philosophia' lényét:

Nimirum sapere est, abjectis utile nugis,
Sed verae, numerosque, modosque ediscere vitae.

Még a' német bölcselek' egyikét, *Ancillont* is, mint a' nagy *Leibnitz*' méltó tanítványát, ekkép dicséri a' franczia Institut' egy tagja: „*Ancillon* saját fénylő példája által mutatá meg, hogy az igaz philosophia' célja nem az, hogy lerombolja, hanem szaporítsa az igazságokat, iránya az, hogy öszhangba hozza az érzelmeket az elvekkel.“

És itt már kedves alkalmam nyílik, nyilvánítani honunk' nevesb bölcészeiről — bár ezek, szorosán véve, a' szakbölcselek' koszorújába nem tartoznak — ez örvendetes igazságot, hogy ezek, bár rendszert az életharmoniára nem építettek, hatalmasan delejtettek azonban mégis e' világelv felé, és a' harmonistica' hívei voltak. Ilyenek valának: *Vitéz*, *Janus Pannonius* a' XV-dik században; az

újabb korban pedig, hogy az előket ne említsem : *Kazinczy, Berzsenyi és Kölcsey*, mely eredményt, annak idejében, ha élek, a magyar academia elé terjeszteni el nem mulasztom, — ezek hívei voltak a' széles e' világon elterjedett, üdvös socratismusnak, mellynek áldott iránya vala, a' biocalia, vagy életszépítés. Nem régiben is egy kedvelt bölcselőnk, *Szontagh Gusztáv* úr, harmonicistai szellemben. előcsarnokot, Propylaeumot emelt a' nemzeti életre vonatkozó magyar philosophia' számára, melly névben sokan megütköztek : nem foghatva fel ennek nagy jelentését ; én pedig most, parányi erőmmel, a' „Magyar Parthenont” alaprajzolni szándékozom : mellynek fő iránya, építeni az egyedül üdvösnek talált hellen philosophia, főleg a' socratismus' alapelveire ; de mivel a' hellenek' philosopsiája még korán sincs bevégezve, mint ezt Aristoteles hívé, és e' derék bölcselők még nem ragadtak el minden koszorút előlünk, szándékom e' félben maradt főtemplomot ép úgy kiépíteni mint Európa mívelt nemzetei a' kölni főegyházat egyesített erővel, teljesen elkészíteni ügyekeznek. Használandom e' czélra az új kornak philosophiában tett roppant haladásait, mint az emberiség' köz kincseit, használandom főleg magyar bölcselőink, költőink, szónokaink' harmonicistám felé delejtő tanait, és világnézeteit : minden kornak megadva azt, mi az övé, de azt sem titkolva el, hogy valamint majd minden a' hellen és latin classicai régiségen épül, melly széptanilag utólérhetlen : úgy a' hellen philosophiát is, eddigelé egyetlen bölcsészet is felül nem múlta.

Úgy van ; az ész, és philosophia' fönsege, a' föld' minden hegyeit mellözve, az atticai acropolist, vagy földemelvényt, szemelé ki dicső szállásának : itt trónolt a' bölcseség' istennője, Athena, mélynél szebb jelve nem vala sem az egyéni sem a' társalmi élet-bölcseségnek. Dicső hegy ! terólad sugárzott le az igazán emberi műveltség' világa ez ó korban mindenfelé ; és te léssz még a' későbbi századokban is ama' második Szion, mellyet megkedvelt az úr Jákobnak minden hajlékai felett. Itt tanított a' nagy *Socrates*, atyja és vértanúja az igaz életharmoniának. Itt működött *Plato*, kit a' művelt ó kor úgy tisztelt, mint a' bölcsék' istenét. Itt vala a' Lyceum, mellynek maradandó nevet biztosított *Aristoteles* ; itt a' *Cynosarges*, melly örök emléke az *antisthenesi*, itt a' pocile, melly hajléka volt a' zenói, itt ama' szerény kert, melly kedvelt tanyája volt az ó világot bálványozástól megmentő *epicuri* élettudományak. Állanak ugyan még mind a' Propylaeumok' néhány hófejér márványoszlopai, állanak a' Parthenon' szentelt falai ; és rajtok a' hellen nagyság 's méltóság' mondhatlan kifejezése fénylik : de láthatni ezeken a' vadkor, és a' hódoltató népek' barbárságát is, és azt, hogy Hellasban az életszépítő philosophia' trónja ledöntetett, és ennek hajdani dicsősége és üdvadó befolyása elenyészett.

Azonban az, mi igazán nagy, a' mi fönseges, a' mi isteni, örök romba nem dőlhet. *Astraea* az égbe költözhetik, de itt hagyja

oltárait, mellyek' tüzei soha végkép el nem alusznak; Themis a' közeledő durvaság elől elfut, de mérserpenyői teljesen össze nem törethetnek; Urania eltávozik, de másutt fénytemplomot emel, és méltó papokban hiányt nem szenved. Így a' bölcsesség' istennője is, a' szüz kedélyű Athena. A' hellen Parthenon bár kisebb és fénytelenebb alakban tünedez elé minden művelt nemzeteknél, ép úgy mint a' világhírű capitolium Washingtonban, Péter' főtemploma még nálunk is Esztergomban.

Ha tehát nemzetünk végkép elenyészni, ha egyéni, és társas életet szépíteni, és más művelt nemzetekhez, kikkel egy családi körbe lépett, méltó lenni óhajt, illő, hogy az élet' fő bölcseségének is állandó Parthenont emeljen; mert nincs bizonyosb, mint hogy a' fensőbb élettudomány az, melly nagy eszméket terjeszt, szilárd elveket állít meg; mikből folynak a' nemzeti dicső tettek, mint bőerű forrásból a' patakok. Munkáljunk tehát nemzeti életünk' szépítésén a' mondott irányban; annál inkább, mert nincs okunk félni a' borús jövővendőtől, és ha itt egyesített erővel működendünk, jóval kevesebb akadályokra találandunk ezután, mint lefolyt nemzeti életünk' eddigi bármely korszakában.

A' MAGYAR PARTHENON'

MÁSODIK ELÖCSARNOKA.

PALLAS,

VAGY

AZ ÉSZ' TISZTELETÉNEK

ROPPANT EREDMÉNYEI.

Mens agit molem. Virgil.

A. JAGGAR PARTITION

LABOUR BLOOD & SWEAT

1911

1911

IN THE TENTH YEAR

OF THE REPUBLIC

Published by the

A' MAGYAR PARTHENON' MÁSODIK

ELŐCSARNOKA:

P A L L A S.

VAGY AZ

ÉSZ' TISZTELETÉNEK ROPPANT EREDMÉNYEI.

Életharmoniában nyilvánítám, hogy több éven át gyűjtögetett philosophiai dolgozataim' töredékeit egy általam harmonicainak nevezett rendszerbe összeszedni és *Magyar Parthenon* czim alatt, ha élek, kiadni szándékozom.

Addig is, hogy a' tisztelt Academia láthassa, minő irányt tartok magam előtt, és mint akarok épen nem iskolai újabb rendszert alkotni, hanem hazám, 's nemzetem' egyéni és társalmi élte' szépitésére és a' honi philosophiai műveltségre parányi erőmtől telhetőleg hatni, itt, említett Parthenonom' második előcsarnokát ismertetem meg, eléadva ebben azt: mi *főlséges ideált* tisztelt a' hellen, különösen Athen, Pallasban: a' ki sajátlag jelképe vala az egyéni és társalmi életszépségnek, és mi roppant *hatása* vala e' párnélküli, és valóban csodálandó symbolnak mind az itt született philosophia' keletkezésére, mindazon nemzeti dicsőségre, melyet a' hellen aranykorában víva ki magának: olly nemzet, kiről nagyítás nélkül elmondhatjuk, hogy az utána következett minden nép, és kor' tanítójául rendeltetett, és emberi nemünk' szellemi képzésire példányul állítatott.

Mikép jutottam ez első tekintettel túlságosnak látszó szemléletre? szabad legyen már most eléadnom. A' rendszeres bölcsészet, — az életbölcsesség és az egyetemes lángész' ama' legszebb gyümölcse, — mikép jói tudjuk, a' helleneknél született. Nem is születhetett ez másutt, mint itt; mert olly kitünő lelkülettel, és észsajátokkal egy nemzet sem vala soha úgy ellátva, mint ez; a' ki élénk érzéket nyerve mind a' természet, mind a' műszépségekre, éber figyelmet tanúsított a' természet' nagyszerű jelenetei iránt, és

ezeket nem csak csodálta, hanem okait is fürkészte; nem úgy, mint más nemzetek, kik hittek, de nem vizsgálgodtak, élveztek, de élveziket szellemíteni 's nemesbitni feledék. Ez mindent maga akart látni, és vizsgálni, ez által arra törve, hogy mindenben önálló nézetei, eszméi és elvei legyenek. Mondhatlan tudomány-, és ismereszeretet lelkesíté őt, és ha mit feltalált, 's fedezett, jobban örült annak, mint a' barbár nemzetek bármely testi élvezetnek. A' haladási és tökéleysítési vágyi is rendkívüli volt a' hellenekben. Nem tespedtek ők, mint a' keleti népek az aggszokás, a' mesés hagyomány' henye várában, nem aludtak a' mythus' bölcsőjében, hanem valóról valóbbra, szépről szebbre, jóról jobbra menni szerettek. Különösen bálványozák a' szellemi 's a' polgári szabadságot, és nálok találunk az emberiség' évkönyveiben legelsőben olly hősökre, mint *Solon*, *Lycurgus* és *Timoleon*, kik a' nekik nyujtott koronákat el nem fogadák. Ide járult ama' nagyszerű ipar, és szorgalom, melly keblöket feszíté, minden szép, nemes, fenséges' irányában. Az aljasb tárgyakra vonatkozó ipar ugyan lakhatik a' míveletlenebb nemzetek' fiaiban is, de már a' tudományos, — és szép műipar ezeket nem ékesíti: mikben a' hellenek egyedül fénylettek az ó korban. Nem csoda tehát, hogy az igaz bölcsesség' istennője, Pallas, illy philosophusi lelkű, szabad szellemű, finom érzékű, iparos, öngondolkodó nemzet közt fogott szállást; és itt szállásolva a' hellenből olly népet képezett, mellyhez hasonlót sem előtte, sem utána a' világ nem látott.

Ezekből átláthatjuk, hogy a' philosophiai míveltség, épen nem közönyös, és maradható, mint ezt a' vele ismeretlen nemzetek vélik. Vannak elegen, kik nem ismerve a' nagy különbséget, melly van az iskolai, és az életphilosophia között, úgy gondolkodnak, mintha mindkettő csak olyatén pompára való díszvirág volna, miket a' vallás és józan ész mellett könnyen nélkülözhetni. Ámde nincs annál bizonyosb, hogy, bár a' gyakorlati és életbölcsesség' hasznai kézzel nem foghatók, mégis ez az egyéni, és nemzeti szép élet' egyedüli föltéte: és, a' melly nemzetnek határizott, tiszta, és ép philosophiája nincs, az, minden hajdani híre, neve, dicsősége mellett, barbár és boldogtalan: ilyen is marad mind addig, míg eszét a' józan bölcsészet' szövetneke által fel nem derítendi, jellemét ennek segítségével nem szilárdítandja, izlésit ki nem képezendi. A' józan philosophiai míveltség ép olly szükséges a' nemzeti fölvirágzásra, jólétre és dicsőségre, mint az észszeres gazdaszat a' földmívelésből meritendő nemzeti gazdaságra. Az eszből, a' mívelt értelmiségből telik ki minden, nem csupán a' földből; és ott lehetnek Algír, Tunis, Tripolis' édeni termékenységű tájai, meztelen szegénység, és rablásra kényszerítő bűn uralkodandik itt, míg az ész, és ennek társa, az ipar föl nem ébresztetik, és üdvös munkakörét el nem foglalja. Innen ered az *eszművelés'* szüksége, mellyre a' józan philosophia segít.

Nincs annál veszélyesb tévely, hogy a' philosophia nélkülözhető tudomány, sőt sok tekintetben még káros is lehet. Mert azt, mit *Aristoteles* ismeretes metaphysicája' előbeszédében mondott : Lehet u. m. a' philosophiánál szükségesb tudomány, de előkelőbb egy sem; vagy azt, mit *Hegel* állít mikép : „A' philosophiát a' fényűzés egy nemének lehet tartani, mennyiben a' fényűzés, mint élvezet és foglalkodásokat jelent, mik nem a' köz szükségnek, oly illyennek tárgyai;“ ezeket csupán az elmélő, szemlélő, és iskolai philosophiáról kell érteni, melly a' *tudat' philosophiájának* neveztetik, és jobbadán vagy fürkészhetlenneket, vagy csak tudalékra valókat, 's curiosumokat vizsgál. De már a' rendszeresített életbölcseiség, melly az élet egészletére vonatkozik, észet, szívet, izlést akar művelni, nemesbítni, műszók' pókhálóiba burkozni nem akar, észet, erkölcsi és szép érzelmet élesít, szóval, életharmoniára vezet, miként ezt tevő hajdan a' socratismus; az illyen philosophia épen nem nélkülözhető, sőt mindenkinek egyedül szükséges, és a' kebel' mindennapi szükségének kielégítésére ép olly nélkülözhetlen, mint testi tápszer az állati életre.

Hoc opus, hoc studium parvi properemus, et ampli.

Si patriae volumus, si nobis vivere chari. — *Horatius*.

Magam is jelen nemzeti sülyedésünk főbb okairól gondolkodván, ezek közt ott találám a' philosophiai műveltség' parányiságát, sőt úgyszólván nem is létezését honunkban. Magyar academiánk érezve e' gyökeres hiányt, mindjárt pályája' kezdetén föltette e' fontos kérdést : „Philosophiát illetőleg, miben, és mi okra nézve vagyunk hátrább némelly nemzeteknél?“ Feleltem magam is e' nemzetünk' életibe vágó kérdésre : de e' dolog pár évtizeddel történvén ezelőtt, ekkor még sem a' magyarnak tudományos, erkölcsi és széptani jellemét úgy, mint jelenleg, nem ismertem, sem az elismert baj ellen alkalmas gyógyszerel elémutatni nem bírtam. Most már húsz évi búvárkodásaim, 's tapasztalataim, kincseit bírva, látom, mi mélyen rejlik a' bajkútfő; és tisztán áll előttem, e' nagy igazság, hogy mi a' philosophiai műveltség' föltételei nem bírva sem most, sem annál inkább ezelőtt, nem csoda, ha annak áldásait nélkülözzük. Az igaz philosophia helyett tehát bírjuk a' *sophismust, rabulismust*, és Juno helyett felhőt ölelünk, mi, a' kik kevés, de annál dicséretesb kivétellel az igaz philosophiát soha nem ismerve, ebbe szerelmesek nem lehetünk; annálfogva ezt nem mint czélt, hanem csak mint eszközt tekintve lettünk, mint *Széchenyink* megjegyzé : a' rabulismus' mar-taléki, és *Kölcseykint* : prókátor nemzet .

Azonban nem mi vagyunk elsők, kiket e' szerencsétlenség ért. Athén, a' bölcsészet hazája, Socrates' korában, már majd így járt, mint mi; a' különbséggel, hogy e' fenséges bölcselőt a' sophismus megdöntötte ugyan, és halálra ítélte a' félre vezetett nép által; de az említett nagy férfiú pérnélküli életbölcészetét el nem temethette. Nálunk pedig magyaroknál, fájdalom! eddigelé a' sophi-

smus, és az ál-bölcselés emberére nem talált. Ez tehát, mint egy daemon rombolta, iszappal elöntötte a tudományos, erkölcsi, egyházi, és polgári műveltségünket, és a nép vezetőjéül feltolva magát, ennek hajdani szebb jellemét elferdítette, ennek eszét, szívet, lelkiismeretét hamis elvekkel megmérgezte. Különben is a philosophiai műveltség tetőpontja, koronája és diszvirága lévén az összes műveltségnek, mi, a kik geographiai helyzetünknel fogva is emerre el nem juthattunk, és csak önfentartási szük körre szorítkoztunk, igen messze estünk a hellenektől majd minden tekintetben: a kik közt tündöklött philosophiai műveltség történelmének előadása, ennek eredete, fejleménye, földériteése, már csak azért is főérdekű lehet előttünk, hogy mi is épött vagyunk most, a hol volt a hellen, a sophismus uralkodása alatt, Socrates előtt; és, bár több mint kétezer év fekszik közöttünk, mégis viszonyunk e részben csaknem ugyanaz: és vérmes remény nélkül hihetjük, hogy, ha az igaz életphilosophiát, mellynek alapját a nagy Socrates veté meg, — lángésszel felfogva, Pallas symbolumát, mint az egyéni és polgári életharmoniaja, és a szép élet ideálja jelképét — közelebről megismerjük, és ennek oltárán hevesebben, mint eddig lehete, áldozandunk, tapasztaladjuk mi is, ép úgy mint a hellenek, a philosophiai műveltség kiszámíthatlan áldásait, és a mi a bölcsesség vég iránya, nemzetünk bizony most nem szép életét szebbé, sőt dicsővé tehetendjük. Most már térjünk kitüzött célunkra, és szóljunk az *ész tiszteletéről és ennek roppant eredményéről*.

Alig találunk feltünőbb és különösb jelenetet az ős régiségben, mint azt, hogy egy élénk képzelmű, szép viseletű, eleven vérű, iparos és mélyen gondolkodni szerető nemzet jeleshjei, elhagyva az elemek, a hősök, az érzéki gyönyörtárgyak imadását, az isteni örök észnek, a világban fénylő törvény és rend alkotójának, és ennek kifolyásának, a polgári legfensőbb értelemnek, a társalmat szépítő mindennemű iparnak, az ezt bátorságosító férfias vitézségnek, az alsóbb s fensőbb művészetnek, az erkölcsi tisztaságnak emel oltárt, és ennek jelképét szerencsésen eltalálva, neki *Parthenon* név alatt, Athénben a fellegvárban, még ma is fennálló főtemplomot épít. Mikép a hajnalcsillag föltetszése örvendetes előjele a napnak: ép így az *ész tisztelet* Athénben, előfutára vala az európai magasb műveltségnek, és annak, hogy közel az idő, mellyben itt a babonás vallások eltöröltnének, az ezek által lenyomatott ész fölemelendi fejét, születendik az igaz bölcsesség, és a világ egy szebb jövőnek s műveltebb kornak nézhet elibe.

Pallas vagy az ész tiszteletében látjuk tehát a bálványozó nemzetek elláthatlan tömegében föltünni az *egy-istenhivés*, vagy *theismus* első sugárát; melly nem téveszté össze a természetet, mint művet ennek alkotójával, a teremtményt az ezt alkotó örök és végtelen észszel: ennek teljességét nem engedé részekre szakad-

ni, 's a' természet' részeiben egy-egy istent gondolni; hanem alap-
elvül föltevé, hogy a' természetben rejlik egy hatalmas bölcs, és
jó értelmiség, melly ezt kormányozza, ép úgy mint a' családatyja
igazgatja házanépét, király országát, és vezér hadait. *Anaxagorasz*
látta első a' parthenolatriában rejlő, e' nagy és eredeti gondolatot,
a' hellenek közt, ő vallá első azt, hogy a' fölény más nem lehet
mint ész — *182* — kit illet egyedül az isteni tisztelet: nem pedig
az eget, földet, napot, holdat, Cerest, Bacchust, Neptunt, Plutót,
és egyebeket. Természetes vala, hogy ezen még akkori új eszme,
melly hadat izent a' sokisten-hívésnek, kebellázító vala az atheni nép
előtt, és életébe kerül vala Pallas' ezen főpapjának, és mysteriuma'
legjobb magyarázójának, ha Pericles minden szónoki erejét meg-
vetve, sőt még a' sírás' fegyvereihez is folyamodva, *Anaxagorast*
a' nép' dühe elől meg nem menti, mikép ezt a' bévezetésben már
érintettük.

Lássuk már most azon *öscényt* és, ha úgy tetszik, lépcsőt,
mellyen Pallas föllépett az isteni fenségre, és magasságra, mellyről
aztán a' költött isteneket letaszította, és elvégre maga országolt
egyedül. Alig gondolnók, mi régóta van az, hogy a' világot az ős-
chaosból kivévó végtelen ész, a' földet illy szép alakba öltöztető ér-
telem, a' forradalmakat legyőző, és a' társalmat kibékítő, és ren-
dező politica, a' tiszta keblű *százek'* kellemes alakját választá el ma-
gának jelképül, és ezen jelentékeny forma alatt kívánt tiszteltetni.
Már *Salamon* héber király a' teremítő és világrendező hatalom mellé
adja szűz leány' alakjában a' bölcseséget: ép úgy mint a' hellen
mythus Harmonia nevű szűz hölgy által szedetli rendbe az őszürtö-
meget; egy másik mythus pedig Zeüsz mellé állítja segédül Pallast,
kinek segítségével győzi aztán le amaz az istenek ellen felzendült ti-
tánokat.

A' héber költő és bölcselő, *Salamon*, illyen szavakat ad a' böl-
cseség' szájába:

Az úrnál voltam világ' kezdetén,
Mikor még semmi tenger nem vala,
És nem fakadott még semmi forrás,
Halmok nem voltak, sem magas hegyek;
Földet nem fedte mező bíbora,
Az ég tüzei még nem égtenek,
Segéde voltam az ég' csarnoka,
A' föld' alapja' építésekör.
Engem hát, mint a' fő úr' szerelmét,
Növendékét, és legfőbb gyönyörét
Hallgassatok, és bölcselkedjete.

Péld. VIII. 22. 23. v.

A' héber költő, hű az ázsiai spiritualismushoz, nem ereszke-
dik mélyen a' symbolismusba, és nem írja le a' bölcsesség' alakját,
öltönyét, és fegyvereit: de már *Homér*, kit követének a' művészek,
jelesen a' költők, szobrászok, és festők, elevenen előnkbe állítja a'

kékszemű Pallast (Iliad. V. 719—856), mint fegyveres szüzet. kinek sisakja tündöklő, aegise félelmet gerjesztő; győzelme ennek bizonyos, és még Mars' irányában is ellenállhatlan. Fő jelleme vala tehát Pallasnak a *harczkészség*, az igaz ügy' erélyes védelme, biztatása, lelkesítése a' derék bajnokoknak, péld. *Achilles*, *Ulysses*, *Diomedes*nek, és ez azért, mert az ősvilág legjobban igénylő férfiakban a' vitézséget, ez vala akkor a' dicsőség' tetőpontja; és meg is kell valani, hogy igen sok isteni rejlik olly hősből, kiből annyira hág a' lelkesedés, hogy a' hon' megmentését tűzve ki, semmi előtte az élet.

Lássuk már most: minő erényeket tüntete ki Pallas a' *béke' idején*. Ha ő amott férfias tulajdonokkal diszlett, — mert melleleg megjegyezve, az ősvilág még a' hölgyekben is megkívánta a' hadi erényt, miként ezt látjuk az amazonoknál, kik egyetemes tisztelet' tárgyai voltak, és a' Phidiás által készített Pallas' remek szobrához tartozó aegisen is, mint hősnők, elül állottak; — itt már a' *legszebb hölgyiséggel* tündöklött. Miben áll ez? jól érté a' hellen finom tapintat. Az erkölcsi tisztaság ez, szüzesség' neve alatt. Pallas örök hűséget esküdvé az erénynek, mellynek jelvé vala, ez irányban nem tölté életét az erdőben vadászattal mint *Diana*; nem is az az érzéki vágyak' táplálásában hiúsággal, mint *Cytherea*, nem egyedül a' tisztel de trivialis földműveléssel mint *Caeres*, nem csupán a' fényűzéssel, és férje utáni leseködéssel, mint a' szerelemföltő *Iuno*; nem a' világtól elvonultan, mint *Vesta*; hanem a' tiszta erkölcsiséget követve, melly feje a' bölcseségnek, elsöben áldozott a' műiparnak; és nem szégyenlő az olajfa- és lentyenyésztést, a' fonást, a' szövést, a' varrást, és a' legszebb öltönyöket Homér szerint ő készíté a' jelesb istennök' számára. Hölgyi foglalkodásai közé tartozónak tekinté a' betegek' ápolását: mit megtanulva Pacontól — kit Heyne' megjegyzése szerint a' későbbi mythologok Apollóval összetévesztettek — a' gyógyászatot szorgalommal üzé és *Hygiea* nevet is viselt. Lehet-e ennél szebb hölgyi ideál? és a' szöpnem illyennek nevezhető-e, ha szíve nem áll nyitva az emberi legnagyobb nyomorok' enyhítésére?

Valóban minél tovább vizsgálkodunk e' tárgyban, annál inkább átlátjuk, mi mély *metaphysicai*, *politikai* és *életphilosophiai* bölcsesség rejlik Pallas' symboljában, és mi tisztult eszmék kívántattak illy nagyszerű ideál' kigondolására, és ennek részei' ügyes összeállítására. *Istenészeti* tekintetben már említők, hogy Pallas úgy tünik elé, mint a' természetet kormányzó ész, melly ezt törvényei által igazgatja, mint rendőr, ki a' békét megzavartatni nem engedi; mint tiszta tökélyes szentség, a' ki szüz orcájára soha szennyet nem vehet; mint utólráhetlen művész, kinek remekelt bár az emberi művészet utánozza, de soha utól nem érheti. Mi könnyű vala illy elemekből az eddig sok-istent hívő hellennek elvonni az egyisteni ideált, és szertelennek találni a' nagy *physicai* erővel bíró, de erkölcsi fenséggel épen nem fénylő Zeüsz' symbolját, képtelennek tekinteni

istenek 's emberek' atyjában a' feslettséget. Így jártak a' többi istenek és istennök' jelképei is, mint részint tökéletlenek, részint gyarlón emberiek, részint baromiak.

Aegyptusban ugyan még Pallas' jelképe nem hágott említett tökélyre. Itt az még csak a' természetet képviselte, és így a' világ-istenlénél tovább nem ment; és a' saisi *Neitha* jelenté a' nagy természetet, melly leleplezve állott annak jeleül, hogy ez saját titkaiba senkit beavatni nem akar; bár a' józan világosodásnak épen nem el-lensége: mit kijelentett azzal, hogy ünnepe' éjjelén — mellyet Herodotus *gyertyagyújtás* néven emlit (Euterpe, Cap. 62.), nem csak Sais városa, hanem az egész vidék fényesen kivilágították. De már Hellasban, főleg Athénben, több volt Pallas, mint a' saisi *Neitha*, itt észisten vala, jelve az isteni és emberi bölcseségnek, és így jóval fensőbb lény a' gépszeres természetnél. Itt már úgy tekintették, mint a' természetben működő ész, kitől igen sokat lehet tanulni, jelesen: szünni nem tudó ipart, csöndes és lármátlan működést, anyai gondoskodást magzatai' kényelmeinek megadásában, számokra számtalan gyönyörforrások' felnyitásában — innen, miként Pausanias írja: Minerva mater czím alatt is tisztelték, a' ki csaknem pazar jó-sága mellett takarékos, és semmit kárba veszni nem hagy, hanem gondosan felhasznál bölcs czéljaira; a' ki egyszerüen nagy, nem színlő, tettető, csalárd, kegyetlen tréfáju, mint péld. Venus, hanem őszinte, nyílt és teremtményei' belbecsét, ezek' külalakjával tanusító, ember-n kezdve a' legártalmasb féregig.

Hogy az ősvilág a' természetet imádá, ez igen könnyen meg-fogható: mivel ez tükre, és méltó jelve a' fölénynek; ugyanazért azokat, kik ennek szépségeit ismerik, háromfélekép hat, úgymint *eszökre* tanításai, *szivökre* példája és sajátai, *kedélyökre* szép és fenséges jelenetei, és néha borzalmas változatai által. Oktat tehát, és int, földidit és rettent, vigasztal és bátorít. Mint a' rend, har-monia és czélszer' remek példája tiszteletre, mint jó anya szeretetre gerjeszt; mint művész, mükiállításai-val gyönyörködtet; mint jó tár-salgó kedélyünket öszhangba ringatja, kedélyborúinkat ártatlanul és kábítás nélkül felderíti.

Innen az öszhangzólag mívelt lelkek, mindig kedvöket lelik ennek barátságában, főleg a' költők, bölcsek, és vallásos érzelműek. Elsők kerülik a' mirigyos anyaggal teljes néptömeget: a' bölcsek kedélyesen vizsgálák ennek törvényeit, és a' vele társalgás' javait ismerve, a' magányban nagyokká képezék magokat azt tartva, hogy a' polgári élet' hiúsága, lármája, fényüzése, színmutatása, és csa-ládságától megválva, vissza kell ehhez térnünk, és az egyszerű, tiszta jellemű, magával mindig öszhangzó természethez híveknek lennünk; mit a' stoicusok így tettek ki: *Naturae convenienter vivendum.*

Hogy Pallas a' természet' istennője volt, ép úgy mint a' saisi

Neitha, arról már csak ezen régi elv is meggyőzhet: nihil invita Minerva, seu natura. És mivel a' természetben sok isteni, sok szép, sok fenséges, sok erény, sok tudomány rejlik: nem csoda, hogy ez ébreszté fel első a' bölcselő észet, főleg a' helleneknél, kik elsőkként láták, hogy kell itt rejleni valamely rendező, örök, mindenható, végtelen észnek, kit illet egyedül az imádás; mert ez tartja össze a' világot, ez azon harmóniát, melly nélkül ez zűrtömeggé változnék. Pallasban tehát imádák az örök észet, és isteni fölényt; mert illyentől telhetik ki, és nem a' gépszeres természettől az egyetemes törvényhozás, melly sok ágazatú, lévén a' természetben *cosmicai*, *physicai*, *észteni*, *erkölcsi*, és *széptani* törvények, mellyek egyedül érdemlik meg a' törvénynevet; mert egyetemesekek, állandók, és egy túlnyomó, a' világ' tömegén fölülemelkedett eszes és bölcs erőnek, 's hatalomnak kifolyásai. Bölcs hatalom hozható öröklétre a' szép világot; nem pedig a' vaksors, nem az értetlen fatum, és az ellenállhatlan szükségszer, mellyek mitsem ügyelve a' czélszerre, az okos lények' jó, vagy rossz jellemére, zsarnokilag parancsolnak és uralkodnak; miként ezt régen a' *chaldéusok*, később *Epicurus*, jelenleg a' *musulmanok* hitték, és hiszik; amazok ennél fogva tagadva a' fögondviselést, és erkölcsi szabadságot, és a' halál utáni jutalmazást vagy büntetést.

Pallas' mysteriumaiban ezekkel égtávolilag ellenkező tudomány tanították, melly ellenlábosa vala amaz őshitnek, minél fogva még az istenek is alája vetvék a' *fatumnak*, annál inkább az emberek; itt már kifejlett az egy istenhívés' csirája, és *Antisthenes*, daczára a' népbabonának, bátran ki meré mondani: *világisten* csak egy van; *nemzeti* pedig annyi, mennyi a' nemzet. Pallas' theológiájának titkos tanai tehát ezek voltak: Egy a' fölény, és ez nem más mint az örök, és főbölcsesség, Pallas' jelve alatt tisztelendő, a' ki jutalmazó és büntető ¹⁾; van erkölcsi szabadság, és erény — Pallas arethusá; — van halhatatlanság és e' földinél jobb élet: végül a' fölény, mint a' világot kormányzó, és fentartó értelmiség és jóság, erénnyel tisztelendő. Világosan tanusítja mindezeket a' Pallas' mysteriumaiba kétségkívül beavatott *Cicero*, ki ezt mondja Pallas' mysteriumairól ²⁾: „Mihi cum multa eximia divinaeque videntur *Athenae* tuae peperisse, atque in vita hominum attulisse; tum nihil illius *mysteriis* quibus ex agresti immanique vita, exculti ad humanitatem, et mitigati sumus: *initiaque* ut appellantur, ita revera *principia vitae* cognovimus: neque solum cum laetitia vivendi rationem accepimus, sed et cum spe meliore moriendi. Pallas' titkos tanaiból aztán könnyű vala *Pythagoras*nak következtetni e' szép tudományt, hogy: Isten a' harmonia' létesítője, melly öszhang fentartja a' világot; *Platón*nak ezt,

¹⁾ Pausaniasnál: *axiopoena*. *Lacomica*. C. 15.

²⁾ De legib. II. C. 14.

hogy : a' fölény egyedüli rendezője a' természetnek ; *Aristoteles*nek, hogy : az első mozgató , mozdulatlan áll ; *Anaxagoras*nak , hogy : nincs több és egyéb isten , mint az ész : a' nap pedig nem egyéb mint megtüzesített kő , vagy izzó érczdarab ; *Epicurus*nak , hogy : a' természet , és ennek részei nem érdemlik az istenlést , mikép *Lucretius*nak alúl idézett verseiből láthatni ¹⁾ ; és általában a' *pythagoreusok* azt , hogy : Istennel kell társalogni , ennek szeme előtt járni , ennek kegyeit a' szív' tisztasága által megérdemleni .

Mi roppant eredmények folytak , eszvallást illetőleg , ez üdvös és szívet 's lelket fölemelő tudományból , már most ezt vizsgálgaszuk . Elsőben Pallas' tiszteletével , bár nem mondhatni , hogy az emberiség' ama' világszemlélete , melyet már ma babonásnak nevezhetünk , egészen leomlott , vagy meggyöngült , mely abban állott , hogy a' nép a' közép alakot mellőzve , mindent a' fő és utolsó okra , a' fölényre vitt ; pl. hívé , hogy az isten mennydörög a' felhőkben , minden élőfában egy-egy *Dryas* , minden forrásban egy-egy *Najad* , minden ligetben egy-egy *Oread* él ; nem lett vége , mondom , ezzel ezen gyermeki gondolkodásnak : de azt sem tagadhatni , hogy az észtisztelet által , legalább a' gondolkodó fejekben egy más *világszemlélet* keletkezett , melyet már *észszeresnek* lehet nevezni , és a' mely abban áll , hogy mi felhagyva az említett gyermekes észjárással , hiszszük , hogy a' fölény a' világkormányzásban , ép azon észtörvényeket követi , mik lelkünkben mélyen gyökereznek ; minők : az oki kapcsolat , a' folytoniség , az öszhang ; viszont a' következetlenség , és ellenmondás' kikerülése . Midőn a' babonás *irokés* látva , és hallva a' *Niagara* folyó' zuhatagát , még ma is ebben a' világ' nagy lelkét féli , és rettegi : ugyanakkor a' mívelt európai látja ebben a' physical okok' fenségét , és éldeli azt , mint széptani fellengős tárgyat , és olly természeti jelenetet , minőt a' világ' minden művészei sem tudnának kiállítani . Midőn a' babonás *siciliai* , hajdan szemlélve az *Etna*' kitörését , rettegte ebben az eget megrohanni akár *Encaeladust* ; ma úgy tekintjük ezt , mint természeti nagyszerű tüneeményt , mely alá van vetve a' physical törvény' korlátozó fenségének , és szükséges távolságra állva ettől , tőle mitsem félünk . Így lön aztán , hogy a' világon fölülemelkedett örök ész' tisztelete , és a' bennünk is létező értelem' kifejtése által — mert ebben áll a' parthenolatria' lénye — apránként lehűltak azon isteni , de nem érdemlett fénykörök , mikkel ezelőtt fénylettek a' természet' személyesített , és saját jelvekbe burkolt részei , pl. a' nap , hold , föld , terger , tűz , szerelem , stb és annál jobban elétűnt az isteni örök ész ,

¹⁾ De rerum natura , Libr. V. 196—200. v.

Hoc tamen ex ipsis coeli rationibus ausim
Confirmare , aliisque ex rebus reddere multis
Nequaquam nobis *divinitus* esse paratam
Naturam rerum , tanta stat praedita culpa.

melly ezeken szelid hatalommal uralg, és trónján ülve, senkit maga mellett nem tűr.

Pallas' párnélküli jelve háttérbe tolván, sőt a' gondolkodó főben megsemmítvén a' babonás világszemléletet, a' bölcsek apránként eljutottak egy, az isten' létezését támogató hatalmas *védvényre*, melly a' nagy Socratesnek köszöni létét, mikép Xenophon' memorabiliaiból — Libr. I. Cap. 4. — kitetszik. Ez az úgynevezett *physicotheologiai védvény*, mellyet a' stoicusok bámulatos szépségre kifejtettek, mint ezt Cicerónál látjuk — De Natura Deorum. I. II. c. 47—64. — Ezen isteni észfölség mellett harczoló védok ekkép hangzik: „Az ész' sajátja sőt előjoga a' törvényes rend, a' *harmonia*, a' *szépség*' eléhozása és fentartása, mellyek a' világban szemmel láthatók. Ámde rend nem is képzelhető, rendező szépség szépitő, törvény törvényszerző nélkül; és ez a' fölény. Továbbá, az ész' sajátja a' *czélszer*, melly az élőműves testekben leginkább fénylik, és böles alkatóra mutat; melly rend és czélszer megfejthetlen, ha csak az emberi értelemmel és akarattal analog fölényt föl nem veszünk, a' ki az isten. Erre a' kétkedők azt mondják: gyöngé védvény ez; mert, ha a' világban van rend, e' mellett van elég rendetlenség is, főleg a' szellemvilágban, 's a' romlott emberiség között; ha van szépség, van elég rútság, és romlottság is, mit a' történelem tanúsít; ha van czélszer, van elég célhiányra mutató vak esemény is; és így szerintök vagy rendező, szépitő, és böles célokat feltevő isten nincs, vagy ha van, olly célokat tűz ki, miket el nem ér, vagy elérni nem képes. *Kant*' kifogásai itt ezek: „A' physicotheologiai védvény meggyőz ugyan bennünket a' fölény' *művészi* tökélyeiről, hatalmáról, de *erkölcsi* tökélyeiről épen nem; mellyek akkor fénylenének legszebb fényben, ha az emberiség egyetemes boldogsággal 's erénnyel tündöklenék; vagy, az erényes emberek legalább érdemeikhez mért jóléttel bírnának. Ámde az erény itt érdemlett jutalmát el nem vehetvén, sőt néha üldöztetvén is, úgy látszik, hogy a' fölény azt nem tette fel fő célul, mi legfőbb t. i. az *erényhez mért boldogságot*; és így említett védvény elégtelen; legalább ebből a' szent, a' jó, és méltányos fölényre következtetni nem lehet.“

Meg kell vallanunk, hogy fontos ellenvetés ez, és olyan, mire a' hellen bölcsek felelni nem bírtak, miként *Claudianusból* is láthatni ¹⁾. Mi sem tagadhatjuk ennek elégtelenségét, sőt gyöngeségét, ha ezt olly alakban mutatjuk fel, minöben ez áll Socrates óta mai napig. Igénytelen harmonisticám tehát, másutt már nyilvánított alapelvéhez hű, — melly egyesít, és épen nem darabol, összesít minden

1) *In Rufin. v. 13—15.* Sed cum res hominum tanta caligine volui Aspice-rem, laetosque diu florere nocentes, Vexarique pios: rursus labefacta cadebat Religio.

együvé illőket, és az egészletben keresi az üdvet, — más alakban, és lényeges módosítással állítja ki e' fenséges söt egyedül érvényes védvényt, melyet aztán az említett ráfogások épen nem terhelhetnek: ennél fogva én ezt collectiv jelleménél fogva *egyezményes védvénynek* — argumentum harmonisticum — bátor vagyok nevezni, mely is ekkép hangzik: A' világban létező söt tündöklő *harmonia* elvitázhatlan: létezik ez az *égi seregekben*, melyek együl-egyig gömbalakúak, az egyetemes súlyerőnek alávetvők, és körforgásúak; minél fogva úgy tekinthetők, mint egy isteni művészeknek egy perczet sem késő vagy siető óraművei ¹⁾.

¹⁾ Mivel az *égtani harmonia* legerősb bizonyossága, a' világot rendező és hatalmas törvénye alá szorító fölénynek; mivel továbbá az ég' theoriája végtelenül tökélyesb ma, mint lehet az ősvilágban, mit csak abból is kivethetünk, hogy az *üstökösök* Socrates' korában még légüteményeknek tekintettek, és megjelenésök félelemmel tölté be az emberiség' szívet, ma pedig ezek főleg *Newton*, *Dusejour* és *Laplace'* buvárlatalai után, a' napországhoz tartozó, bár excentricus ellipsisekben forgó, de mégis olly rendszer pályát tartó égitesteknek ismertettek, hogy látkörünkbe visszatérők pontosan előre megmondathatik: szabad legyen itt kissé bővebb felvilágosítással élünk, megtekintve avatott vagy égtani szemmel a' világ' bámulatos gépét. Mi fölségesen jár annyi évezredek óta a' világegyetem' óraműve, meggyőződhetünk erről, ha az *üstökösök'* csodaforgását szemle alá vesszük. Ezeknek ősvényei olly merészek, hogy ők az ég' minden sarkairól jöve, úgy látszik rendetlenül, söt önkényesen futkoszák be a' bújdosók közti téreket. Most a' nap, és Mercur, majd ez, és Venus, most ez és a' föld, majd ez, és Mars, most ez, és Jupiter közt futkosnak. Naptóli távolságaik is felette különbözök; így pl. *Halley'* üstökösének, mely 1835-ben hatodszor tűnt fel, és pályáját 76 év alatt végzi, naptóli távolsága 740 millió mérföld, napközele pedig csak 12 millió. Ez üstökös 1744-ben olly közel jött földünkhöz, hogy tőle csak 800,000 mérföldnyire vala, és fényfarkával az ég' harmadát befogta. Megdőbentek ezen látványra a' népek, meg maga az ég'ismérő *Euler* is, és féltve földünket az ebből következhető összeütközéstől, féltve magát naprendszerünket azon zavarodástól, mit ezen jelenet idézhet elé az egyetemes vonzerő' törvényénél fogva; sokan tehát ekkor 's ezután is úgy tekinték az üstökösöket, mint rendzavarókat, mik egykor olly forrodalmakat idézendnek elé földünkön, minők' nyomai már látszanak is ennek gyomrában a' különböző földrétegek 'chaosában, a' legmagasb hegyeknek találató tengeri állatok 's növények' kővé vált példányaiban, az elégett, és köszénné vált őserdők' maradványaiban. Úgy tekinték némelly égtanárok az üstökösöket, mint ropuló hatalmas bombákat, mik az ég' harmoniája ellen intézve, valaha még ennek rendjét felbontandják és jelen óraművét összetörendik.

Amde ez még eddig helytelen félelem volt, és hihetőleg az is marad; mert mikép *Lambert* és *Dusejour* tanítanak: „Olly complicált és összeszött mesterséges gépben, mint a' világegyetem, és a' napok' országai, lehető volna ugyan, az égi testek' egykori zavargásai miatt, a' köz romlás: de az isteni művész előre állatta ezeket, és jeles óraművét úgy alkotta, hogy főleg az excentricus üstökösök, ne menjenek mindig a' nekik kiszabott rendszer ősvényen, hanem a' nap és náloknál nagyobb bújdosók elött, ollykor a' zavarba hozás, és zavarodás' elkerülése' tekintetéből ki is térjenek.“ Miből ezen fő igazság foly, hogy ezen bámulatos világharmonia épen nem a' vak sors, nem az értetlen fatum, nem a' buta kényszer, hanem a' fő-

Létezik említett harmonia a földünkön élő *életműves testekben*, melyek, bár ezerféle változatosságban a gépi és mértani törvényeknél jóval följebb álló physiologiai törvényeknek hódolnak, és egy csodálandó *plastica* által, főleg az emberek olly elragadó szépségre fejlenek, melly bámulatos. Létezik a harmonia az *emberi észben*, melly az észjárás' változatossága' daczára eleitől fogva egy volt, és örök, az észteni törvények sohasem változván, az axiomák rendületlenül állván, és csak az alkalmazások' színezetében különböznék; miknek létezését semmi sophismus és paralogismus lerontani nem képes. Létezik a harmonia az *erkölcsi világban*; minek tanúja az erkölcsi törvény, melly a szívekbe íratott, és bármint iparkodjék *Montaigne* és *Mandeville* ezt a szokásnak, nevelésnek tulajdonítani, ez elvitázhatlanúl él a polgári törvényekben, a vallásokban, a társalmakban. Végül létezik a harmonia e' *széptani világban*, mellyet ferdén, és egyoldalúlag fog fel az, ki minden szépséget csupán a' külalakban vél rejleni; ez is figyelmet érdemlő ugyan, de még szebb és fenségesb a' belsezség, az erény, és a' való, ezek kölcsönöznek hájt az alakszépségnek is, és ezt megdicsőítik; voltak tehát eleitől fogva nem csak szépformájú, de szép lelkű emberek is, bár nem olly nagy számmal, mint a' köz természetek. Mind ezeket egybe foglalva létezik *cosmicai, physical, észteni, erkölcsi és széptani harmonia*, mint eredménye, és gyümölcse az ég-, természet-, ész-, erkölcs- és széptani törvényeknek: miknek érvényét meg nem semmíthetik a' tölök gyakori eltérések; mert nincs szabály kivétel nélkül.

Kérdjük már most, hol vették magokat ezen törvények? tán a' vaksors, a' fatum, a' kényszer' művei? Erre már följebb feleltünk; és míg eszünk' sark törvényeit meg nem tagadjuk, mindig kell állani annak, hogy az okozat és mívelet okot 's mívelőt, 's pedig elégségest tesz fel, 's postulál; melly *világelvet* semmi tévelmélet meggyöngíteni, és, mint *Kant* akará, csupán a' tapasztalás alá eső dolgokra szorítani, nem képes; áll ez rendületlenül örökké minden ép, 's józan eszű emberlény fejében.

A' törvény tehát, — melly rendet, harmoniát, szépséget, külsőt úgy, mint bensőt eredményez; — törvényhozót föltételez, és minőt? ollyat, ki teljhatalommal uralkodjék az általa teremtett és rendezett világon, a' porszemtől fogva a' napországokig, a' feregőtől az arkangyalig: annál inkább, mivel az ő törvényei egyetemesekek, öröklők, egyedül bölcsesek, és jók, nem úgy mint az emberekéi, mik csak akkor érdemlenek törvénynevét, ha amazok' tiszta kifolyásai,

harmonia' remekműve: a' ki előre látva, minden lehető és felmerülhető baleseteket, úgy mérte, úgy czirkalmazta ki az égi testek' járását, és úgy illesztette bámulatos világgepébe az egyes égi testek' kerekeit, hogy azok ennyi évezred óta, bár összeütöközhetők, de mégis köz romlást eléidézők nem voltak.

különben ezek csak parancsok, ideiglenes rendeletek, és még alaptörvényeik is a' botor forradalmak által megrendíthetők sőt eltörölhetők.

Minket szabad lényeket, a' főlény' jósága kivett ugyan lelünknet illetőleg a' gépi törvények alól, és ellene járhatunk szenvedélyeink' ostromában az erkölcsi fensőbb törvénynek, az erkölcsi finomabb kényszernek; de míg baromiségig nem súlyedünk, él bennünk a' lelkiismeret, él az öntudat, él az illedelem, él az erkölcsi szemérem, melly törvényt, illedelmet sérteni tilt, erkölcstelenséget elkövetni, a' belszépet, az erényt, a' valót megrontani irtódzik: — ezt jegyzé Pallasban a' szüzesség, — de jaj annak, a' ki emberi méltóságával visszaél, és magát ember-barommá lesorozni elég botor, 's oktan: mert utóleri őt, előbb utóbb, ha itt nem a' más világon a' magas Nemesis, a' már említett Minerva vindex, kinek uralmát, ha ki e' szük földi létre szorítná, az kimutatná, hogy nem ismeri a' főlény' törvényhozásának erejét, az egész világot átölelő egyetemiséget, és nem csak e' föld' porszemnyi kicsinyiségre szorítkozót. Mert ha a' királyok' kezei is hosszúk, mint a' közmondás tartja, mennyivel inkább utól érik a' bűnöst a' fő és örök törvényadó' kezei: a' ki harmonia' istene lévén, bizony ha itt nem, a' siron túl helyre állítja az erény és jutalom, a' bűn és büntetés közti egyezményt, tiszteletbe tartva itt és amott, böles és jó törvényeit.

Nem csak művész tehát ő, hanem erkölcsi főlény, miként törvényei és ezek fölötti éber örködése mutatják: a' ki nagy hatalommal gyakorolja ítéleteit nem csak egyéneken, de egész nemzeteken is; mert nincs bizonyosb, mint az, hogy minden elfajult, vétekbe merült államra várakozik egy közel és kikerülhetlen ítélet; mert bizonynyal van *erkölcsi igazgatás* e' világban, melly előbb utóbb megdönti a' vétek' bármi nagy colossusát. Nem üres eszme tehát a' főlény; és hiába mondja a' kor' philosophiája, hogy ez nem más, mint művészi ideál, mellynek nem szükség a' művész' képzelmen kívül léteznie; mert nyilatkozik, és eleitől fogva nyilatkozott ez a' természet és emberész' törvényeiben, mik pedig nem ábrándok, nem tünemények. És ezek annál inkább állanak, hogy a' főharmonia vagy főlény' hívése öszhangot idéz elé, mind eszünkben, mind szívünkben, mind cselekvényeinkben, és mint halhatlan *Kölcsey*nk nyilvánítá, az ifjuságnak igen ajánlatos *Parainesisében*: „Semmi sincs, mi az emberi szívet annyira fölemelhetné, következöleg az élet' mindennapi jeleneteiben, a' szenvedélyek, és indulatok' örök ostromában a' hozzáragadt szennytől annyira megtisztíthatná, mint az istenség' nagy gondolatával foglalkodás. Ellenben, vesd és tördöl ki szívedből a' főharmoniabani hitet, és rohanj ennek törvényei' kitépésére; legott chaosba borúl értelmet, szíved pokollá változik, szép érzelmed' virágai elhervadnak, és lesz belöled egy ellenmondásos lény, egy szörnyeteg, ki szánalom, és megvetésnél egyebet nem érdemel.“

A' tiszta vagy észvallás' második fősarkalatát teszi a' lélek' halhatatlanságáról erős és szilárd meggyőződés. Ez is, bár homályosan taníttatik főleg az *eleusisi mysteriumokban*, mellyek már nemcsak Pallasnak, hanem Ceresnek és leányának *Proserpinának* is szentelvék voltak. A' hellen régiség' szellemébe mályen behatott Herder, az igaz humanitas' gyarapítására irányzott szép leveleiben azt mondja Ceres és Persephone' jelvéről, hogy a' Pallasé után az emberiség' sirhalmain ezek' jelképe 's mythusa legnélyebb és legszébb jelentésü : Demeter és leánya jelvezék a' föld' külalakját, és ennek változatait, a' most elavuló, de majd újra felviruló természetet. Ép azt tehát, mit Pallas is ábrázolt, de már más tekintetben emez vonatkozék a' természet' nagy egészletére, és rendezésére, mint láttuk, amazok még nem öleltek illy nagyszerü tárgyat, csupán e' föld, és a' természet' külalakját, és csoda átalakulásait tárgyzták. Télen ugyanis elzordonul a' föld' alakja, de *tavaszzsal* megjön újra ennek disze, és szépsége, 's mintegy a' halálból föltámad a' föld; bárbar emberek-lakta tájakon pusztá ez és kietlen : ellenben ügyes földművesek-lakta tartományokban, kalászzokkal hullámozó vetések, kies kertek, rendezett folyók, mivel erdők, mosolygó tájak, törvények, vallás és szelidebb erkölcsök mutatkoznak; nem úgy mint az örök háboruban élő, ragadozó, rendetlen, és erkölcstelen népek közt : ezen átalakulást jelvezé Demeter vagy Ceres, és így : a' földmívelés és polgárosított élet' áldásait. A' szép Persephone pedig, kibe párnélküli szépségeért, majd minden isten szerelmes volt, jellesen : Mars és Apollo, vagy a' nap, ki őt elárulá, kit Theseus és Pirithous még Pluto' karjai közöl is ki akartak ragadni, — jelve vala 1-ör a' szép tarasznak, az egész természet' feltámadásának, és mintegy a' sírbóli felköltének — megengedtetvén neki Zeüsz által, hogy a' holtak' sötét országában fél évet eltöltve, hat hónapig az élők közt mulasson. — 2. Jelve vala az emberi lélek' halhatatlanságának, melly lehetetlen, hogy ennyi küzdés, ennyi sorscsapás, ennyi méltatlanság után szebb, jobb, és öröklétre ne ébredjen. „Az nem lehet, ekkép érze már az ősvilág' tiszta és romlatlan eleméje, — hogy a' fölény czélt ne érjen teremtési remekében, az emberben; kit, ha szebb öröklét számunkra nincs, a' jó atya mintegy meztelent kítaszíta e' világ' kiellenébe, és mint elcsapott gyermeket magára hagyott; mi annál csodálatosb, hogy az ember' lelkét dúló számtalan vágyak, és szükségérzetek' seregével kinoztatunk.“ Minnek, így szólának már ők is, — korunk' legnagyobb szónokával, — e' határtalan vágy, ha halhatatlanság nincs, e' szük kebelbe? minek az istenszikra az egynapi féregbe? minek illy rövid életnek olly hosszú cél? születék tehát már az emberiség' első életszakában a' jobb élet' reménye, a' testünk' átalakulásáról boldog hit; és ez adaték elé Eleusis' mysteriumaiban, Ceres és leánya' épen nem üres mythusa, és jelentékeny jelvei alatt.

Tudnunk kell, hogy az *eleusisi templomban*, melly Pericles által építve, egy vala a' hellenek' legnagyobb basilicái közül, évenként *Herodotus* szerint felgyült ezen világhírű ünnepélyre mintegy 30,000 beavatott, beavatandó, és avatatlan személy: kiket fogadának a' fáklvás mysták vagy papok, és bévezeték a' templom' rejtek-helyeibe, azon hosszú folyosókon keresztül, mellyek jelvezék az élet' kísértetekkel teljes utait, az alvilágot, míg elvégre felhátgk velök azon szentélybe, mellyben szemvakító fényben tündöklött a' főlény' képszobra. Itt a' hierophanta, ki mindig az eumolpidák' családjából választaték, a' világtéremtő főlényt képviselte, és a' mindenhatóság' jelképeivel fénylett. A' világi főrendőr, — archon basileus — intést tön hogy: „Azok, kik magokat terhes bűnökkel terheltnek érzik, távozzanak.“ Ezután kezdődtek a' mysteriumok, vagy a' titkos tanok' jelképes előadásai, mellyek kétfélék voltak: *kisebkek* és *nagyobbak*. Elsők közé tartozott a' *sirontüli létnek* elyseum, és tartarus' jelvében előadása, 's az életutáni *megjutalmazás* vagy *büntetés*. Itt tanítotték amaz Egyiptomból került hit, mellynek Plato is hive vala, hogy az emberi lelkek, mielőtt e' földi életre mennyből letaszítottak, és a' test' tömlöczébe zártak, eredetileg daemonok voltak, 's már akkor is halhatlansággal bírtak, mit jelen élet után is megtartandnak; és a' szerint, mint itt viselik magokat, az itt kimutatott erkölcsi tisztaságuk, vagy erkölcstelenségök által leendnek vagy örökké boldogak az elyseumban vagy boldogtalanak a' tartarusban.

A' *nagyobb mysteriumokban* már tanítotték Pallas' jelve alatt az *egy istenről* hit, mikép ezt némelly egyházi atyák, pl. alexandriai *Kelemen*, *Justinus*, és *Eusebius* állítják: melly hitet maga a' főpap élő szóval tanított; a' természet' nagysága, rende, pompája, szépsége, és a benne rejő terv' egységéből merítve védvényeit, halált mondva azok' fejére, kik a' sokistent hívő nép előtt erről valamit szólni, ennek babonáját, vak hitét megtámadni merészelnék. Ezek így megesevén, eléállott a' hérold, és ezen szavakkal: „*Knox ompax*“ a' népet elbocsátá. Mit tesznek ezek? még ma tudjuk.

A' philosophusi elméknek szép szöveg vala ezen titkos cultus a' bölcselésre. Socrates ugyan, mikép tudva van, soha magát a' mysteriumokba be nem avattatá, úgy itélve, hogy: „A' mi igaz, és életérdekes, annak nyilvánnyal kell bírni, és mindenütt kell hirdettetni,“ de mégis, mikép már több helyen megjegyeztük, ő fogá fel legjobban ezek' értelmét, és ő szerkeszté első olly rendszerbe, melly alapja vala a' tiszta észvallásnak. Minő védvényekkel élt e' párnélküli bölcs, az atheni tömlöczben, körötte összegyült tanítványi előtt? előadja Plato legérdekesb dialogjában, *Phaedonban*; de leg-erősb védv vala e' szilárd hite mellett, e' nagy ember' példásan dicő halála, mellynél szebbet az ősrégiségben nem találunk, mellyből megtanulhatni: mi nyugalmas nagyságban hűnynek el az igazak, elő-

éretével erényökkel érdemlett jutalmaiknak, és úgy hagyva el e' tökéletlen létet, mint mennyből alászállt erényhősök térnek vissza örök lakhelyökbe, az égbe.

A' harmonicának fő, és egyedüli feladata lévén az, hogy a' harmonia, mint világelv' segélyével, üdvös reformot létesítsen a' philosophia' minden részeiben, kimutatva ennek főleg a' német korphilosophia által hátr lépéseit, bonyolulását, iskolaisággá fajulását, és annak, mit *Kazinczy*nk olly jól mondott, igazságát:

Kérdeztem bölceinket, ők csevegtek,
'S bizonytalanabbá tőnek, mint valék.

becses figyelmét a' t. Académiának bátor vagyok ez alkalommal föl-
kérni addig, míg az isten, és halhatlanság' egymással szoros kapcsolatban álló, és egy szilárd egésznek tevő sarkelvét azon *legmagasb*, és igénytelen véleményem szerint, *legerősb* harmonicai szempontból előadandom, melly távol minden egyoldalú felfogástól, műszavak' pókhálóiba burkolt rejtelemtől, világosan eléterjesztendi a' tiszta észvallás' ama' palladiónát, és szentélyét, az *isten*, és *lélek'* halhatlansága' hitét, melly záloga emberi méltóságunknak, polgárosítója nemünknek, az emberész' dicsősége, a' társalom' kapcsa, az élet' vigasztalója, szépítője, és nagyítás nélkül a' bölcsesség' tetőpontja. A' philosophia' nagyszerű telkén fakad ezen éltető forrás, mellyből ered egy termékenyítő és amazt élénkítő folyó; melly míg a' miveltebb emberiség' nagy tartományát öntözi, míg egyaránt helyt fog a' fensőbb, közép és alsóbb néposztályok' szívében, addig nem árthat e' kies vidéknek semmi, de mihelyt ennek forrásait kiapasztja az aljas önzés, a' hiúság, a' baromiség, a' sophismus, a' szenvedélynek hizelgő ál bölcselés, legott e' mosolygó táj, kietlen pusztává válik. És valóban, míg *Semiramis'* bámulatos csatornái öntözik a' termékenységeről hajdanta híres Chaldaeát, és Bablyont; míg be nem dőledeztek a' *Sesostris'* által készített vizárkok, mik hálószeresen alkotvák, Nilus' vizéből megöntözték Egyiptomot; addig említett két tartomány éléskamrája vala a' világnak, de mióta a' barbárság ezeket bedőledezni engedé, mind két ország elönteték homoktengerrel, és belőle kihalt mind a' földi jólét, mind a' szellemi élet.

Magyar Parthenonomban bővebben előadandó elveim szerint, én itt e' következő alapelvekből indulok ki. Mértani vagy tökélyes evidentiát nyújtó védvényekkel ugyan a' tiszta észvallásban, a' fölény és halhatlanság' bebizonyítására nem élhetünk; már csak azért is, mert az *eredetiek*, minők az említett fenséges tárgyak: isten és lélek, nem hogy sajátlag velt bebizonyítást de még értelmezést sem tűnnek; áll ezen elv' igazsága az érzéki világban is. Kisértsed meg szóval bárki előtt értelmezni, mi a' *zöld*, vagy *fejér* szín? mi a' *fenső* vagy *mély hang*? tapasztalni fogod, hogy ez lehetetlen, annál inkább a' fölény, és lélek' fenséges eszméje érzéki fogalom alá soha de soha nem huzathatják. Kérdezd a' legnagyobb bölcestől: mi az isten,

és a lélek lény? lesüti szemeit, és meghunyaszkodva ezt mondja: Nem tudom. De már ha mindkettő törvényeit kérdezed, melyek e világban és eszünkben nyilvánulnak, elsőit illetőleg a világban látjuk a harmoniát, mely összege, mint láttuk, az égtani, természet-, ész-, erkölcs- és széptani törvényeknek, kútfeje az egyetemes rendnek, lelkünket illetőleg is, bár ennek lényé megfoghatlan; de alaptörvényei fölvehetők, minők ezek: mindennek kell lenni elégséges okának, továbbá: a föltételes dolgoknak egy föltétlen, vagy abszolút lényben kell gyökerezniök, végül: csupán az lehet igaz, a mi öszhangzó, a mi pedig ellenmondást rejt magában, igaz nem lehet. Ezen alaptörvények már valamint álltak eleitől fogva, úgy, mint az emberész' axiomái, állandnak örökké, nem csak az érzéki, de még az érzékfölötti dolgokra nézve is. Axioma az is, hogy, ha reál dolgok léteznek e világban, kell léteznie ezek' reál okának is, és ha van reál világ, kell lenni reál istennek is. És így nem állhat a korphilosophiáknak ama' tévelmélete, hogy: a' fölény nem más, hanem ennek csak szükséges ideája, de a' mely valóságban nem létezik, mint tér és korban nem létezhető. Illyen tévhit az is, hogy csupán minmagunkban szemléli ezen idea a' bennünk lévő istenit; nem áll az is, hogy: isten nem más, mint az isteni fenségre magasalt világ.

A világban fennálló *realismust* tehát bármely philosophia meg nem semmitheti; és amaz az álomszeres idealismusba bármely színlett okokkal nem faszthatja. Állván a' realismus, rendületlenül kell állani annak is, hogy a' reál lényeknek reál isten felel meg, nem pedig képzelt, a' ki és teremtményei közt kell lenni szinte nem képzelt, hanem való viszonynak, és bár nem tökélyes harmoniának. Analog lény lévén ő velünk, akarjuk nem akarjuk, hinnünk kell, hogy azon ész, és erkölcsi tökélyek' forrása, mik bennünket a' barmok' fölibe emelnek, a' fölényben fakad, s pedig végtelenül tisztább és nagyobb tökélyben; mert a' forrás soha nem lehet tisztátlanabb és alantibb a' pataknál. Végül, ha reál és erkölcsi isten van, ennek kelle szükségkép gondoskodni arról, hogy őt minden helyzetű és műveltségű népek, minden korban, és minden égalj alatt, felfogatásukhoz képest, feltalálják, ismerjék és tisztellessék.

Ezek a' józan ész' axiomái, miket semmi ábrándos, és felhőbe járó sophismus le nem ronthat, és erejéből ki nem vehet, míg eszünk' említett sarkötörvényei állnak, míg szívünkre hallgatunk, és míg a' történelmet szemeink elöl el nem vetjük. Ezekben gyökereznek istent és halhatlanságot soha egymástól el nem választó hitünk' gyóktanai; miket szinte nem darabban, töredékesen, és külön, hanem öszhangba egyesítve kell felfognunk: mivel ezek egymást fölségesen segítik, kipótolják és kiegészítik, miknek egyességiből merül aztán fel ama' szilárd egyesített, és rendületlen védvény, melyet mi *harmonisticainak* nevezünk.

Alkalmazzuk már most az említett gyökelveket, és, ha úgy tetszik, axiomákat a' lélekhatalanság' alaphitének megerősítésére, és ebben az úgynevezett 1. történelmi, 2. fensőbb lélektani vagy erkölcsi, 3. társalmi és 4. istenészeti védvények' egyesítésére, és a' harmonia által szoros egybefoglalására.

I. A' történelmi védvények háromfélék lehetnek : vagy a' halálból feltámadott emberek' hiteles állításai, vagy a' lélek' halhatlanságát hitt és hívő népek 's nemzetek' öszhangzó hitágazatai, vagy a' kitünő bölcsek, és vallásalapítók' ebbeli egyező tanai.

Figyelmetesekké teszem tisztelt hallgatóimat itt arra, mi lényegesen eltérő különbség létezik az isten 's lélek' halhatlanságát védő harmonizmusom, és a' criticismus ebbeli eljárása között. Emez eldarabolja 's egymástól elválasztja az említett védveket, a' gyakorlati és erkölcsi védvénynek tulajdonítva egyedül a' főérvényt; az elméletieket pedig, főleg a' történelmieket erejükből kivéve, és elsilányítva. Mi ellenkezőleg cselekszünk. A' gyakorlati, és erkölcsi védvényeknek is erőt tulajdonítva ugyan, de az elméletieket, ezek közt a' történelmieket is tisztelve, és helyet hagyva nekik az összesített vagy harmonizicai védvény' rendszerében. A criticismus azt a' kifogást teszi a' történelmi védv. ellen: Valahány positiv vallás van, annyiféle színezetben adja elé a' halál utáni öröklétet, másképp festi ki a' fölényt, másképp a' boldogok es boldogtalanok' leendő lakhelyeit, ez szerinte oda mutat, hogy az említett szemléletek *alanyiak*, és így tárgyisággal nem bírvák, következőleg a' tiszta észvallás' védvei közé be nem illők. Erre azt feleljük : a' positiv vallások' iránya az lévén, hogy hassanak a' népre is a' képzelem és a' szív által; ugyanazért bármint különböznek ezek az öröklét' kifejtésében: de *egyeznek* mindannyian a' fő dolog' állításában, mely ez : a' test' halála nem dönti semmisségbe jobb részünket, a' lelket : van fölény, ki lelkünket megörzi a' semmivé-léttől, és ezt ott is vagy megbünteti, vagy megjutalmazza. Mikép esik az meg? ezt a' tiszta észvallásnak fürkészní, annál inkább meghatározni, szerénytelenség volna, — nem teszi ezt a' tiszta keresztyénség is: de azért áll örökké a' hitnek e' sarkalata : van erkölcsi isten, és ennek hatósága áll még a' sírontuli öröklétben is. Valljuk tehát, hogy a' történelmi védvény nem csak beillik, de főhelyet fog ez ügyben.

Itt a' *tényleges védvény* — argumentum facticum — tehetne leghasznosb szöveget, mely abban állana, ha valamely teljesen megholt, és elrothadt ember visszajőne a' halálból az életre, és elbeszelné a' látottakat és hallottakat. De mivel ez még nem esett soha, és ha megesett volna is, mi az ilyenekkel közlekedésbe nem jöhetünk, fenmarad örökké a' kétség, mit észokokkal eloszlatni nem könnyű. Azonban a' Krisztus' feltámadása' szemtanúival másképp állott a' dolog. Ők látták a' Krisztust iszonyú halállal meghalni, és új életre feltámadni: innen ama' roppant eredmény, mely ebből folyt a' hívőkre

és a' keresztyénség' elterjedésére. De már a' kételkedő bölcselek e' rendkívüli eseményre ezt mondják : a' Krisztus istenfia volt, mi közemberek vagyunk; mi feltámadásának szemtanúi nem vagyunk, tekintélyre pedig az igaz bölcs mitsem ad; mert, mint *Cicero* is mondja: Philosophi non est testibus uti sed argumentis; azt is lehet gondolni, teszük hozzá, hogy a' Jézus csak tetszhalott volt, kit a' sírboltban Nicodemus' aromái ébresztettek föl, 's több e' félek. Mivel tehát mi különben is most nem a' pozitív vallások' terén, hanem a' tiszta észvallás' mezején állunk, lássuk a' történelmi védvények' két utolsó nemét, mellyek kétségtelenné teszük e' két nagy igazságot, hogy mind az ó, közép és új kori tényleges vallások, mind a' legtöbb kitaláló bölcsek' egyező véleményei harmoniában állnak a' lélekhatalmanság' hitével. Positív vallásokat illetőleg, mivel és míveletlen népek bámulatosan egyesültek e' hitben; sőt, mi itt igen sokat nyom, a' míveletlenek még erősebben hívék ezt, mint a' félmíveltek. Ezekről mondja aztán *Lucanus* :

Certe populi, quos despicit arctos,
 Felices errore suo; quos ille timorum
 Maximus haud urget leti metus: inde ruendi
 In ferrum mens pronâ viris, animaeque capaces
 Mortis, et ignavum periturae parcere vitae.

Tekintsük meg az ős, közép és új világ' népei' vallásait: találunk a' hébereknél *scheolt*, a' helleneknél *hadest*, a' rómaiaknál *orcust*, az aegyptusiaknál *Amenthest*, a' celták és scandinavoknál *Valhallát*, *Helát* és *Nifelheimot*, a' hinduknál *Padalánt*: hívék a' halhatlanságot a' scythák, persák, a' budha és a' Zenda-vesta' hívei. *Kant* ezen jelenetre mitsem ad, és ezt alanyiságnak tulajdonítja; de a' nálánál jóval bölesebb *Cicero* sokat, és ezt mondja: Confessio omnium populorum lex naturae putanda est. Valamint tehát a' materialistáknak jó védvényül szolgálna az, ha a' nemzetek' vallásai mitsem tudnának az említett hitről: úgy nekünk ebbeli hitünk mellett nem kis erősséget nyújt a' népek' hitének ebbeli harmoniája. A' kiüő bölcsek és vallásalapítók' egyhangú nyilatkozata is e' részben figyelmet érdemel. Olyan bölcselek tagadák a' sírontúli életet, a' kik is tent nem hittek, mint *Leucippus*, és *Democritus*; ha hittek is, mint *Epicurus*, csak árnyékisteneket tanítottak, és olyakat, kiknek mi gondjaik sincsenek e' világra, és emberekre. De már *Pythagoras*, *Socrates*, *Plato*, *Zoroaszter*, és mások *öszhangba* hozák a' fölénybeni hitet a' halhatlansággal, jelen életet a' jövővel: ép úgy mint *Jézus*, a' ki tanítá, hogy a' fölény nemcsak az élők, hanem a' holtak' istene is.

II. Harmoniában áll a' halhatlanság' hívése az emberlélek' fenséges természetével és ebből folyó emberi rendeltetésünkkel, ú. m. az erkölcsiség által létesítendő fensőbb boldogsággal. Elsőt illetőleg, valamint a' világot megtekintve, és eszünk' elvitázhatlan törvé-

nyeit követve, a' világegyetemben fénylő rend, törvény, és ezekből folyó harmonia' megfejlesztését különben nem tehetjük, ha csak a' durva anyag' rendezőjéül egy szellemi fensőbb valóságot, törvényadót, szóval istent fel nem veszünk és postulálunk, úgy az emberélet örök rejtelem marad előttünk, ha csak a' test, mint anyag mellé egy ettől különböző, ezt éltető, rendező agent, vagy lelket nem statuálunk. Mert bár a' lélek' lényét, mint már említők, kimutatni nem lehet; de a' test és lélek' törvényei, működései egymással teljes ellentétben állanak; és bár az ép test és lélek, mint a' teremtő' fölséges remekei, egymással harmoniában vannak, egymásra hatnak: de az is bizonyos, hogy egymással folytonos küzdelemben is élnek, és így ezeket egy categoriára vinni épen nem lehet. Mert mindenki látja, hogy más a' test, más a' lélek. A' test csak gépe, eszköze, szolgája, hüvelye, járuléka, öltönye a' benne rejlő, őt éltető, igazgató észnek, és mintegy parancsnoknak; a' ki ha valamely baleset által elsötétül, és a' testre befolyását elveszti: ah! mi szertelenségek állnak elé, miként ezt a' tébolyodottaknál tapasztaljuk. Ellenben az épeszű és testü bölcsékben mi fölséges harmoniája, szépsége látszik az életnek! mi szép elmederü, nyugalmas nagyság, elégtelenség, szenvedélytelenség fénylik arczukon, kiket a' törvény' ösvényéről sem taps, sem gyalázat, és gúny el nem tántorít, mi erősen áll kezökben az ész' kormányja, és mi méltóságban ülnek az életből-ceseség' koronája alatt! Ki volna azon vakmerő anyagosdi, a' ki *Lametrie*' nem sikerült próbatételei után, még elég szemtelen volna, a' lélek' dicső működéseit a' test' durva anyagából, és ennek sajátából megfejteni ügyekezni? és ezt mondani *Spinosával*, hogy: kétféle tulajdona van az állománynak: kiterjedés, és gondolkodás. Bizony ezekre azt kell mondanunk, hogy a' ki a' testet a' lélekkel összetéveszti, — bár, mint mondám, ezek ép állapotban, harmoniában vannak, és ebben fénylik az isteni főművész' legnagyobb tökélye, — a' lélek' sajátjait, működéseit, a' durva anyag' sajátai, és tulajdonaiból lehozni elég merész: az ilyen sohasem gondolkodott a' lélek' természetéről, és ennek a' test' tehetségeit túlszárnyaló tökélyeiről. *Seneca* elragadtatva levén a' fejlett emberlélek' dicső sajátjai meggondolása által, ekkép szól: „Vesd meg, sőt kerüld a' nép' aljas tömegét, és szemléld tenmagadat; magadban a' legnagyobb színházra találsz. A' lélek ha nagy, magánál nagyobbra nem talál.“

Ha mi is ezt tesszük, soha lelkünk' természetéről nagy föllekesedés nélkül nem gondolkozhatunk. Ez a' csodás valami az ő számlálhatlan *fogalmaival*, eszméivel 's eszményeivel, mik a' mi gyönyörűségeink; *emlékezőtehetségünkkel*, melynek kincsei el nem töröltetnek, zavarba nem jönnek, és szüntelen öregbülnek; *ítéleteivel*, melyek fejtik a' világ' rejtelmeit, fölemelkednek a' fölényig, és ezt még a' fényfelhők' csillagai napjain túl is fölkeresik, 's utól érik; *képzelmével*, mely egyik égsarktól a' másikig, — a' világosság'

gyors terjedését megelőzve, — futni sőt röpködni képes, mely átöleli az egész világot, és mint fölény hatalmas műveket teremt; *erkölcsi erejével*, mely neki méltóságot, és a' testi ingereket legyőző szabadságot nyújt; *felfedezéseivel, találmányaival*, mellyek által legyőzi, és uralma alá hajtja a' hatalmas elemeket; *művészi tökélyeivel*, és más számlálhatlan sajátjaival: — — ez volna a' buta anyag' szülötte, ez dölne amazzal egykor a' semmiségbe, és volna az elemek' játéka? Gyáva gondolat! oly ember' szájában pedig, a' ki magát bölcselőnek meri nevezni, káromlás, sőt az észfölség elleni bün. Mi annál megfoghatlanabb, hogy, mit az ősz régiségben a' jobb 's nemesb elmék pl. *Cicero* és *Seneca* már élesen láttak és hittek, miként alúl idézett szavaikból kitetszik ¹⁾, azt a' kikürtöit bölcselők látni nem bírják; mivel ők, mint irataikból világosan kitetszik, a' lélekhatalmanságot abban helyezik, hogy a' fölény' erkölcsi országa soha ki nem hal, hanem mint a' természet' országa örökké fennálland, az egyének' személyes fennmaradása nélkül ²⁾. A' korbölcseleket illetőleg tehát, velök ép úgy jártunk, mint *Epicurus* és tanítványival; amazok is előbb elferdítették a' fölény' eszméjét, és ezt reál's élő istenből *ideává*, főgondviselő, határtalan hatalommal uralkodóból *gépistenné* tevék, és fölöle oly alacsonyan gondolkodtak, mintha őt megkötné saját műve, a' világegyetem, melly felett aztán fölemelkedni, 's tőle mint kagyló teknőjétől menekülni nem bír; ennélfogva az anyagi világ' tengerébe süllyedni kénytelen. Így alacsonytá meg a' korphilosophia elsöben a' fölényt, azután ennek remek művét, az emberlelket, kinek egyéni és személyes halhatanságát, — bár óvatosan, és a' műszavak' szövevényeibe rejtezve tagadja. Nem egyéb tehát az új korban erőt vett pantheismus, mint fölényt illetőleg álarczos atheismus, lelket illetőleg nyílt materialismus. Ennek bővebb bebizonyítását Parthenonomban teljesítendem.

Illy előnyökkel bírván lelkünk a' test felett, és amannak sajátjai illy lényegesen különbözvén emezéitől, kénytelenek vagyunk magunkban egy más szellemi fensőbb agent felvenni, 's pedig olylyat, melly, említett dicső tehetségeiből itélve, végtelenül túlnyomó, az anyagi, és így szolgál elv 's elem felett, emez tehát csak járulék, amaz allomány, emez csak engedő, amaz parancsoló, emez csak szenvedő, amaz tényleges, emez alakítható, képezhető, amaz alakító, képző. Itt is úgy áll a' dolog, mint istennel a' világegyetemben,

¹⁾ *Cato Major*, C. 7. Sic mihi persvasi; sic sentio, cum tanta celeritas sit animorum, tanta memoria praeteritorum, futurorumque prudentia, tot artes, tantae scientiae, tot inventa: non posse eam naturam, que res eas continet, esse mortalem. *Seneca Naturalium quaest.* Quid est, cur in numero viventium me positum gauderem? an ut viverem aegri minister, et mortem timerem, cui omnes nascimur? O quam contemta res est homo, nisi supra humana se erexerit.

²⁾ *Schelling*, Phil. u. Religion. pag. 68—74. *Schleyermacher*, Reden über die Religion. pag. 130—133.

a' fölény, — hogy most egyszer már én is műszókkal éljek — harmonia harmonisans, a' világ pedig harmonia harmonisata, énünkben is a' lélek rendező rend, a' test csak rendezett rend. Kiválólagos elsősége van tehát lelkünknek testünk felett, és emezen csalhatlanul túlnyomata, 's primatusa; de mivel, úgy látszik, a' néptömeg — mely a' felületen libeg — és a' rövid látású anyagosdi bölcselők előtt, hogy a' test előbb fejlík ki, mint a' lélek, a' test' szükségei sürgetősebbek és parancsolóbbak, végül az állati emberek' száma, úgy a' mint az emberiség most áll, jóval nagyobb a' szellemi erőre kifejtett ére-nyes emberekénél, miket nem is tagadhatunk; tehát ezen előzményekből hibásan azt következtetik, hogy a' testnek túlnyomata van a' lélek felett: amazé az elsőség, nem emezé, amaz teszi énünket, nem emez: annak kell inkább szolgálni, nem ennek, annálinkább, hogy a' test látható és tapintható, a' lélek láthatlan, a' test' gyönyörei ingerlők, a' lélekéi szendék, a' bűn mindjárt fizet, az erény ké-sőbben, és sokszor csak öntudatban.

És ez a' főnebbiekből ítélve, nem egyéb mint *gyöktévedés*, protonpseudos; ebből foly az aljas materialismus, mit főleg jellemez a' fölény, és a' lélek' halhatlanságának tagadása, és így ama' borzalmas tévhit, mely az *egyéneket* emberekből barmokká, *társalma-akat* békés polgárokból fenevadakká aljasít le, a' bölcselöket pedig iszonyú ellenmondásokba bonyolítja. Hogy tehát az anyagosdi bölcselők' testtanait gyökerestül kiirtsuk, az ezek után induló néptömeg' szeméről a' hályogot levonjuk, és veszélyes gyöktévelyéből kivesszük: újra nyilvánítunk kell, hogy a' léleké a' primatus, nem a' testé, mely bár úgy látszik, hogy előbb fejlík ki mint a' lélek; ámde e' jelenet amannak túlsúlyát mégis lerontani nem képes; mert a' születendő kisedben ott rejlik már amaz, bár csirában — implicite — fölséges sajátáival, és várja hogy hüvelybe, élő műszere, a' test, kifejlődjék, megerősödjék; ott szunnyadoz, mint leendő trónörökös, és várja, hogy teljeskorúságra jutva, az idő' teljében trónra üljön: mit az ész föltartóztatlanul tesz is, ha ereje a' kora megromlás miatt el nem bénul, magasb valóra, jóra, és szépre törő szárnya nem szegetik, és őt a' baromiség' túlingere, Alcides' válaszü-án, az erény' ösvényéről a' bűn' országútjára nem téríti. Hát a' test' eleme volna bennünk az első, ez volna az állomány, mely öntudattal nem bír, és mint járulék, folytonos folyásban van, nem pedig a' lélek, mely tudja, hogy ő most is az, ki vala a' gyermekkorban? A' közlekedési eszközökben, kérdem, a' gép volna az első, és nem az ezt tetszés szerint kormányzó gépész? a' torony- és fali-órákban a' látható számlap volna lényeges és első, nem pedig a' rejtett, és számokat mutató óramű? Hiszen még a' nemesb barmokban is nem a' test az első, hanem a' beléjük oltott és az ész' helyét pótló ösztön, mely őket vezeti, és testgépüket mozgatja; főleg az ollyakat, mellyek úgynevezett művészösztönnel bírnak, minők: a' mé-

hek, a' természetek és a' pókok, mely vak ösztön' segélye által aztán rendeltetésöknek pontban meg is felelnek, és élők' czéljára eljutnak.

És most már kérdjük : *mi az emberi rendeltetés*, 's miben áll *fensőbb hivatásunk*? Az-e, hogy itt e' földi pályán, mint finom barmok éljünk, és mint *Seneca* szól : Az étkeket testünkön átszűrjük, és e' romlandó test' szolgálai legyünk? Ah! nem, soha ellenmondásosb lény széles e' világon nem képzelhető, ha nekünk embe- reknek ennél fensőbb rendeltetésünk nincs. Mert látjuk, hogy a' fölény takarékos, és a' barmokba csupán csak oly sajátokat, és te- hetségeket oltott, mikre e' földi létben szükségök van; oly erőket és sajátokat ada tehát, nekik, melyek összhangzanak természetökkel, hatáskörükkel, életök' hosszával, és földi jólétökkel. Például : az egy helyben álló növényekbe nem adott mozgásvágyat, a' barmokba nem adott fensőbb tud- és haladásvágyat, szépizlési érzéket, fen- sőbb boldogságra törő hajlamot; mert így ezeket szerencsétlenné, és elégtelenné tette volna, mivel ők e' vágyaknak soha eleget nem tehetnének. Testi, és ösztöni életművezetjük összhangban áll földi rendeltetésökkel, mely nem más mint testérezéki élvezet, má- ról holnapra tengés, és gondoktól megkiméltetés.

Ámde mi emberek, mint a' teremtés' legfensőbb hatányán álló lények ezektől szellemi sajátainkra nézve égtávolilag különbözünk. Mert vettünk oly *tudvágyat*, melynek földi szállásunk szűk tér; vet- tünk oly *boldogságvágyat*, mely határtalan, és mit e' földi tökélet- len lét ki nem elégít; vettünk oly *erkölcsi érzéket*, mely szemé- remnek nevezve, ifjabb korunkban tilt az illedelem' áthágásától; érettebb korunkban pedig minden erkölcsileg rút, és illetlen dol- gokra vetemedéstől, és oly bámulatos erőre képes növekedni, mi- nők' példáit, hogy egyebeket ne említsek, *Socrates*-, *Regulus*-, *Leo- nidas*- és a' vértanúknak feltűnedezni láttuk. Hát aztán ezen emberi előnyeink, kérdjük, nem a' mi síron inneni, és túli boldogításunkra, hanem mivel itt teljesen ki nem fejlődhetnek, kinzatasunkra adattak volna? E' gondolat ellenmondásos lényekké tenne nem csak bennün- ket, hanem magát a' fölényt, mit képzelni is képtelenség, kimon- dani káromlás.

Egyedül az' erénybeni végtelen haladás, ernyedetlen küzde- lem, mire *Pallas'* jelve is tanít, hangzik össze szellemi fensőbb ter- mészetünkkel, és az, hogy itt élünk' jelen *küzdelmi és előkészületi korszakában* szüntelen tökélyesedjünk, a' boldogságra érdemesek- ké képezzük magunkat, és a' tökélyesb erényre, mely itt is segít ugyan a' bajok' elláthatlan seregét legyőzni, azokban nem csak le nem alacsonyulni, 's méltósággal szenvedni, hanem még sorsunkon fölül is emelkedni. Ez erény nyújtja aztán amaz életbeli *főelvet*, és állandó elhafárást, nem tenni soha mást, mint a' mit a' tiszta erköl- csiség kíván; ez szabja ki az *életirányt*, mely abban áll, még akkor sem térni el az igaz ösvényről, midőn haszon, gyönyör, bátorlét,

indulat' heve, és ereje másfelé ragad. Különben az élet' tengerén mindig csak ingadozunk, most erre, majd amarra vitorlázunk, és magunk előtt örök rejtelmek, ellenmondások maradunk.

III. Harmoniában áll az *isten 's halhatlanság' hite a' társalmi élet' szépségével, 's békéjével is*, mely ezek nélkül soha föl nem állhat. A' múlt század' végén egy ismeretes nemzetbeli ál bölcselek föltevék e' kérdéseket: Még akkor is nem teremne-e fű és gabona, ha *Wisnu*, és *Vizlipuzliban* hinnénk? és még: Lehet-e attól tartani, hogy hiányt szenvedend a' polgári kormány engedelmes polgárokban, ha a' népek a' vallás' lidérczeitől félelemtől megszabadulnak? Borzasztóan felelt e' kérdésekre a' nyomban bekövetkezett forradalom, mellyben kifáradtak a' halálgépek a' jó és engedelmes polgárok' legyilkolásában, és annak bebizonyításában, hogy a' népeket so-phismákkal nem, csupán vallásos érzelmeik' erejével lehet 's kell féken tartani. Nerói ötlet az, és nem más, rémvilágításban mutatni a' polgári életet, és elperzselni akarni ama' vékony fonalakat, mik még bennünket, föld' fiait, a' fensőbb világhoz kötnek, az isten, 's a' sirontúli lét' hite által.

Ti, a' kik ezen hamis szín alatt, mikép a' babona és ábrándszülte vallások eleitől fogva tüzes ostorai voltak az emberiségnek, leverői a' józan észnek, elbutítói a' népnek, és a' világelvezet' elrontói, gondolkoztatok-e arról valaha: mi iszonyú merényt akartok elkövetni a' népekkel, midőn azon életvezért gyanusítjátok előtte, melly, miként már följebb említém, tetőpontja minden életbölcsetségnek? Hát egy vonalon állanak a' babona és a' tiszta észvallás? Babonát hívő, és lidérczektől rettegő gyermekek volnának-e a' világ' legnagyobb bölcsei: *Socrates*, *Plato*, *Cicero*, olly korban élők, mellyben Athen és Romában tetőpontra hágott a' philosophiai műveltség? és a' kik ismerve az emberi természetet, átlátták: mi mélyen gyökerezik a' vallás az emberi szívben, és hogy a' ki ennek gyökereit ki akarja tépni, Nerónál kegyetlenebb, Herostratusnál iszonyúbb. Ha szemeteik vaksággal verve nem volnának, látnátok, milly kiszámíthatlan áldott gyümölcsöt terem a' tiszta vallás' élőfája titokban minden nap! Az isten, és a' jutalmazó öröklét' élő hite teszi a' kalyibák' lakóit csöndesekké, elégtelkéké; ez tartóztatja sokszor viszza a' büntettekől a' vérengzők' kezeit, ez ad fegyvert az érzékség' ostromában a' lelkisméret, és ész' kezébe, ez enyhíti a' kétségbe-esettek' fájdalmait, elüzi lelkök' egéről a' jövő rémképeit, tartóztatja hogy ünt éltöknek véget vetni ne siessenek. Sőt egész nemzeteket szelidekké tesz, vitézekké és a' felsőség iránt engedelmesekké, kik a' fölény' képét találják fel jó fejedelmeikben, hiszik állhatatosan, hogy a' világ' kormányát nem a' vak véletlen, hanem atyai kéz tartja és igazgatja. Tehetne-e annyi jót egyetlen népemberével iskolai bölcsestők' egész zsibvására, mint a' mennyi üdvöt

közül minden nap ama' jó anya, a' vallás, a' sophismusba még nem merült emberiséggel?

Parthenoni előadásom nem tiltja, hogy a' széplelkű bölcselek' jóltalált föstvényeit annak falaira ne aggassam; és *Gellert*nek következő példázatát itt fel ne hozzam, mellyben egy szabadelmű király beszélget hívő és kegyes tábornokával ekképen:

- K. Dicsérem benned, hű tábornokom!
Nyíltságod, és hős vitézségedet.
Csupán egy szennyfolt van jellemeden,
A' szent babona; kérlek: hagyd el azt.
- T. Nem: folség! ezt el nem hagyom soha.
- K. Még akkor sem, ha én parancsolom?
- T. Nem; isten egyedül szívemnek ura!
Minden király sem vehet erőt.
- K. Nem? de hátha én éltednek ura
Volnék, 's függene tőlem lételed?
- T. Vallom, tőled függ: e' fő kincsemet
Nem egy csatában érted, fejdelem!
Már veszélynek, mint szolgád, kitévém;
Istennek most ez áldozva legyen.
- K. Balga! hát ha ez nem is létezik?
- T. Akkor én leszek fő gonosztévő.
Tudd meg, ha ő nincs, nincs fejdelem is;
Ő a' királytrón' legfőbb gyámola.
És hiszem, ekkép éreznek velem
Hadtestem' ezer vitézfiái.
Hagyd el hát, folség! rémes elvedet.

Jegyezzük meg e' hívő tábornok' ezen észjárásán, hogy nyilatkozata nem mindenben helyeselhető. Mert midőn ő a' harcziakban legelső tökélyt, az engedélyt mint látszik egyedül az isten 's halhatlanság' hitére építi, 's ettől föltételezi, mellőzni látszik ugyan akkor a' föltétlen parancsoló törvény' erejét, melly áll akkor is, ha sem isten, sem öröklét nem volna. Hála a' morál' átalakítójának, *Kant*-nak, hogy e' nagy igazságot, és föelvet első ő hozta létre, és az erény' forrását ez által csalhatlanul megtisztította. A' törvénytisztélet legelső erény, melly a' kikben megvan, és működik, ilyenekben fénylik amaz legnagyobb fényében és erejében. A' tökélyes erény nem egyéb mint kizárása az önzésnek, önfeláldozás, örök hűség ez a' törvény' parancsa' irányában, nem pedig alkudozás a' jelen, és jövő jutalmakkal. Tenni kell itt, nem előre számíthatni: különben gépekké válunk, mik nem forognak, ha csak előre meg nem olajoztatnak. Főleg olly korban, minő, fájdalom! jelenkorunk, mellyben az önzés, és hiúság' bálványai ülnek a' trónon, tiszta önzellen erényt kell tanítani, nem ollyat, melly olly tisztátlan kútföből származik, minő az aljas haszonlesés. Kivált harcziakban legelső a' törvénytisztélet, és a' köteleességérzet; mert az isten' ál félelme, miként *Kant* helyesen megjegyzi, azért erőtlén az emberekben, hogy ezek sejtik ugyan, hogy a' fölénny' erejének ellent nem állhatnak; de azt, hogy

itt vagy amott ez eset kerülne elé, nem hiszik. Miként, a' ki zajgó tenger' partján áll, hiszi ugyan, hogy ez gigási erejű, és őt eltemetheti hullámaival; de tőle igazán mégsem fél; mert körülményei őt, legalább most, a' tengerrel küzdeni nem kényszerítik.

Mivel tehát most úgy is a' harczfiaknál vagyunk, kik példányai a' Pallas által is jelvezett erényküzelemnek, kérdjük itt : az-e a' jó vitéz tiszt, ki a' fővezértől, ennek segédje által, e' parancsot véve : Menjen ön gyorsan az ellenségnek ez vagy amaz állomásról elűzésére! előbb ilyen kérdéseket intéz amahoz : Lehet-e számot tartani gazdag zsákmányra; ott leend-e személyesen a' vitéz bátorságot szemlélő, és nyomban megjutalmazó fejdelem? — — vagy pedig az, ki a' hadparancsot vévén, nem kérdi a' kedvező vagy kelemetlen körülményeket, hanem rohan oda, hová őt a' parancs és a' kötelesség hívják? Bizonyosan az elsőnek erényéhez — ez önző lévén — bízni alig lehet akkor, midőn emennek hűségére bátran számíthatni. Mivel azonban az erény' tetőpontjára, a' törvénytiszteletből folyó tántoríthatlan engedélyre, csak lépcsőnként lehet eljutni, és az emberiség, úgy a' mint van, itt még a' legelső fokon áll; azért szükség az erényre vezérlő indokokat egybekötni, és harmoniába venni, egybekapcsolva a' tiszta észvallásból merítettetek a' tiszta morálból vettekkel, és ez által az erénytant rendületlen alapra építeni, befolyást szerezve annak nem csak a' magas méltóságú, hanem a' mindennapi gondolkozású embereknel is. Végül

IV. A' legszorosb harmoniában vagy kapcsolatban áll a' lélekalhatlansági *hit a' fölény' hitével*. Ezt mi, följebb, a' fővalónak mindenütt erőben álló törvényeire, és azon törvényszerre alapítottuk, melly összetartja a' világot, és ezt nem csak összedőlni, de még elvénülni, 's ifjui szépségéből kivetközni sem engedi. A' harmonistica idegen attól, hogy a' fölény, és a' lélek' mélységeit akózza, mert ez céliránytalan vállalat, és hálátlan munka : előbb-utóbb lenge idealismusra, sőt nihilismusra vezet; de már törvényeinek vizsgálata biztos eredményt nyújt, és olly alapot, mellyre szilárd épületet rakhatunk. Vannak a' fölénynek *tértörvényei*, miket nyilván láthatunk, a' napországok' elrendezésében, a' bujdosók' elhelyezésében, mellyek a' naptól számtani arányban növekedő távolban állnak. Vannak *időtörvények*, mellyek ezek' pályáját meghatározzák, az állatok' élethosszát kimérik, és itt a' maximumon soha túl nem lépnek. Még a' méhben-létnek és képződésnek is vannak pontosan megtartott törvényei. Vannak *számtörvények* is, még a' régi világ által nem ismert, de *Süssmilch* óta bizonyosoknak talált arányok, mikről közelebb igen szépen tanított *Bitnicsünk*. Nem bizta tehát a' mértani pontossággal működő fölény még az esetekeseknek látszó dolgokat is a' vak véletlenre, és kimérte nem csak azt : hányan születesenek, és haljanak, hanem azt is, hányan merüljenek tetemes bűnbe, hányan tüntessék ki magokat erényeik által. Igen : a' *világ' ház-*

tartási törvényei kívánták ezt, miket erősít, és kétségbe vonhallan adatokkal támogat a' természetrajz, mellyből látjuk, hogy a' ragadozó állatok, pl. az oroslány keveset, a' hasznosak pedig sokat szaporítanak, az ősvilág' iszonyúan emészto szörnyei pedig, pl. a' *mammuthok*, már a' föld' jelen háztartásából kirekesztettek. Ezt kívánták a' gazdasági fölvek és érdekek: miként azt is, hogy a' földanyagból egy parány is el ne vesszen, hanem elemeihez visszatérve, ezek közt helyet foglaljon. Illy gondosan örzi e' nagy ház' ura saját kincseit, az élők' milliárd fajait, s nemeit, s ezek külön-nemű tápszereit, mint amazok' élteinek föltéteit. A' legnagyobb czélszer jellemzi tehát az anyagi világot, és ennek minden részzeit.

Ámde tekintsük meg már most az *erkölcsi lények'* világát, és ennek *törvényeit*. Itt első tekintettel, úgy látszik, mintha nem az a' teljhatalommal uralkodó törvényei felett szigoruan örködő, ezeket pontosan végrehajtó, a' jutalmakat, büntetéseket igazságosan kiosztó fölény léteznék, minőt amott tiszteltünk. Mert bár itt is állanak törvényei, és *Kant* nem hiába mondá lelkesedéssel: „Két dolog tölti el szívemet mindig szünni nem tudó csodálattal, és tisztelettel a' fölény iránt: feletem a' csillagos ég, bennem az erkölcsi törvény;“ — bár nem mondhatni, hogy az erkölcsi világban nem volnának csalhatlan nyomai a' föltörvényadó' örködésének; mert az erénynek csakugyan vannak jutalmi 's előnyei a' vétek felett, melly, ha mind későbbben is, de elvégre elveszi büntetését: de mind ezek mellett is nem tagadhatni azon aránytalanságot, melly itt létezik a' jámborság' boldogsága, és a' vétek' bűnhődése között. Mert zenői nagyítás, stoicusai paradoxon nélkül nem állíthatni, hogy az erény önmagának jutalom, a' vétek pedig büntetés; mert a' jövendőbeli kiegyenlítés 's jutalom nélkül az erény azt a' nagy áldozatot aligha megérdemli; legalább úgy az erényről fogalmunkat egészen meg kell változtatni, és a' vétek' mostani sorából sokat le kell húzni, ha e' világgal elvégződik minden dolgunk.

Az erkölcsi törvény ugyan is, ha ennek egészletét megtekintjük, kétféle törvényt szab előnkbe: elsőben olyanokat, mik *önboldogításunkra* irányozvák; miknek igen jó alapjuk van, mert vétek volna az, ha ki magát gyűlölné, és boldoggá tenni elmulatná; másod rendbeliek azok, mellyek *öntagadást* kívánnak, sőt olykor önfeláldozást. Ezeket is teljesítünk kötelesség; mert, hogy emberek vagyunk, a' társalomnak köszönhetjük. Ezen utóbbiaknak tisztelete él leginkább a' legnemesb lelkű hősökben, vitézekben, vértanúknak, és emberszerető bölcsekben, minökkel fénylik az erkölcsi világ' olympusa. Ezek a' törvénytisztelet' melegétől hevítve, megtagadák magokat, és jobban szerették az igazságot, az emberiséget, a' társalmakat önmagoknál, ennél fogva díszei valának az emberiségnek. Az, hogy az ilyenek éltökben dicsőségei legyenek nemöknek, keblöknek pedig, mint *Kisfaludynk* szól, gyilkosai; éltökben üldöztes-

senek, haláluk után magasztaltassanak: valóságos gúny volna a' főlény' világhormányára; mert a' ki itt azt mondaná, mikép amaz bölcs, és nagy czélokra ér el ezek' szenvedtetése és vérhalála által — olly elv, mit akármely becsületes ember is nem vállalna el sőt szégyenlenc.

Itt tehát út nyílik háromféle gondolkodásra; elsőben vagy azt kell mondanunk, hogy nincs erény, melly jutalmat érdemlenc, és Helvetiussal állítunk, hogy a' legdicsebb tettek az aljas önzés' tisztátlan kütféjiből erednek; vagy azt, hogy nincs isten, és öröklét — bár ennek ellene kiált az egész természet — vagy pedig azt, hogy valaha ki kell egyenlítettnie a' fenszorgó aránytalanságnak. A' múlt század' vége felé a' lejdai tudós társaság föltevéc a' fontos kérdést jutalmi feleletre: Vannak-e kötelességek, mik csak úgy bírhatnak kötelező erővel, ha áll a' lélek' halhatlansága? Felelt erre Jakob, hála tanár, és eléadá, hogy az erénykötelességek' nagyobb része elveszti erejét, ha istenben, és az öröklétben nem hiszünk. Illy külözhetlen láncszeme tehát mindkettő az észvallásnak, illy nagy szükség van ezeknek önző korunkban megerősítésére, és a' romboló korphilosophiák' ostromai ellen szilárdítására.

Nincs ellenkezetben öröklétünk' hite a' főlénynek úgy nevezett cosmicai tökélyével, a' *mindenhatóság*gal is. Gyáva gondolat az, hogy minden élet e' porszemnyi földre, ez arasznyi itt-létre volna szorítva, mit a' csillagos ég' megtekintése legott elhárít. Sőt inkább, valamint az égi testek között, bár ezek egymáshoz messze vannak, kölcsönös viszony és kapcsolat létezik: így az erkölcsi nagy ország' lakosai is, bár külön égitesteken laknak, de összeséggel egy egészet tesznek. Az is idétlen gondolat, hogy megfoghatlan az, mikép változik el a' halál után fenmaradt lelkünk' élő eszköze? mert a' természetani tapasztalás bizonyítja, hogy itt is látunk elég *allothropiát*; még az anyagi világban is szemlélünk elég átalakulást a' természet' mind a' három országában; példák lehetnek itt a' gyémánt, a' kővé vált fák, és állatok' tetemei, az élők közt pedig a' lepkék, a' kérészek, és más vízi férgek. Ha már ezen alsóbb seregletbe tartozó, úgy szólva perczig élő lények a' mindenhatóság által elváltoznak itt szemünk' láttára, és lebenyegjüket levetközhetik: mi lehetlenség van abban, hogy azon lélek, melly kiolthatlan tud-, tökélyesülési boldogságra törő, és haladási vágyával az öröklétnek tart, és örök jutalmát várja, — e' földi leplet levetvén, isteni részéhez alkalmazott hüvelyt, és takarót öltözzék magára? és földi porlété után megdicsőüljön? Sőt inkább az volna a' képtelenségek' képtelensége, hogy mi emberek, kiket mind a' kijelentett, mind a' természetai vallások eleitől fogva arra tanítottak, hogy mi a' halhatlan isten' képére teremtetünk, isten' nemzetségei vagyunk, a' földilét csak előkészület' helye: és valóban mi e' hit' nyomán a' test' ingereit megvetettük, a' Medusák' poharait elutasítottuk, az erény'

rögös ösvényét követtük; mi, a' kik bizva az örökléttel biztató szent hit' ígéreteiben azt vallottuk, hogy a' legnagyobb háborúságok közt is köteleesség az élet : mi, mi csalódnánk meg legrútábbul, az élet' kárpitja' lefordulásakor? Ellenben azon bölcseleőknek volna igazságuk, kik *Lametrie*' vezérlete után indulva, minket emberekből barmokká tenni igyekezének, és velünk, mint ő cselekvék, — *L'homme machine*, és *L'homme plante* című munkáiban — azt akará elhittetni, hogy nem vagyunk többek, mint gépek 's növények, és balgaság e' földi létet az öröklét' dombtűkrében tekinteni, melly ezt elferdíti, és torzképben mutatja, és így ez az igaz hit, hogy a' főlény csak üres eszmény, az erény öncsalás, a' vallás idegkóros érzelmégés? ellenben szerintök *erős lélekre* mutat a' vallás' lidércezeit megvetni, kedves hajlamaikat követni, és úgy élni mint idős testvéreink, a' nálunknál jóval okosb barmok, mellyek úgy élnek mint ez arasznyi lét kívánja. Az „erős lelkek“ embergyalázó bölcseletét még a' múlt század' végén gyökeresen megczáfolá *Teleki József* gróf „*Essais sur les esprits forts*“ című munkájában; de megczáfolta ezt már az ősz régiségben a' harczkész, és fegyveresen született Pallas' jelve, meg ennek értelmezője, a' nagy Socrates, szép életével és hősi halálával; meg a' népek' őszhangzó hite; meg nemünk legnemesbjeinek szívérzelmei, kik közül most elég legyen *Kazinczy*kat felhozni és szép szavaival e' fenséges tárgyalást bérekesztelni:

Kérd a' szívtől, mit sűg e' homályos szent hit,
'S derítsd fel elmédnek komoly képzelményit.
Csald meg szemed, 's tagadd, a' mit ez tisztán lát,
Hajlasz barátodnak ha fogadni szavát.
Mondd, hogy atyád még él, mert még él szivednek;
'S vége az halálban nincsen az életnek.
Mondd : az a' szebb és jobb kezdetét ott vészi,
Hol porond hajlékát a' lélek letészi.
A' mit egy szép álom feste Scipiónak,
'S Plato, 's Virgil költött, nézd te is valónak.
'S látod a' szívcsodát, igen nagy csodát tész,
És hogy ez nem rosszabb birtokunk, mint az ész.

Ennyit Pallas' jelvének metaphisicali becséről, és eredményéről; most már térjünk át ennek *politikai* fontossága' vizsgálatára. Pallasban nem csak a' személyesített természet, és az ezt kormányzó fő bölcseleg tiszteltetik, hanem a' társalmakat, és városokat védő, rendező, és fölvirágoztató, 's így a' társalmi életet szépítő bölcseleg is, és az, mit ma *politicianak* nevezünk. Igen érdekes azt látni, mi parányi forrásból eredett a' helléneknél e' fontos tudomány, és mi kisded magból nőtt fel a' kormánytannak ma már gigási nagyságra nőtt élőfája. Első eredetét ennek a' *palladionban* kell keresni, melly egy igen régi hagyomány szerint, az égből hullott alá Troas tartományban; mit egy llus nevű phrygiai főember talált meg, és e' palladion nem egyéb vala, mint egy durva faragott fa- vagy kőbáb, melly jegyze egy fegyveres szüzet : de a' mit llus a' trójai király-

nak bemutatván, az olly érdeket gerjesztett, hogy számára Trójában egy fellegvár építtetett, Ilium név alatt; ebben egy nagy templom emelkedett *Pallas poliasnak*, mellynek szentélyébe rejtették el az imádott palladion; és róla ez a hit terjedett el, hogy addig álland Trója, míg ezen védő szentség ennek falai között lakozandik; de a' melly innen Diomedes és Ulysses által eloroztatván, Athen városába került, mint Pausanias írja Attica leírásában, I. c. 28. — bár ennek birásával később sok város dicsekedett, jelesen: Argi, és Róma, 's mások; mint ezt *du Theil* nevű francia tudós földerítette ¹⁾.

Ezek szerint a' palladion bár babonás eredetű; de az elv, melly henne rejlik, az eszme, mit képvisel, olly igaz, olly szent és örök, hogy a' legmíveltebb nemzetek még ma is azt vallják, és teszik kormánytanuk' sarkelvéül. Mit jelent tehát sajátlag a' palladion? Ezt: míg valamelly város, vagy ország erős és félelmes fegyveres erőt tart fenn, ifjait a' fegyverforgatásban gyakorolja, őket a' vitézségre neveli; míg polgárai' *erkölcsöt tisztán* tartja, — jelve lévén a' szüzesség az erkölcsi tisztaságnak, az erénynek — míg a' *műipart* elősegéli és kifejti: addig ezekben olly védő szentséget bír, melly őt a' feloszlástól hatalmasan megvédi. Röviden jelenti ezen axiómát: a' társalmakat, míg lehet, szelid bölcseséggel, erkölcsiséggel, ipargerjesztéssel kell kormányozni és fentartani; de ha kell, férfias vitézséggel is.

A' palladionban, még mintegy csirában rejlı eszme és elv, az atheni várban tiszteltetett Pallasban fejlett ki fenséges nagyságban, és dicsőségben, kinek Athenben négy főtemploma lévén, a' legfőbb templomban úgy tisztelteték, mint *szent szüz* — Parthene — jelve a' diadallal küzdő erkölcsiségnek; a' másokban úgy, mint az önvédelemre szorító *vitézségnek* — Pallas area — a' harmadikban úgy, mint jelve a' békés *kormánybölcsőségnek* — Pallas Polias; — a' negyedikben úgy, mint jelve az *egyetemes műiparnak* — Pallas ergane — miként ezt Pausanias' említett munkájából láthatni. Ha ezen dicső jelvet egybeazonlítjuk az ősz régiségben föltűnt nemzetek' kormánytanával, és gyakorlatba velt elveivel, kik azt tartva, hogy a' hadakozás az emberiség' természeti állapolja, nem pedig a' békés fejlődés, azt tartva, hogy e' világ, és élet a' testi gyönyörölvezet' helye, nem pedig a' küzdelemnek, és erénynek, ezeknél fogva fő gondjokat nem a' béke' fentartására, hanem arra irányozták, miat pl. Sparta, hogy népeik harcziások, ifjaik, szüzeik testre erősek legyenek; ha elgondoljuk, hogy az ázsiai vallások, mint *Herodotus* ²⁾ tanúsítja, nem csak eltűrék a' feslettséget, hanem magokban a' templomokban ebből rút kereskedést üztek, sőt parancsoltak; — innen

¹⁾ Histoire de l' acad. d. Inscriptions. Tom. XXXIX.

²⁾ *Euterpe*, c. 64. Caeteri fere omnes mortales, praeter Aegyptios, et graecos coëunt in templis.

a' héber profétáknál a' pogány cultus szokott névvel *páraznaság-nak* nevezetik ¹⁾: leborulva kell tisztelnünk ama' mély bölcseséget, mellynek jelve és tanúja vala Pallas, melly a' tiszta erkölcsöt tevé alapjául a' polgárzatnak; és bár a' várépítést, 's hadi gyakorlatokat sem hanyaglá el a' nemzetnevelésben: de a' túlsúlyt mégis a' békés fejlődésnek, az iparnak, a' tudományok' virágoztatásának, a' szépipítés' kifejtésének adva, polgárosítá tisztelőit, és őket mintegy karonfogva vezeté az igaz és lenfensőbb emberiségre, mellynek tetőpontja a' vallási, erkölcsi, politicai, és tudományos műveltségnek teljes és tökéletes harmoniája. Ó a' művészetet ápolván, mellynek fő czélja a' fensőbb és emberibb gyönyörévezet, elvoná polgárait az aljas érzéki, sőt baromi élvezettől; Perseussal lefejezteté Medusát, jelvét az édes méz alatt mérget áruoló rimáknak; és hajait kigyókká változtatván, kimutatá ennek undokságát, és életgyilkoló erejét, fejét aegisében mutogatván, mellynek mély jelentéke nem más, mint az, hogy a' kik ismeretlenek levén az undok gyönyörök' természetével, ezeket az erkölcsi bölcsesség' szemével nem nézik, legott amazok kövéválással, minden szépre, jóra, és nemesre elérzéketlenüléssel fenyegetik; ellenben a' kik az erény' paizsát teszik ellenökbe, mint Perseus és maga Pallas: ekkor az átkos gonoszok változnak szörnyekké, 's kigyóhajaikat csábító álarcaik leesvén, benső éktelenségeiket kimutatják. Fenséges morál, és igen mély lélektani ismeret rejlik itt!

High a' Pallas' jelve alatt rejló józan politicának nem a' folytonos hadakozás, hanem a' békés haladás vala fölve, és az államnak a' műipar, kereskedelem, művészet, tudományosság, és főleg tiszta erkölcsiség általi felvirágoztatása, nagygyá, erőssé, és dicsővé tétele: megtetszik a' már mondottakon kívül azon *nemzeti nagyszerű ünnepből* is, mellyet e' fő istennő' tiszteletére, *Panathenaea* cím alatt *Theseus* rendelt. Az atticai egyesült államok' szövetségi ünnepe vala ez, melly abban állott, hogy nyár' elején, minden atticai városból felgyültek a' fővárosba válogatott ifjak és hölgyek, férfiak, nők; hajtván magok előtt czímeres ökröket, áldozatra és nemzeti vendégségre szántakat. Az ünnepileg öltözött vendégek szemeiket darabig a' lovas pályázókon, és bajnokokon legelteté, kik az őskorban a' haza' legszebb reményeinek, 's győzelembiztosítóknak tekintettek. Aztán fölmentek egy Odeum nevű csarnokba, hol a' legjobb hangművészek és költők énekelték zene' kísérete mellett azon énekeket, miket ez alkalomra készítettek; azon ódákat, miket a' legdicsőbb hazafiak' hős tetteire irtak, kiknek jutalma aztán, bárcsak pár olajágból állott; de ők ennek jobban örültek, mint a' legszebb aranykoronának. Ugyan itt, és ekkor megkoronáztattak némelly hősök és jó hazafiak. Ekkor következett a' fényes menet,

¹⁾ 4. Moses, cap. 25.

melly a' legtisztosb öregekből, a' legvitézebb ifjabból, és a' legnagyobb szépségű leányokból állott, a' kik mind annyian olajágakat tartva kezeikben, és az áldozatra szükséges eszközöket vívén magokkal, lassú lépésekkel fölmentek a' Parthenonba, hol az áldozat fényes szertartással végbe menvén, minden köz épületben vendégség adaték. És ez évenként így történvén, a' nemzeti egység, a' szeretet, a' nyájasság által fentartaték. Követék a' panathenaeákat a' rómaiak az úgy nevezett *latiumi ünnepek* — *seriae latinae* — által; mik hasonló irányban tartattak, Alba longában, és a' mikre 47 város szokott megjelenni tisztviselőivel együtt.

Ekkép szepíté Pallas a' *társalmi életet*, mellynek aranykora a' béke; ebben díszlenek a' tudományok, a' művészet minden ágai, az ipar és kereskedés, a' szövetséges államokkai harmonia, 's egyetértés. Ezek mind igen szép és drágalatos dolgok, és a' legbölcsebb politica' művei 's tanai. Hanem legfölségesb azon érdem, mellyet Pallas közle az emberiséggel, vezetve ezt Athen' bölcsei által az igazi és legjózanabb bölcsesség, és ennek tudománya az életphilosophia által az *egyni élet' szépségire*, mellyet a' nagy *Socrates* fogott fel, mint már említök, legteljesb erejében. Pallas fegyveresen született, és ennek Phidias által készített remek szobra egy aranyból öntött Victoriát tartva kezében, és így jelképe vala a' diadallal küzdő erénynek, és életbölcse ségnek. Már maga e' jelenet kulcsot ad kezünkbe, melly által az élet és világ' nagy rejtelmét megfejteni képesek lehetünk. E' világ és élet *küzdter*, nem pedig Armida' kertje, 's Calypso' barlangja. Nem egészen börtön ugyan ez, mint Plato tanítá, és fakadnak itt számtalan nemesb gyönyörök' forrásai, minök a' barátság, a' szépművészeti éledelet, a' tudomány, a' tiszta lelkesmeret, a' tiszta szerelem' öntudata, és egyebek: de mégis tagadhatlan, hogy inkább küzdelem, mint élv' helye ez, és a' ki itt esze' földerítése, szive' képzése, és fensőbb izlése' kifejtése nélkül — mik sok és nagy küzdelemben kerülnek — élvezni akar, úgy jár vele, mint a' tapasztalatlan ifjak kéjhölgyeikkel, kik eget ígérnek, és poklot nyitnak, és a' ki ezek' csábja ellen diadallal nem küzd, az élet-irányt téveszt.

Miként tehát Pallasnak Homérnál, előbb le kelle venni a' homályt Diomedes' szeméről, hogy hatalmas ellenét diadallal legyőzhesse; így a' tiszta józan életbölcse ségnek kell megnyitni szemeinket, hogy az élet' útain okosan járjunk, és a' Circék' hálóiba kerülve emberiségünket le ne vetközzük. Erre éberlet, és vigyázás kívántatik; — ezt jelenté a' *bagoly* és *kakas* Pallas' sisakján — észfegyverek kellenek; — *paizs*, *vért*, *lándzsa* — érzék az erény' szépsége iránt, undor a' véték' rútságai irányában — *szüzesség* — lelkibéke és nyugalmas nagyság — olajfa — nem hiúságokon kaposdó könynyelműség, heverés; hanem szép 's nagy dolgokat irányzó, isteni nagyra törő ipar, és munkás élet. Ezekben áll a' valódi *életbölcse ség*,

mit Pallas' jelve rejteget; nem a' természet' örök titkai' akózásában, mely leplezetten áll, mint a' saisi Neitha, és magát úgy, mint Venus szokta, teljes meztelen mutatni soha nem fogja. Metaphysicai curiosumokkal tehát túlfoglalkodni, erőpazarlás, hálátlan munka, és tudós tudatlanságra vezet. Mert, mikép *Kölcsey*nk is mondja: Minél több 's mélyebb ismerettel bírsz, annál inkább érzed az emberi tudomány' bizonytalanságát. A' tiszta hölgyek ismeretlenek a' metaphysicai mélységekkel, és mégis igen sokszor helyesb tapintatával bírnak az életbölcseseknek, 's annak, mit erénynek, szépeknek, nemesnek, nevezünk, és tisztán látják azt, mit a' sophisták széles és mély tudományuk' szemétdombján nem látnak. „A' tudomány, így szól *Fáy*nk, csak úgy tiszteletes, ha az élet' ösvényén szövétnekül szorgálhat; különben több nálánál a' tanulatlan józan ész.“

Ezen rövid vonalokban elmondám a' pallasi rejtelem alatt lappangó életbölcseiséget, mellyet leghelyesebben a' nagy Socrates alkalmazott életben és világhírű tanítványai' képzésében: Horác pedig dicső satyrai és költészi levelei által széles e' világon elterjesztett. Úgy van; az igaz socraticusban rejlik az életüdv, és nem az iskolai sophismusban, a' korphilosophiákban. Ezekre főleg gyakorlati szellemü magyarnak mi szüksége sincs: de igen a' bürökkel itatott bölc's tanaira, a' ki ideálja vala a' szép, és józan észnek, az erénynek, a' derüs kedélyü világeletnek, a' honfiségnak, a' tanítóü ügyességnek; és olly nagy, hogy életbölcseiséget illetőleg, túlszárnyalá a' philosophusok' istenének nevezett Platót, az istenek' pohárnokának tartott Aristotelest; de a' kik az életphilosophiát tudatbölcsezzetté tevék, és nincs igazabb, mint a' mit *Herder* mondott róluk, hogy: nagy tanítójok, a' harmadik izben, már bennök nem ismerne tanítványira.

Halljuk, mikép nyilatkozik a' korphilosophiákról dicső *Kázinóczyn*nk, a' ki legkitünőbb socraticus vala nemzetünk' életbölcsei között.

Hatalmas mesterének egy szavára
Mikép hozá ki a' pusztá semmiből
Ezt a' tömérdek mindent, 's önmagát?
Az érthetetlen, a' megfoghatatlan
Nagy mestert fejtik leczkéid nekem.
Oh! a' helyett, hogy e' mélységeket
Előttem felnyitnád, kérlek, borítsd el
'S kikapva e' szép világból, hol magamnak
Honn lenni látszom, és a' hol szemem
Gyönyörködése' millió tárgyait,
A' legvarásb sötéttségében,
El nem vakító fényvel látni szokta,
Ne kényszeríts időn 's ürön keresztül
Addig repülni, hol csak fény lakik.
Ifjú koromnak boldog reggele óta
Mind addig, a' midőn havát az ősz
Fejemre még nem kezdte hinteni,

E' viszketeg gond kínzott engem is,
 Lángoltam látni, megkapni a' valót,
 És, mint menyasszonyt keblemhez szorítani,
 Új, szebb 's jobb éltet élni karja között.
 De ő futotta a' vakmerőt, 's az éj'
 Lidérczei közt eltűne, nem haraggal,
 De mint ki később újra visszatérend.
 Kétség, 's elcsüggedés rohant reám;
 Kérdeztem a' természetet: siket volt;
 Kérdeztem bölcsеinket: ők csevegtek,
 'S bizonytalanabbá tőnek mint valék;
 Barátim vállat vontak, 's hallgattanak.
 Aranykorom használatlan repült el,
 'S büntetve voltam kábaságomért.
 Többé nem űztem a' futót, 's magamba
 Vonulva azt kérdém, a' mit tudhatok,
 És a' mit tudnom használ, 's ő jutalommal
 Megtért, és így szólt: „Láss: a' mit keressz,
 Nyúlj be kebledbe, 's feltaláltad.“

Szebb, 's érdekesb vallomását a' socratféle szépléleknek, 's bölcsnek ennél találni nem lehet. Nyúlj be kebledbe! — itt a' kulcs, itt az ugrópont; — vizsgálód, szép-e életed, szépek-e érzelmeid, hevülsz-e az érényre, a' szépre, a' jóra, a' nagyra, a' valóra? Ha ezt magadban feltaláltad, ne tévedezz az elméleti philosophia' tömkelegében, élted a' gyakorlati bölcsészet' ösvényén szépítsd tovább is, és mint *Kölcsеy* int: Küzdeni — e' szép tárgyért, — és élni tanulj!

Berzsényink, mint maga vallja Döbrenteihez írt szép költészi levelében, nem csak *tanulta*, de élte' szépítésére is alkalmazta *Socrat'* iskoláját. Melly vonzalmas példák' élhordása után győződjünk meg, hogy irodalmunk' legszebb díszei delejtettek a' harmonismus felé; melly nem más, mint életharmonia, és fejlett socratismus, ez pedig, mint a' mondottakból látjuk, tiszta élelet szépítő népszerűs, a' Muzákkal 's Kellemeikkel kezett fogó parthenismus. Magasztalom Platót, tisztelem Aristotelest, Zenót; elismerem érdemeit a' königsbergi bölcsnek: de, ha boldog életvezért kell választani, Socratest követem, és ennek kellemes értelmezőjét, Horáczt. Ezt tevék más nemzetbeli széplélek is, egybekötve a' költészetet az elmélettel, az ideált a' reállal, a' szépet a' valóval. Így tőn *Wieland*, *Herder* és *Göthe*, a' ki, hogy egyebeket most elhallgassak, — ellentétben korának iskolai bölcselőivel — ekkép nyilatkozék az igaz bölcseségről: Széptan, az élelet, és a' philosophia' tőkélyre vivője; a' morál eszköz és nem cás, a' vallás is nem más mint fensőbb széptan, melly szép lelkeket képez, és szép életre vezet.

Parthenolatriamat most már bérekeszteném: de nem állhatok ellent szívem' egy erős sugallatának, melly arra int, hogy a' keresztén *szűztisztelet*ről is szóljak valamit, és ennek szinte nagyszerű eredményeiről a' középkorban. *Pallas-*, és a' *Máriatiszteletben* van

igen sok különbség; de tagadhatlan, hogy eredményeikben van szembetűnő hasonlat. Az első *jelképi ideál* vala, melly apránként fejlett a' még igen egyszerű Palladionból tökéletes political eszménynyé, és majd minden isteni tökélyeket, és ezeket jegyző attributumokat magába egyesített *Pantheává*. Ilyen pantheákká magasztaltattak később Iunó és Diana, kiknek emlékezetére vert pénzeket láthatunk helylyel a' jelesb antikvárakban. Ilyen képszoira létezik Pallásnak Rómában a' Giustinianiféle képcsarnokban, melly a' mennyből alászáryaló Minervát ábrázolja, kit midőn *Herder* meglátott, úgy tet-szett, mintha valami szentséges fölség állana előtte, és bár arca nyugalmas, és békés volt, mégis megdöbbenve közeledett felé. Később ekkép fejezé ki érzelmeit: Hála és üdv a' dicső Athennek, hogy istennőjét illy magas szépségre képezte ki!

Szüz Mária már történelmi ideál' jelképe és kifejezése még az istenség előtt is kedvet talált szende hölgyiségnek, az erkölcsi szépségnek, a' szerénységnek, a' szüzességnek, az anyai szeretetnek, és a' szenvedésekben kimutatott méltóságnak. Őt jókor idealisalták a' főtészek, a' hozzá áhitattal könyörgők, a' hymnus vagy dicsénekszerzők: de legjobban megdicsőítette őt *Ráfael* a' legfensőbb ideál'ig menő madonnáival.

Már ezelőtt is ajánltaték a' boldogságos szüz az egyházi tanítások' alkalmával követő-példányul, mint *Chrysostom'* szónoklataiból látjuk, főleg az erkölcsi tisztaság és szüzesség' tekintetéből nemcsak a' hölgyeknek, hanem még a' férfiaknak is; miből az lőn, hogy a' keresztynység' első századaiban, és a' középkorban, — Jézus példája is hozzájárulván, — a' nőtlen élet magasb erkölcsiséggel bírónak tekintett: de mégis legüdvösb befolyását tapasztaljuk a' bold. szüz' életének a' *lovagokban*. Bármilly szennyfoltok borították ezt; de úrhölgyei kevés kivétellel, tiszták, vallásosak, magas erénnyel tündöklők voltak. És ez nagy részben a' Mária-tisztelet' műve vala. A' szüzesség' bája mennyieibb fénykört kölcsönze neki, minek roppant befolyása vala az őket imádozt lovagok' erkölcsére, kik hölgyeik' szerelmét viték tetteikkel, a' feslettség' erkerülésével megérdemleni törekvének: a' tornákon kiosztott jutalmakat amazok' kezéből áhitattal fogadák el, és midőn tőlük megválva a' harcok' vérmezejére siettek, szentül fogadák, hogy az istennek és hölgyeiknek tartozó hűséget megtartják. A' tiszta hölgyek hatalmas védőket is találtak fel bennök, kik őket becsület-szeretőkké, feddhetlenekké képezték, és olly jeles tettekre képesekké, minőket alig várnánk ama' durváknak képzelt századokban. Néhányat szabad legyen említnünk a' leghitelesb kútfők után ¹⁾.

Jellemzé a' középkori lovagokat a' *becsületszó* pontos megtar-

¹⁾ Ilyenek: *de la Curne de st. Palaye*, Memoire sur l' anc. Chevalerie; és, *Hurd*, Lettres an Chivalry and Romance.

tása vagy az úgynevezett parola' szentsége : mire föltűnő példát találunk az angolok' történeteiben. Jelesen, midőn II. Jakab trónra lépett, és a' királyi esküt le akará tenni, a' nép ezt nem kívánta, és csak arra kérte : *lovagi szavára* igérje, hogy soha az angolok' szabadalmait meg nem sérti. Lovagiság volt az, hogy, midőn *Ribumont* francia lovag II. Ede angol királyt, ki szinte lovag vala, nem tudva, hogy királylyal van ügye, a' párbaj' alkalmával lováról letaszította, ez neki nem csak nagylelkűleg megengedett, hanem étkezés' alkalmával őt maga mellé ültette, saját fővegével, és igen drága gyöngyfűzérrel megajándékozta, kérve őt : hogy mindkettőt egy évig hordja, és imádott hölgyeinek nyilvánítsa, hogy ezek az angol király' ajándékai. Az angol vallisi nagy herczeg a' poitiersi ütközetben foglyává tévén a' francia királyt, Jánost, nem csak hogy semmi mocskos szókkal nem illette e' szerencsétlen fejedelmet, hanem saját asztala mellé ültette, és bár a' király őt unszolta, hogy üljön mellé ő is, ezt nem tévé, hanem neki szolgálva őt vigasztalta 's bátorította. Ismeretesek előttünk ama' feddhetlen lovag, *Bayard'* tettei, ki remek példája vala a' nagy léleknek, szüziességnek, és emberszeretetnek.

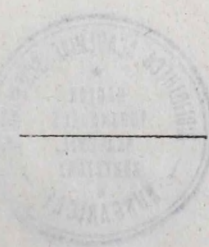
Vessük már most egybe ezen igaz lovagisággal — mit említett lovagok a' mívelt, és tiszta hölgyek' társalmában tanultak, — a' világhírű hellen, és római hősök' kegyellenségét, 's a' hölgyek' irányában magokviseletét, a' kik a' hadban elfogott úrhölgyeket ágyasaik és szolgálóikká tették, mint maga *Agamemnon*, és *Achilles*; idézzük emlékezetünkbe *Paulus Aemiliust*, Fülöp, maczedoniai király' legyőzőjét, kit amaz Rómába családostúl meglánczolva diadal szekere előtt vitetett, és aztán lefejeztetett : ekkor látandjuk azon vallás' erejét, 's erkölcsi fenségét, melyet az erkölcsi tisztaság' ideálja, Jézus tanított, és a' bold. szüz példájával megdicsőített. Így lön, hogy sz. Mária védő szentjévé lön sok országnak, honunknak is, ékessége a' templomoknak, házaknak, pénzeknek, és ép az, mi hajdan a' palladion vala, minek magas értelmét láttuk, és a' mit *Berzsenyi* ekkép értelmez :

Minden országnak támasza, talpköve
A' tiszta erkölcs, mely ha megvész :
Róma ledől 's rabigába görbed.

Igénytelen értekezésemben, úgy vélem, eléggé kimutattam a' tiszta észvallás' eredetét, melynek szent forrása Pallas' párnélküli jelvében fakadt, tiszteltetett s tanítatott ennek mysteriumaiban; az egyisten-hívés' elve kimondatott Anaxagoras által, Socrates által pedig az erkölcsi tisztaság' tana vagy a' morál nem csak született, és tanítatott, hanem a' philosophiai tudományok közt fő rangra emeltetett, az észvallással, melynek a' sophisták aláástak, kapcsolatba hozatott. Első szólt, 's tanított e' nagy ember, az életphilosophia' atyja az önismeret által elérendő öntökélyesítésről, az erkölcsi szépségről, és

harmoniaról, a' szivbe írt törvényekről, az ellenség' szeretetéről. Ő igazi erkölcsi lánggerő vala, az erény' tanítója sőt példája életben, nép közt, és az iskolában, végre vértanúja tiszta elveinek. Plato vala ennek legnagyobb tanítványa; de csak azokban, miket tisztán átvett nagy mesterétől, melly tanoknak 's elveknek koronája ez: legyünk istenhez hasonlók, a' ki kútfeje minden erénynek, valónak és szépségnek, és ez olly ideál, mellyre Pallas' jelve vezeté e' két főnséges tanítót, 's tanítványt. Aristoteles már rendszerezé a' morált, mit Plato párbeszédben bár Socratestől eltérő modorban tanított: de ethicája önző, ki nem elégitő, és sok kívánnivalót hagy fen. Zeno némileg visszatért Socrates' elveihez, tanítva és példányul kitzúve az isten és természetközi hűséget, 's az erényt olly bájalakba öltöztetve, minőben az sem azelőtt sem azután nem jelent meg, az erkölcsi szabadságot is szilárdul megalapítva: de homályt vet Zeno' philosophiájára az, hogy ő túlságig ment az erény' magasztalásában, a' bölcsek' dieseretében, kiket egyedül tarta épeszűeknek, másokat, kik nem philosophusok, tébolydai kórházban esnlődőknek királytól fogva koldusig. Tagadá a' lélek' halhatlanságát is, — állítva, hogy az erkölcsi tökély már e' jelen életben megszerezhető; — ennélfogva hívé, miként az *öngyilkolás*, némelly körülmények közt, nem csak szabad, sőt kötelesség. Ezeket bizonynyal nem tanulta sem Socratestől, sem Platótól. El is avultak e' mérges tanok később az újabb stoicismusban; és bár a' rómaiaknál az első császárok alatt divatban voltak, mint *Cato*, *Brutus*, *Paetus*' példái mutatják; de már *Epictet*, és *M. A. Antonius* — kik közt az első, szabadlelkű szolga, a' másik trónra ült bölcsele vala — munkáiból derűsb, és Socrates-höz illőbb elvek tűnnek elé.

E' dicső socratismust homályaiból kivenni, földeríteni, ennek fő elveire — bírva már az újabb kori bölcselek' tudománykinceit is — egy biocaliai új rendszert építeni, és ezt egy öszhangzatos egészletben, tekintve mindenütt hazám' szükségeire, és régibb 's újabb bölcseleire, épen nem iskolai, hanem életre hatni képes modorban eléadni, ha élek, ez leend és nem más, *Magyar Parthenonom'* feladata.

TARTALOM.

	<i>Lap.</i>
Bevezetés	2
Életharmonia	45
Az észtisztelet roppant eredményei	73
